

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA PSYCHOLOGIE

**VÝTVARNÝ PROJEV DÍTĚTE JAKO
DIAGNOSTICKÝ PROSTŘEDEK**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Michal Béna

Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jana Miňhová, CSc.

Plzeň, 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 30. června 2014

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Rád bych poděkoval Doc. PhDr. Janě Miňhové, CSc. za odborné vedení mé bakalářské práce a za cenné profesní i životní rady a čas, který mi věnovala. A také bych rád poděkoval důležitým aktérům mé práce, a to dětem, nebýt kterých by tato práce nedošla ke zdárnému konci.

Zadání BP

Obsah

1	Úvod.....	7
2	Teoretická část	9
2.1	Vývoj dětské kresby.....	10
2.2	Psychologické působení barev	15
2.3	Co prozradí čára?	21
2.4	Symbolika a geometrie kresby	21
2.5	Symptomatické vyjádření v kresbě	23
2.6	Základní symbolika v kresbě	25
2.6.1	Dům.....	25
2.6.2	Strom a jeho vývoj	27
2.6.3	Zobrazení zvířat, přírodních živlů a nebeských těles v kresbě.....	29
2.7	Kresba a enuréza	32
2.8	Co dítě vynechalo?.....	32
2.9	Lidská postava.....	33
2.10	Dítě a rodina.....	38
2.10.1	Kresba rodiny a kresba začarované rodiny	40
2.11	Rodinné prostředí dítěte	44
2.12	Inteligence a afektivita v kresbě.....	49
2.13	Sexualita v kresbě	52
2.14	Syndrom CAN.....	57
2.15	Kresby dětí s postižením	59
2.16	Interpretace kresby	63
3	Praktická část	66
3.1	Cíl výzkumu	67
3.2	Metoda výzkumu.....	68
3.3	Realizace kresby	68

3.4	Popis vzorku.....	71
3.5	Přístup dětí ke kresbě a časová náročnost.....	73
3.6	Kazuistiky a jejich shrnutí.....	76
3.6.1	Děti žijící v rodinách.....	76
3.6.2	Děti z pěstounské péče.....	104
3.6.3	Děti ze zařízení okamžité pomoci.....	110
	Shrnutí výzkumu.....	126
	Závěr.....	129
	Resumé.....	130
	Summary.....	131
	Seznam použité literatury.....	132
	Seznam příloh.....	134
	Přílohy.....	135

1 Úvod

Tématem bakalářské práce je diagnostika kresby jako výtvarného projevu dítěte. Téma bakalářské práce jsem si vybral z vlastního zájmu o výtvarné umění a psychologii. Z četby odborné literatury jsem získal cenné informace, které jsem využil spojením s výtvarným uměním a zkušenostmi z praxe, a dozvěděl se více o duši malých dětí a našel jeden ze způsobů, jak se v ní správně orientovat.

Dětský výtvarný projev disponuje největší otevřeností, upřímností a mírou spontaneity. Poskytuje nám cenné informace o dětském prožívání a psychice.

Kresba je pro dítě aktivitou spontánní, hravou a radostnou a bylo by škoda tuto upřímnou dětskou výpověď opomíjet, neboť právě z této ryzí otevřené výpovědi dítěte o svém světě je možné vytěžit maximum, jak pro diagnostiku, tak i pro terapeutickou práci s dítětem a celkové poznání osobnosti dítěte. I když nejobvyklejším komunikačním prostředkem je řeč, tak i kresba může být jistou, mnohdy jednodušší formou vyjádření současného emočního stavu jedince.

Znalost dětské kresby je vhodným prostředkem k odhalení případného nesouladu ve vývoji dítěte. Určité znaky v kresbě nám mohou poskytnout informace o vztazích v rodině či osobnosti dítěte. Kresba nám umožňuje přirozenou a nenásilnou cestou poznávat dětskou psychiku.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části – na praktickou a teoretickou. V teoretické části se zabývám dětskou kresbou v širším pojetí. Vymezuji zde základní symboliku, jako je například dům, strom a lidská postava, a také terminologii v kresbě. Zabývám se také řečí barev, vývojem kresby, inteligencí a efektivitou spojenou s kresbou, zdravím a sexualitou v kresbě a v neposlední řadě také kresbou dětí s různými poruchami.

V praktické části následně analyzuji kresby spolu s rozhovorem. Pro realizaci jsem si vybral test „Kresba začarované rodiny“. Vypracoval jsem kazuistiky dětí ve věku od 6 do 16 let z různého sociokulturního a socioekonomického prostředí. Cílem mé práce je tedy výtvarný projev dítěte jako zrcadlo vztahu mezi jím a jeho rodinou.

V textu se snažím podat pohled na oblast spontánního dětského výtvarného projevu s cílem, zda je dětská kresba zrcadlem vztahu mezi dítětem a jeho rodinou.

2 Teoretická část

2.1 Vývoj dětské kresby

Zkoumáním dětské kresby a vědeckému popisu dětských výtvarných počinů se věnuje mnoho odborníků z oblasti psychologie, pedagogiky i výtvarného umění. V dnešní době se pracuje s využitím výtvarného projevu nejen v oblasti diagnostiky, pedagogiky ale i psychoterapie.

První studie dětské kresby vznikly asi před osmdesáti lety, od té doby vývoj dětské kresby zkoumalo mnoho vědců, pedagogů i umělců, vzniklo mnoho teorií o jeho struktuře a periodizaci. Názvy jednotlivých období a jejich věkové ohraničení se sice autor od autora liší, jejich charakteristika je však v podstatě velmi podobná. Při posuzování charakteristiky jednotlivých vývojových stádií je důležité si všimnout především charakteru vytvořené kresby, jakým způsobem dítě ztvárňuje prostor a jakým způsobem staví lidskou postavu. Tyto tři faktory podporují metodu pro hodnocení celkové úrovně kognitivních schopností při diagnostice pomocí kresebných testů.

Období „skvrn“

Vývoj dítěte je úzce spjat s dětskou kresbou, a to bez ohledu na to, zda má či nemá dítě umělecké schopnosti. Každému věku odpovídá kresba, která je specifická svým typem. Dětská kresba prochází určitými stádii a tato stádia těsně souvisejí s vývojem intelektu dítěte. Kdyby rodiče umožnili dítěti, kterému ještě není ani rok, aby malovalo, dělalo by „skvrny“.

Stádium „čmáranic“

Pro raný věk je čmáraní atraktivní činností, sama činnost má pro dítě uspokojující účinek. Tento účinek převládá nad konečným výsledkem. Objevuje se v období mezi 2. a 4. rokem a jde především o motorickou hru, která využívá svalů rukou. Tyto svaly se rozvíjejí od pohybů velkých svalových kloubů, tj. ramenního, loketního, až po krouživé pohyby zápěstí. Toto období nazýváme proximodistální vývoj.

Postup od tzv. neuspořádaných skvrn a linií k tvorbě prvních objektů, které dítě pojmenovává, souvisí s dalším rozvojem poznávacích funkcí. Také schopnost dítěte kroužit zápěstím a vytvořit tak menší prvky má podíl na tvorbě prvních tvarů, kterými jsou především kruhy a smyčky. Dítě se začne soustřeďovat jen na vymezenou plochu papíru, na které jsou čmáranice rozmístěny chaoticky. Velkým mezníkem bývá snaha

dítěte pojmenovat nějaký náhodně vzniklý útvar. Kresebná aktivita je pak využita jako prostředek k zobrazení něčeho, co je pro dítě atraktivní. V tomto věku dítě často mění názvy svých výtvorů.

Na interpretaci čmáranic hledíme dvěma pohledy. Nevyrovnané děti kreslí čáry, které jsou slabé, roztřesené a na kreslicí ploše nezabírají mnoho místa. Šťastné děti kreslí silné čáry, které na papíře zaberou mnoho místa.

Můžeme se domnívat, že čím větší pokrytí čmáranicemi na papíře dítě má, tím větší je jeho láska k matce. I způsob držení tužky vypovídá o leccčems. Dítě, které je duševně opožděné, neumí tužku správně držet. Stejně je tomu tak i u dětí, které se nevyvíjí správně.

Stádium „čárání“

Davidov (2008, str. 22 - 23) popisuje toto stádium následujícím způsobem. Toto stádium následuje po stádiu „čmáranic“ a projevuje se mezi 2. a 3. rokem a přímo souvisí s rozvojem organických funkcí dítěte. S čmáraním se objevuje také fáze, která je víc spojená s intelektuálním vývojem. V této fázi se dítě snaží napodobovat psaní dospělých a také se snaží lépe držet tužku. Můžeme tu již pozorovat určitý záměr.

Dítě neudrží pozornost dlouho, při kreslení mění několikrát původní záměr, pokud tedy kresbu vůbec dokončí.

V tomto období se ovšem nejčastěji jedná o stádium "nezdařeného realismu", tj. kdy dítě kreslí uzavřené smyčky s úmyslem napodobit písmo dospělých. Smysl pro přesnost není v tomto období vyvinut, ten se vyvine v následujícím stádiu, tj. stádium „hlavonožce“.

Stádium "hlavonožce"

Toto stádium se objevuje mezi 3. a 7. rokem. Kolem 3. až 4. roku dává dítě svým obrázkům názvy, a tím se kresba stává obsahovou. Geometrické objekty nejsou ve vzájemných vztazích, jsou seřazeny plošně vedle sebe. Dítě papír může i otáčet, mění své stanoviště a zaplňuje prázdná místa bez větší provázanosti objektů na ploše.

Významným momentem tohoto stádia je vznik první podoby lidské figury tzv. hlavonožce, který se skládá ze dvou čárek tvořících nohy a kruhu jako hlavy, popř. dalších dvou linií pro ruce.

Lze očekávat, že při kresbě figury budou některé její části pokřivené či vynechány. Postupem času přibývá detailů, postava je vždy zobrazena zepředu. Úplné tělo se všemi končetinami, s trupem a všemi drobnostmi kreslí dítě průměrně až kolem 5. a 6. roku. Rychlost vývoje je zcela individuální.

Stádium vizuálního realismu

Toto stádium se objevuje mezi 7. a 12. rokem. V tomto stádiu vývoje dítě maluje to, co o předmětu ví, a to, co je pro něj důležité. V obrázku je vyzvedávaný myšlenkový koncept dítěte nad viděnou skutečností. Některé předměty se mohou jevit jako průhledné. Jsou to tzv. „rentgenové obrázky“, kdy dítě namaluje např. dům a také vše co se uvnitř děje, aniž by do domu nemělo být reálně vidět.

V obrázku se může objevovat stejná postava v několika časových fázích. Čas a prostor splývá v jedno. Výtvarné vyprávění se odehrává mezi dvěma hranicemi, tj. horní a dolní hrana papíru, které tvoří nebe a zemi a jsou ztvárněné barevnými liniemi.

Vytváření prostoru na obrázku prochází několika fázemi, které souvisí s konfrontací pozorované reality a s potřebou dítěte upřesnit zobrazovanou situaci. Od řazení předmětů a postav na dolní linii, přechází dítě do fáze ztvárnění prostoru výstavbou pásů, kdy tvoří vzdálenost některých věcí tím, že je vyzvedne do pásu nad základní zobrazení. Dítě obtížně rozeznává, co je horizontální a co vertikální. Způsob prostorového vyjádření způsobem míchání svislého a vodorovného zobrazení se nazývá „sklápění“. Paže a nohy postav jsou zpravidla správně umístěny, odchylky poukazují na stupeň rozvoje intelektu a znalosti vlastního těla.

Dítě maluje věci nejen tak, jak je zná, ale již tak, jak je skutečně vidí a drží se konkrétní podoby reálných prvků. Tento větší zájem o trojrozměrnou realitu a neschopnost její převod do dvojrozměrnosti obrázku může být příčinou tzv. „výtvarné krize“.

Pomalu mizí postavení postav na dolní linii a plocha je více využívána. Dítě vnímá, že předměty v dálce jsou menší než ty vpředu, ale neví, jak je zobrazit. První snahou o hloubku je změna velikostí objektů.

Výsledkem pozorování skutečnosti je i kresba profilu člověka. Ten se objevuje v rozmezí kolem 6. až 9. roku. Figury jsou ztvárněny strnule, ale začínají se mezi nimi tvořit vztahy s objekty a s okolím. Obloha vyplňuje již celou plochu až k horizontu. Potřeba prostorového vyjádření je dána potřebou zachytit vnitřní vztahy mezi objekty. Postavy jsou zachycené s větším detailem. Dítě maluje čistými tóny barev bez využití tónové rozličnosti a nestínuje.

Pseudo-naturalistické stádium

V období mezi 12. a 14. rokem dochází k uvědomění si vlastních nedostatků a větší míře kritičnosti k sobě i ostatním, což vede k obkreslování určitých modelů, které považují za dokonalé, nebo k zesměšnění vlastních výtvarných schopností.

Spontánní kresebná aktivita končí. Vše se více hodnotí, a to převážně pozitivně či negativně, proto hodnocení nazýváme polaritním systémem. Dítě se snaží přesně ztvárnit realitu, která je nezkreslená, a neúspěch jej může trvale poznamenat.

Proporce postav se již přibližují skutečnosti. Dítě si uvědomuje funkci kloubů a vznik pohybu. Objevuje se poloprofil a tělo v různých pozicích. Výraz v obličejích postav se mění dle významu sdělení. Řešení vlastního portréту je důležitým aktem tohoto období. Vše se začíná opírat o vizuální či haptickou zkušenost a o imaginaci.

Umění adolescentů

V období prepuberty a puberty, tj. mezi 13. a 18. rokem, přestávají být děti se svými výtvary spokojené. Tento věk můžeme označit za konec spontánní tvorby. Kresba se bez dalšího vedení podobá produkci dvanáctiletých. V této době již nelze používat kresbu jako metodu pro hodnocení celkové úrovně kognitivních schopností.

Způsob nazírání a chápání světa v závislosti na vývoji se změnil. V kresbě se nyní v mnohem větší míře projevují jiné schopnosti a vlastnosti. Výtvarné vyjádření je již cílené, využívá různých technik a materiálů. Vizuální typy tíhnou ke ztvárňování

detailů, modelaci světlem a stínem. Výtvarné dílo je doplněno uvědoměním si atmosféry, zachycením nálady či mystiky. Do celé tvorby se promítá boj o vlastní identitu a své místo ve světě. Figur se využívá i imaginativně s užitím humoru a satiry.

Lowenfeld rozděluje osobnosti dle jejich přístupu ke kresbě především na vizuální a haptický typ (ovšem i smíšený z obou).

Toto dělení má velmi jednoduché znaky, které se pokusím nastínit. Lowenfeld pracoval dlouhá léta jako pedagog u zrakově handicapovaných dětí. Jeho typologie založená na rozdílných přístupech k výtvarné tvořivosti má základ právě ve zkušenosti se zrakově postiženými, ale jeho poznatky byly prověřeny výzkumy s lidmi normálně vidoucími.

Vizuální typ

- je zrakově zaměřený, dle typologie osobnosti převážně extrovertní (nemusí být pravidlem)
- lze ho popsat jako „pozorovatele“, vnímá nejprve tvar objektu, poté jeho detail
- snaží se převést vizuální koncept do výtvarné podoby
- zajímá ho proporčnost a perspektiva, správné měřítko a práce se světlem a stínem

Haptický typ

- převážně introvert (nemusí být pravidlem)
- promítá do obrázků svou niternost, více subjektivity, stává se součástí obrazu
- Uplatňují se u něj výrazněji jiné smysly, než zrak
- Barvy méně korespondují s realitou (s věcnou konstantou objektů), haptický typ s ní velmi dobře vládne

Lowenfeldův odhadl rozdělení populace: vizuální typ $\frac{1}{2}$ lidí, haptický typ $\frac{1}{4}$, smíšený typ $\frac{1}{4}$.

2.2 Psychologické působení barev

Barvy mají velký vliv na lidskou psychiku. Ovlivňují naše myšlení, chování, nálady a v neposlední řadě též naše zdraví. Vnímání barev je do určité míry subjektivní, avšak některé efekty barev mají obecnou platnost a platí pro většinu populace stejně.

K uklidnění a odpočinku se používají pastelové barvy. K povzbuzení se používají jasné výrazné barvy.

Psychologickou hodnotu má výběr i použití barev, ale vždy musíme přihlídnout k věku člověka, který barvu vybírá a interpretuje.

Nepřítomnost barvy v celé kresbě nebo pouze při zpracování určitého tématu nám prozradí citovou prázdnotu a dokonce i asociální tendence. Při použití barev se uplatňují různé vlastnosti, jako jsou hustota, odstín, intenzita a viditelnost z dálky. Tyto prvky nám specifikují hodnotu té či oné části kresby.

V interpretaci kresby nemá barva absolutní hodnotu. Všeobecně vzato jasné, teplé barvy svědčí o vyrovnanosti, zatímco tmavé barvy ukazují na tendenci ke smutku, úzkosti, případně odpor k někomu nebo něčemu. Bledé odstíny vyjadřují citovou nevyrovnanost nebo také špatný zdravotní stav.

Dítě používá barvu dvěma způsoby. Buď napodobuje přírodu, a to tím, že kreslí zelenou travu, modré nebe, žluté slunce, nebo při výběru barev je vede jejich nevědomí, a to vypovídá o jejich osobnosti, myšlení a zážitcích nejvíce.

Význam barev

Davidov (2008, str. 35 - 38) charakterizuje barvy takto:

Červená

Obecně je červená barva výrazem životní síly, aktivity, potěšení z činnosti a také barvou dobrého kontaktu s okolím. Značí touhu po silných a hlubokých zážitcích, po úspěchu. Přednost jí proto dávají lidé cílevědomí, energičtí, tvořiví, schopní usilovné práce a soustředěného vypětí, ale také „prudšasové“ a násilníci. Odmítání červené může být příznakem nedostatku sil, ochablosti, pasivity, znamením, že člověk na své úkoly

nestačí, že se cítí unaven, vyčerpán. Takovým lidem se zdá, že nedosáhli toho, čeho dosáhnout chtěli, a že se jim to už ani nemůže podařit.

Před šestým rokem bývá u dětí běžné používat více a častěji červenou barvu, ale po šestém roce prozrazuje její užívání vyšší sklon k agresivitě a nižší kontrolu emocí.

U nemocných dětí nemá tak sytý odstín.

Červená živá a jasná nám značí aktivitu, čínorodost, energičnost, vzrušivost, ráznost, průbojnost. Červená purpurová ukazuje vznětlivost, vášnivost, urputnost až tvrdohlavost a vzdorovitost. Červená cihlová ukazuje stálost, věrnost, respekt k autoritám, smysl pro kázeň a pořádek.

Žlutá

Obecně teplá a jasná žlutá barva působí povzbudivě, osvobodivě. Je to barva změny, dere se dopředu za vším novým. Milují ji lidé bezprostřední, plní nadějí a očekávání. Tomu, jehož naděje byly zmařeny, se žlutá zdá pokrytecká, licoměrná. Proto odmítání žluté prozrazuje zklamání, nedůvěru v budoucnost.

Žlutá často bývá spojována s červenou nebo používána i samostatně. Někdy ukazuje na silnější závislost dítěte na rodičích nebo na dospělých.

Může též znamenat optimismus, touhu po štěstí a radostnosti, vyzývavost, velkorysost, naivitu, odmítání řádu, nevázanost, touhu po změně. Citrónově žlutá naznačuje potřebu bránit se uvolnit napětí.

Modrá

Psychologové zjistili, že modrá barva je barvou klidu, uspokojení, souladu. Mají ji rádi lidé citliví, s bohatým vnitřním životem, hledající lásku a oddanost, romantikové, prostě tišší introverti. Symbolizuje něhu, věrnost, důvěru, oddanost a tradici. Dávají jí také přednost lidé, kteří touží po klidu, tj. unavení, přepracovaní, ale také ti, co nemají rádi změny. Odmítáním modré barvy se vyjadřuje možný má strach ponořit se do hlubin vlastního nitra, možná nespokojenost se svými současnými vztahy, s vazbami, které tato barva představuje. S odmítáním modré se často setkáváme u mladých lidí, kteří touží "vylétnout z rodného hnízda".

Tuto barvu používají i děti mladší pěti let. Tyto děti se vyznačují tím, že své chování více kontrolují než děti, které používají červenou. Používání modré v šesti letech znamená, že je dítě dobře adaptované. Modrá nahrazuje hnědou, když už dítě opravdu nechce být „miminkem“. Pokud ale používá výhradně modrou, znamená to, přílišnou sebekontrolu.

Dále modrá znamená idealismus, touha po spojení i s neskutečným, důvěřivost, dávání přednosti vnitřnímu klidu, blaženosti, harmonii, zádumčivost

Tmavě modrá nám nastiňuje sklony k depresi, rezignaci a pocity bezvýchodnosti.

Zelená

Ten, kdo dává přednost zelené barvě, bude zřejmě za všech okolností stát na svém a nezalekne se žádných překážek. Má sklon pečovat o druhé, ale také je rád ovládá a kontroluje. Touží po obdivu a uznání. V testech volí zelenou, vlastně modrozelenou, lidé stateční, houževnatí, ale také umínění a málo přizpůsobiví. Jsou to ti, co se o nich říká, že jsou schopni „jít hlavou proti zdi“. Odmítají ji lidé originální, ale také přepjatí, a určitě není oblíbenou barvou zklamaných a vnitřně nejistých. Příčinou odmítání zelené může být i tělesná slabost. Za nesympatickou, tj. tvrdou, jedovatou apod., ji často označují lidé trpící srdečními chorobami.

Použití zelené u dětí je srovnatelné s modrou a odráží spíše sociální vztahy.

Dalším významům přiřazujeme věcnost, přirozené vystupování, touhu po splynutí s ostatními, vypočítavost, soutěživost, kolísavý sebecit.

Tmavě zelená ukazuje pocity bezvýchodnosti, zvýšenou hladinu úzkosti, sklon moralizovat a poučovat druhé, vážnost až sklon ke smutku, ukázněnost a obřadnost. Světlezelená působí přirozeně, ale někdy i jedovatě, a je spojena s představou chladu, vlhka, ticha, přírody (rostlin) a růstu.

Hnědá

V obecném pojetí je hnědá barva spojena s představou tělesných požitků. Mají ji rádi ti, které ze všeho nejvíc zajímá jejich vlastní pohodlí, ale také lidé unavení a vyčerpaní,

kteří touží po odpočinku. Odmítají ji ti, kteří „životem v teplíčku“ pohrdají a kteří se chtějí odlišit od průměru, být výjimeční. Vyrovnaný člověk má k hnědé obvykle víceméně lhostejný postoj.

Stejně jako tmavé nevýrazné barvy a někdy i žlutá, odráží hnědá barva špatnou rodinnou i sociální adaptovanost dítěte a jeho různé konflikty. Tyto barvy většinou s oblibou volí umíněné děti.

K dalším významům přiřazujeme obavu z nemoci a vyčerpání, ztrátu vlastní integrity, tělesnost, zvýšenou potřebu bezpečí, potřebu fyzického pohodlí a smyslového uspokojení.

Fialová

V obecné míře je fialová barva melancholická, osobitá, náročná, značí zastřené vzrušení, skryté tajemství vyvolávající znepokojení, zdrženlivou střízlivost, pokoru, skromnost.

Malé děti ji moc nepoužívají, je příznakem neklidu, ovšem často se vyskytuje ve spojení s modrou a prozrazuje úzkost.

Je používána hlavně v obdobích obtížné adaptace a někdy se vedle ní objevuje zelená.

Fialová značí emoční nezralost, útek do fantazie, potřebu taktizovat v sociálním kontaktu, zatajovat, snahu působit podmanivě a tajuplně, sklon k magickému pohledu na svět. Světle fialová působí začarovaně, rozpolceně, slabošsky, a je to barva melancholie, opojení.

Černá

V obecném pojetí je černá barva nejtmaší barvou. Pokud jí někdo dává přednost, znamená to, že odmítá svůj úděl. Černá je barvou vzdoru a protestu. V testu tato neobvyklá volba vždy upozorňuje na nějaký závažný vnitřní konflikt.

Vyskytuje se u různě starých dětí a prozrazuje určitou míru úzkosti. Někdy svědčí o bohatém vnitřním životě. Symbolika černé je však zvláštní v období puberty, kdy vyjadřuje nepřístupnost a ostych ve vyjadřování citů.

Dalším významům přiřazujeme obavu z nicoty, protest proti danému stavu věcí, vzdorovitost, snahu upozornit na sebe za každou cenu.

Další odstíny

Bílá barva je symbolem čistoty, jasnosti a nevinnosti, ale také perfekcionismu a touhy po dokonalosti bez jakýchkoliv kompromisů. Je chladivou barvou, která působí rozjasňujícím dojmem, zvětšuje prostor a napomáhá k přemýšlení.

Zelenomodrá tmavá barva znamená hrdost, uzavřenost, sebezbožňování. Zelenomodrá světlá znamená chladnou odtažitost a hygienickou sterilitu.

Oranžová barva je barvou slavnostní, vyvolává pocit radosti, a je spojena s představou slunce, tepla, bohatství, zlata, úrody, slavnostního vzrušeného očekávání, ale i s bezcílým hektickým rozčilením.

Žlutozelená barva evokuje otevření se, dává impuls k navázání kontaktu. Překročením meze přidání žluti však působí vtíravě a podbízivě.

Modročervená značí zadržanou sílu koncentrovanou uvnitř a vynucenou zdrženlivost.

Meruňková barva obnovuje, oživuje a jemně stimuluje. Může rozpustit a odstranit emocionální blokády. Tento barevný odstín, který je nejbližší barvě pokožky, udržuje v proudu životní energii a zjemňuje pleť.

Hnědožlutá barva obsahuje dynamiku otevírání se, ale místo povrchnosti žluté nastupuje výraz hlubší pohody myslí.

Růžová barva je symbolem něhy, jemnosti a romantické lásky, ale také nezralosti a naivity. Je označována jako barva srdce a obsahuje jemnější kvality červené.

Zlatá barva symbolizuje pocit zářícího štěstí. Je to barva správného, pravého středu, barva univerzální lásky a nejvyšších hodnot a zastupuje idealismus, velkorysost a šlechtnost. Zlatá dělá cokoli hodnotné, drahocenné a žádané. Zlatá transformuje poznání v pochopení, pomáhá při zvládnutí duševních nejistot, podporuje ducha na cestě k poznání.

Stříbrná barva symbolizuje hojnost, romantiku, naději, ale také smutek. Tato barva je často oblíbená ve směsi s jinými barvami. Lidé, kteří si oblíbili stříbrnou, jsou plni velkých ideálů, ale většinou jsou nepraktičtí při jejich uskutečňování. Tito lidé často ztrácejí motivaci a stávají se z nich spíše snílci než lidé činu. Získají-li ale motivaci a naleznou přitom myšlenku, která jim za to stojí, mohou dosáhnout značného pokroku. Stříbrná rovněž pomáhá odhalit a uplatnit tvůrčí představivost a vrozenou intuici.

Při interpretaci musíme pohlížet na mnoho dalších faktorů, jako jsou kulturní vlivy, linie a formy, kombinace barev, která může naznačovat konflikty.

Extravertní dítě, které je impulzivně činorodé, překypuje afektivitou, je obráceno směrem ven, stále vyhledává kontakty a vřele vyjadřuje své city, přitom projevuje tendenci k nestabilitě, a i když se jeví jako necitlivé, snadno ho zraní afektivní šoky. Takové dítě zpravidla používá velký počet barev, hlavně červenou, žlutou, oranžovou a bílou.

Naopak introvertní dítě, s nímž se jen obtížně navazují kontakty a které vyvíjí jen omezenou činnost, se spokojí s malým počtem barev – průměrně s jednou a dvěma, většinou modrou nebo zelenou, fialovou nebo černou, případně šedou.

Vyrovnané dítě, které je dobře sociálně adaptované, používá většinou čtyři až šest barev.

2.3 Co prozradí čára?

Již samotná síla čáry nám může o dítěti mnoho vypovědět.

Lehce naznačené a tenké čáry kreslí děti, které jsou ustrašené se zábranami a mají buďto velmi nízké i dokonce žádné sebevědomí. Nedílnou součástí jsou u nich pravítka a mají tendence obrázky neustále předělávat.

Naopak tomu jsou děti kreslící velmi silné čáry. Pokud dítě při kresbě protrhne papír, může to být známka skryté agresivity.

Pod kontrolou kreslení čar má dítě vyrovnané. Jejich tloušťka a síla odpovídá proporcím kresby.

Davidov (2008, str. 29 - 33) tvrdí, že děti kreslící ušmudlané, nedbalé a zmatené výkresy mají potíže s grafickým projevem, tj. se psáním. Gumování a přeškrtavání nám ukazuje, že dítě má nedostatečnou sebedůvěru a s největší pravděpodobností potlačuje něco, co by mohlo vyjít najevo.

Ani držení tužky není zcela jednoduché. Ke správnému držení tužky je zapotřebí velká dovednost. Při kreslení vede ruku intelektová a emocionální stránka dítěte.

Neobratné kresby se objevují u dětí, jejichž okolní prostředí je kulturně ochuzené. Na první pohled lze tyto děti považovat za zaostalé. Jedná se ovšem ve skutečnosti jen o zdánlivou duševní zaostalost, která je způsobená nedostatkem kulturních podnětů. Toto nám názorně ukazuje, že nelze analyzovat kresbu bez přihlídnutí k prostředí, v němž dítě žije.

2.4 Symbolika a geometrie kresby

Pod pojmem „symbolika kresby“ si lze představit především vztahy mezi typem osobnosti dítěte a určitým druhem obrázků. Nelze však výskytu určitého prvku přiřkládat neměnný a přesný význam. „*Sice existuje symbolika kresby, ale tato symbolika ztrácí smysl, jestli na ní hledíme izolovaně, aniž bychom symboly včlenili do kontextu.*“

„*Jestliže dítě jednou nakreslí zamřížované okno, neznamená to, že kresba je důkazem špatné adaptace dítěte v rodině. Představte si, že dítě vidělo předcházející den film o*

vězení a že toto „zvláštní obydlí“ na něj silně zapůsobilo. Proto mají okna na jeho obrázku podivný vzhled. Tento příklad nám ukazuje, že interpretace dětského obrázku je složitá a nemůže být prováděna libovolným způsobem. Z toho nám tedy vyplývá, že je nemyslitelné, že nemůžeme interpretovat jediný obrázek bez znalosti okolností.“ (R. Davido, 2008, s. 35)

Davido (2008, str. 31 - 33) poukazuje na dělení kreslicí plochy na části. List papíru můžeme rozdělit na dvě části, levý a pravý pruh. Levý pruh nám znázorňuje minulost v prožívání a pravý pruh nám znázorňuje budoucnost. Jiné dělení nám poskytuje informace o vztahu k rodičům a okolí. Levá strana listu nám prozrazuje vztah k matce, tedy k minulosti. Prostřední část je současnost a pravá strana je vztah k otci, tedy pokrok a budoucnost. Mimo toho nám levá strana představuje introverzi a pravá budoucnost a extraverzi, někdy i autoritu.

Čáry, které směřují vzhůru, nám ukazují mystickou stránku osobnosti dítěte. Naopak čáry vedoucí dolů nám podhalují materialistickou stránku. Hraniční zóny nám ukazují, že v sobě obsahují vlastnosti těchto dvou sousedících pólů. Všechny zóny vycházejí z jednoho místa nebo do něj směřují. Toto místo je představuje „já“. Odstředivý směr od tohoto místa nám ukazuje extraverzi a dostředivý směr nám ukazuje na introverzi dítěte.

Čáry, které děti kreslí na papíře, nám zpravidla ukazují dva typy dětí. Podnikavé a realistické dítě kreslí přímky a používá úhly. Mírné a citlivé dítě kreslí křivky, ale pokud kreslí pouze křivky, tak tomu můžeme přisuzovat určitou míru nezralosti. Dává-li dítě v kresbě přednost drobným skvrnám a tečkám, je to známkou někdy až přehnané pečlivosti. Pokud jsou pro dítě nejdůležitějším faktorem horizontální čáry, tak to může svědčit o psychologických konfliktech sám se sebou či s okolím. Má-li dítě pod kontrolou svou impulzivitu, projeví se to v rovnováze mezi přímkami a křivkami, především mezi vertikálními čarami.

Dalším z důležitých faktorů v geometrii kresby je velikost kresby v poměru k velikosti papíru či jiné kreslicí plochy. Do středu papíru umísťuje kresbu dítě, které je vyrovnané. Dítě, které kresbou zaplní zcela papír, bývá většinou nedozrálé. Excentricky položená kresba nás upozorňuje na dítě, které má mnoho problémů, nejčastěji psychického charakteru. Kresba položená příliš k hornímu okraji papíru ukazuje na pýchu dítěte a

kresba příliš u spodního okraje papíru ukazuje stabilitu. Autor zřejmě stojí pevně nohama na zemi.

2.5 Symptomatické vyjádření v kresbě

Podle Cogneta (2013, str. 39 - 61) stojí za zmínku především úzkost a deprese. Tyto pojmy definuje takto:

Tváře úzkosti

Úzkosti jsou součástí lidského života a neodmyslitelně doprovází jeho vývoj a jeho psychické zrání. Všechny formy úzkosti nás poznamenávají více či méně nápadnými projevy. Jedná se především o smutek, pláč, nespavost, noční můry a také fobie. Zrání a vývoj nemohou fungovat bez nevyhnutelných frustrací, vnitřních konfliktů a separací, které dítě prožívá.

Já a úzkost

Klasicky rozlišujeme strach, hrůza a úzkost. Strach spolu s hrůzou se vztahují na skutečné nebezpečí, nikoli však fantazijní. Strach je zdravá reakce, která umožňuje dostat varování před nebezpečím a reagovat útokem nebo útekem. Hrůza je maximálně intenzivní strach, člověka ochromuje a brání mu reagovat. Úzkost se rodí z konfrontace s vnitřním nebezpečím.

Někdy se ovšem úzkost spojuje s představou, která získá fobogenní potenciál. I kdy se nestane z každé úzkosti fobie, je prokázáno, že úzkost fobii vždy předchází.

Kresba úzkosti

Úzkost sama o sobě není patologická a také může být často tolerovaná. Můžeme ji spojovat s představami. Dítě úzkost samozřejmě také prožívá, cítí utrpení, které si nedokáže spojit s konkrétní představou a nedokáže ani o úzkosti nic vypovědět, dokonce ani kresbou ne.

Obraz deprese

Musím konstatovat, že nejen dospělí, ale také děti mohou trpět depresemi. Klinická pozorování toto tvrzení podporují. Na základě mluvy, chování dítěte a výroků jeho rodičů se dá analyzovat jeho projev.

Z výrazů, které dítě pronáší je většinou zcela patrné, jakými problémy dítě trpí.

"Nezajímá mě to."; "Je mi to jedno." - ztráta radosti a zájmu

"Jsem k ničemu."; "Nic nechci." - ztráta sebeúcty, sebepodceňování

"Nejde mi to." - neschopnost

"Je to moje chyba."; "Jsem zlý." - pocity hanby a provinilosti

"Stydím se."; "Rodiče mě nemají rádi." - ztrát lásky a pocity zoufalství

"Nikdo mě nemá rád." - občasné myšlenky na sebevraždu

Lze říci, že nejnápadnější problémy s chováním jsou nejspíše napravitelné. Musíme ovšem také počítat s podrážděností, přehnanou rozrušeností a neochotou ke hram. Dále je třeba, abychom si všimli nedostatku zájmu o kontakt s druhými, a dokonce se tyto příznaky mohou střídat s okamžiky uzavřenosti a motorické nehybnosti. S věkem se může dostavit nestabilita, podrážděnost a hněv. Tyto příznaky mohou převažovat nad pasivitou a stažeností.

Pozorujeme také sníženou chuť k jídlu. U menších dětí se jedná zpravidla o anorektické chování a naopak je tomu u větších dětí a preadolescentů, tam se jedná o bulimii nebo přejídání.

Dalšími velmi častými příznaky jsou potíže s usínáním. Dítě se také velmi často spaní brání, jelikož má noční můry.

Deprese jako patologie se vyznačuje opakováním nebo trváním, a je třeba ji začlenit do celkového chápání dítěte. Depresivní okamžiky omezené v čase lze chápat jako určité životní opatření či způsob přežití, pokus získat reakci okolí nebo vědomou či nevědomou sebeobranu.

Deprese a kresba

Prvními projevy depresivních obtíží u dětí se ukazují buď odmítnutím kreslit, nebo pocity, že se dílo nezdařilo. Nejčastěji se to projevuje výrazy typu „neumím kreslit“, „nemám žádný nápad“, „je to nepovedené“, „je to k ničemu“.

Dítě kreslí neživé obrazy bez postav, provedené tmavými barvami. Námětem bývá většinou nějaká ztráta, dočasné problémy, zkáza. Dítě vyobrazuje zkázu jako nemocného člověka, mrtvou přírodu, pokácené stromy, apod.

Postoj dítěte při kresbě by neměl zůstat opomenut. Dítě jako by nemělo chuť komunikovat, věnovat kresbu druhému, ukázat svojí vnitřní fantazii a dokonce sdělit něco o sobě.

2.6 Základní symbolika v kresbě

2.6.1 Dům

Dům je jedním z nejoblíbenějších dětských témat. Jeho kresba nám může napovědět mnoho o osobnosti a charakteru dítěte. „*Děti tedy kreslí dům jako postavu a jeho prostřednictvím vyjadřují stavbu svého „já“.*“ (R. Davido, 2008, s. 39)

Výborně kresbu domu zanalyzovala Davido (2008, str. 39 - 42), která tvrdí, že:

Při interpretaci přihlížíme jak k vlastnímu domu, tj. okna, dveře, výzdoba, tak i k jeho okolí, tj. cesty, stromy, zahrady, ploty, ať už se na obrázku vyskytuje nebo ne.

Nejčastěji dítě kreslí zcela běžný, obyčejný dům a zobrazí plošně jen hlavní průčelí. Dům umístěný pěkně uprostřed, s otevřenými okny a několika dveřmi vypovídá o dítěti, které je přívětivé, živé a otevřené. Okolí domu zpravidla bývá nenápadné a harmonické. Je-li však dům malý, dítě nevyužívá celou plochu papíru, okna jsou maličká nebo zcela chybí a okolí je poseto jednotlivými prvky nebo velkými stromy, prozrazuje kresba poruchy afektivity.

Mezi šestým až osmým rokem toto značí nesmělost a připoutanost k matce.

Děti starší osmi let mají pocit méněcennosti a osamění, v pubertě to znamená zdrženlivost v projevování citů a senzibilitu.

Když dům zaplňuje celý papír nebo „přesahuje“, je velmi pravděpodobné, že malý kreslíř touží po projevech lásky nebo po adaptaci.

Domy ve tvaru zámku představují ideální útočiště a naopak dům odpudivého vzhledu obvykle svědčí o tom, že se dítě cítí pod nátlakem rodiny, což pociťuje jako omezování vlastní svobody.

Ve všech věkových kategoriích je osamělý, nepřístupný dům, který nemá dveře, je obehnan příliš vysokým plotem nebo k němu nevede cesta, znakem nezdaru a prohry.

Okna zpravidla otevřená a dítě okny „vyplňuje“ obě strany průčelí domu tak, že je kreslí přilepená po obou stranách průčelí těsně k hraně zdi, je charakteristické pro děti do 6 let věku a děti si v tomto období nedokážou představit prázdný prostor, proto tedy obrázek co nejvíce vyplňují. Pokud se tento jev děje u dětí starších 6 let může to svědčit o opoždění duševního vývoje dítěte, o citových poruchách nebo o poruše vnímání prostoru.

Cesta je na obrázcích velice důležitá, vede totiž k domu. Zaslepená cesta bývá zpravidla u narušených dětí a je vybarvena po celé své ploše. Nejčastější zbarvení je červené, které značí agresivitu nebo černé, které značí úzkosti.

Nejčastěji se vyskytují dva komíny. Někteří odborníci v tom spatřují přítomnost matky a otce.

Domy dětí z nefunkčních rodin

Děti z dětských domovů nekreslí stejné domy jako děti z funkčních rodin. Děti z dětských domovů pokrývají celou plochu papíru nejen domem, ale i předměty, které nemusejí s domem přímo souviset. Nejčastěji to bývají letadla a auta. Zpravidla kreslí nesourodé obrázky, které působí podivně, jelikož mimo domu kreslí i to, co je právě napadne.

Vyplývá z toho, že tyto děti se především soustřeďují na auta, letadla či přírodu více, jelikož jsou jim tyto prvky známější a důvěrnější. Naopak je tomu u symbolu domu, který pro ně ve skutečnosti nezajímavým a nedůležitým, tudíž se na něj špatně soustřeďují.

Pokud se v kresbách objevují dva domy vedle sebe, často oddělené předměty, nám značí to, že dítě pochází z rodiny, v níž spolu rodiče nežijí. Jeden dům je tedy matky a druhý otce.

Děti z dětských domovů mají tendence vynechávat v kresbách určité prvky. Nejčastěji jsou to dveře a okna. Pokud už se tyto prvky v kresbách objeví, jsou zpravidla výrazně menší než u ostatních dětí a je jich podstatně méně. Toto může být významově přiřazováno k potížím komunikace s okolním prostředím. Dalším vyplývajícím znakem může být určitá míra uzavřenosti do sebe.

Co se týká cest u kreseb těchto dětí

Davidov (2008, str. 41) se domnívá, že cest bývá na těchto obrázcích několik. Lze se domnívat, že dítě volá o pomoc, aby mohlo z domu odejít nebo cesty považovat za symboly úniku, za vyjádření touhy utéci.

2.6.2 Strom a jeho vývoj

Úvodem této kapitoly bych rád použil citát Didiera Azieua:

„Strom je symbolem člověka a analogii lze spatřovat v tom, že člověk i strom stojí. Strom je také symbolem růstu a plodnosti, síly a tajemství.“

Strom se vyvíjí společně s věkem autora, stejně tak jako jeho postava.

Dítě vyvíjející se normálním vývojem kreslí strom, který se také vyvíjí, nejdříve je to čmáranice, dále pak nabývá vzhledu hlavonožce, tak jako je tomu u postav, a později můžeme pozorovat rozšiřující se kmen, který ovšem nestojí na žádné podstavě.

„Kolem osmého až desátého roku kreslí dítě strom jako kouli – kmen a listy symbolizuje nepřerušovaná zahnutá čára.“

„Jak dítě roste, strom nabývá znaků rostliny zvláštního typu. Jestliže dítě po desátém roce stále kreslí strom - kouli, naznačuje to zpoždění duševního nebo citového vývoje.“

(R. Davidov, 2008, s. 42)

Dokonce i z kresby stromu lze vypožorovat integraci v sociálním a rodinném životě dítěte, a to tehdy, pokud strom svojí spodní částí přesáhne čáru, která znázorňuje zemi a objeví se v kresbě kořeny. Prvek kořenů je pozitivním prvkem ve vývoji dítěte a jeho kresby.

Velmi důležité je umístění stromu na papíře. Grafolog Max Pulver k tomu vypracoval následující schéma umístění stromu na ploše papíru:

Začneme nejprve spodní a horní částí papíru. Spodní část papíru představuje pudy, nevědomí a erotický či sexuální život. Naopak je tomu v horní části papíru, která je vnímána jako duchovní, intelektuální a vztahy s okolím. Můžeme říci, že je to tzv. „já“ dítěte, jeho city a vědomí.

Takže dítě, které nakreslí strom na pravou stranu papíru, je orientováno k pokroku, sociabilitě a má dobrý vztah k otci.

Nakreslí-li však strom na levou stranu, směřuje spíše k egoismu, strachu z budoucnosti a připoutanosti k matce.

„Je také nutné zabývat se důkladně strukturou stromu, který se skládá ze dvou částí - stabilní části (kořenů, kmene větví) a dekorativních prvků (listů, plodů a okolí).“

„Kmen představuje stabilní „já“ jedince. Větve vyjadřují, jak subjekt dokáže uplatnit svou osobnost ve vztahu k okolí. Dostředivý nebo odstředivý směr větví naznačuje introverzi nebo extroverzi subjektu.“ (R. Davido, 2008, s. 42)

Objevit v kresbě stromu můžeme i traumata z minulosti, a to tak, že se to projeví na kresbě kmene stromu. Čím více je kmen poškozen, tím větší trauma v minulosti dítě prožilo. Dále pak, čím níže se na kmeni poškození nachází, tím je starší, např. pokud je poškození těsně pod větvením stromu, lze předpokládat, že dítě prožilo trauma v nedávné minulosti, zhruba před pár týdny či měsíci a naopak, pokud je poškození téměř u kořenů stromu, trauma bylo před několika lety.

Větší pozornost bychom také měli věnovat větvím stromu. Větve mohou v kresbě být buď dostředivého anebo odstředivého směru. Odstředivý směr nám značí extroverzi dítěte, kdežto dostředivý směr introverzi dítěte.

Stromy, které jsou kresleny standartním způsobem, tedy se širokým kmenem na zemi a postupně se zužujícím nahoru, nám ukazují, že dítě, které takové stromy kreslí, je založené především materiálně, kdežto naopak stromy směřující nahoru nám ukazují, že dítě bude především založeno duchovně.

2.6.3 Zobrazení zvířat, přírodních živlů a nebeských těles v kresbě

Davidov (2008, str. 43 - 47) tvrdí že, zvířata jsou dětem velmi blízká. Děti dobře znají i ta zvířata, která nikdy neviděla, protože jim o nich hodně napoví knihy, filmy, pohádky a bajky.

Zvíře je pro dítě reálnou bytostí, která má charakter vlastní zvířatům jeho druhu. Dítě někdy raději znázorňuje zvířata než lidi.

Zvíře však ve skutečnosti představuje samotné dítě a jeho vztahy k vnějšímu světu. Nejčastěji dítě kreslí nějaké domácí zvíře, což může svědčit o dobrém přizpůsobení dítěte okolí. Je však důležité dívat se na otázku hlouběji. Zjevně dobře adaptované dítě může zakrývat citové problémy, tj. zejména agresí tím, že nakreslí zvíře, které je sice na první pohled obyčejné, ale přesto o něčem vypovídá, tj. pes kouše a štěká, kočka má vytažené dráčky.

Jestliže dítě kreslí stále ve svých kresbách zvířata, může to být příznakem závažných problémů ve vztazích s lidmi. Podle Freuda znamenají divoká zvířata pudy, které by měly být zavrženy.

Domácí zvířata

Zobrazováním domácích zvířat dítě nepřímo poukazuje na fakt, že touží po normální rodině a citech, které potřebuje dostávat od jejích příslušníků. U malých mazlivých dětí se objevují velmi často náměty se zvířaty, které někdo hladí, jsou to především kočky a psi. Je-li toto téma zobrazováno ještě po desátém roce věku dítěte, představuje nám to jeho emocionální problémy.

Krvežíznivá zvířata

Otce, který nahání dětem strach, nám vyjadřují především divoké šelmy, vlci, krokodýli, pavouci s velkými kusadly apod., tedy krvežíznivá zvířata. Přítomnost těchto zvířat v kresbách nám více než jasně odkrývá stavy úzkosti dítěte.

Krvežíznivá zvířata jako jsou vlci, krokodýli, tygři atd. obvykle vyjadřují obraz otce, kterého se dítě bojí. Jsou-li však tato zvířata umístěna proti postavě, dodávají jí důležitosti.

Ptáci a ryby

„Ptáci v letu vyjadřují jistý stupeň mysticismu, zatímco ptáci v hnízdě představují domov, nebo naopak „ztracený ráj“. U dítěte kolem deseti let takový obrázek hnízda ukazuje na určitou formu citové nezralosti.“

„Ryby se zpravidla objevují v kontextu pohody a štěstí. Neříká se snad: „cítit se jako ryba ve vodě?“ Stává se však, že dítě zobrazí rybu jako oběť na rybářově udici. Pak nezbyvá než zjistit, kdo je rybář a kdo oběť.“ (R. Davido, 2008, s. 45)

Fantastické bytosti

Ve fantastických bytostech se odráží úzkost dítěte. S neobvyklými zvířaty se můžeme setkávat u duševně nemocných dětí. Obecně vzato však nesmíme nikdy zapomínat, že obrázky zvířat mívají narativní charakter nebo se inspiřují filmem či knížkou. Záleží na opakování tohoto tématu ve výtvarném projevu.

Přírodní živly

Děšť objevující se v kresbách nám poukazuje na děti trpící enurézou. V podobě malých čárek, které nám připomínají nastavované vedení čáry, se objevuje u dětí s tendencemi k úzkostnému chování. V neposlední řadě je voda symbolem ženy a všeho, co se týká zrození.

Ženskost se objevuje také ve spojitosti se stromy a plody na stromech, symbolizuje nám to přítomnost země v kresbách. Především ženskou krásu nám symbolizují květiny v kresbách. Země bývá zdrojem ukryté vody a nerostného bohatství, proto nám tedy představuje ženskou plodnost, a je symbolem rovnováhy a stability a samozřejmě také

bezpečí. Kamenité povrchy a hory symbolizují pevnost a neměnnost skutečností či věcí v kresbách.

Posledním z přírodních živlů je oheň. Světlo a teplo, které nám oheň přináší, můžeme připodobňovat ke slunci, s tím může být i spojována symbolika slávy a mužnosti. Ovšem oheň nejen hřeje, ale i ničí, a je velmi často spojován s procesem očištění. Například ve středověku lidé věřili, že od zlých sil se tělo očistí ohněm na hranicích. Ovšem toto dogma vštěpovala lidu církev k udržení si svého postavení a víry k Bohu.

Pokud se v kresbách objeví zapálená pochodeň, symbolizuje nám to falus, tedy mužský pohlavní úd. Oheň se v kresbách objevuje jen velmi zřídka a velice často vidáme v kresbě kouř bez ohně. Oheň nám tedy v kresbách symbolizuje teplo, které hřeje.

Nebeská tělesa

Slunce nám symbolizuje mužský faktor v kresbách, nejčastěji se jedná o otce či otčima. Slunce zobrazujeme v kresbách především tehdy, pokud je zobrazena pouze ženská postava. Mužská postava je nahrazena sluncem. Děti, které jsou v dobrých vztazích s otcem, kreslí slunce výrazné, velké a s mnoha paprsky. Ideální otec je znázorňován zářivým sluncem s mnoha paprsky. Pokud ovšem dítě nemá s otcem či otčímem dobré vztahy, interpretuje slunce vybledlé a málo výrazné, dokonce nejsou ojedinělé kresby, kde dítě slunce schová. V kresbách, kde dítě kreslí slunce agresivní barvou, tj. červenou, nebo také barvami, které vyvolávají pocity úzkosti, nejčastěji černou, ale možno také fialovou, se dítě otce bojí.

Slunce svými paprsky dodává v kresbách postavám důležitost. Často se objevují v kresbách hrdinové spolu se sluncem, které představuje jeho „slávu“. Slunce představuje autoritu, a tím pádem silné ovlivňování druhých.

„Když se na obrázku objeví měsíc, lze to interpretovat různými způsoby. Měsíc je především symbol noci a skrývá v sobě tajemství.“ (R. Davido, 2008, s. 45)

Měsíc je úzce spjat s nocí. Měsíc je velmi často spojován s tématem smrti, především v rozporu se sluncem, symbolem tepla a světla, dávající život. Slunce zajde, setmí se a vyjde měsíc, symbol tajemna, stínů a fantazie. Symboly temné oblohy a měsíce bývají

zdrojem mnoha dětských úzkostí a pro mnohé je noc symbolem navazování milostných a přátelských vztahů mezi dospělými. Ovšem Měsíc nemusí nutně symbolizovat jen smrt, je zahalen nedostupností, poezií a tajemstvím.

Davidová (2008) vyzkoumala, že dítě, které je náhodou přítomno sexuálním kontaktům rodičů, bývá na dlouhou dobu zmateno a otřeseno. Na jeho obrázcích se scény odehrávají většinou v noci, aby je bylo možné skrýt a demystifikovat.

2.7 Kresba a enuréza

U dětí trpících enurézou, tedy nočním či denním pomočováním, nemůžeme zcela jasně určit specifické znaky jejich kreseb. Ovšem existují typy kreseb, které nám mohou pomoci enurézu podhalit. V takových kresbách se objevuje velké množství vody, která je neovladatelná a rozlévá se po celé kresbě.

V této práci uvádím dva nejzákladnější znaky v kresbách dětí s enurézou, kterými jsou loďka na vodě a řeka. Davidová (2008, str. 48 - 49) nám tyto znaky formuluje takto:

Lod'ka na vodě

Lod'ka na vlnách je ženským symbolem, ale přikládají se jí i další významy – samota a touha po úniku. Když dítě nakreslí loďku, zeptejte se, kdo v ní sedí, dostanete tak odpovědi, které vám mnohé prozradí. Děti, kterým vrtají hlavou sexuální otázky, kreslí nákladní lodě s obrovskými falickými komíny. Válečné lodě vyjadřují úzkost nebo agresivitu, všechno záleží na kontextu.

Řeka

Pokud se nám zdá, že se voda rozlévá po kresbě, můžeme z tohoto usuzovat, že dítě trpí enurézou. Voda ovšem nebývá jen znakem pro enurézu, ale i pro sexuální zneužívání, jelikož dítě ztrácí kontrolu nad svým vlastním tělem.

2.8 Co dítě vynechalo?

„Při interpretaci kreseb je třeba přihlížet nejen k pozitivním znakům, tedy k těm, jejichž symbolikou jsme se právě zabývali a k příběhům, které dítě při kreslení vypráví, ale i ke

znakům negativním, tedy k tomu, co dítě opomene nakreslit, nebo k části kresby, kterou vynechá.“

„Právě vynechávky bývají velmi příznačné. Je třeba vyčlenit případy vynechávek, kdy dítě soustředí veškerou psychickou energii na nápad, který ho zcela pohltí, takže zapomene na to, co je podle nás zjevné, ale u něj patří do oblasti nevědomí.“

„Právě nevědomé vynechávky většinou poukazují na problémy dítěte, vyjadřují často citové nebo sociální problémy. Jestliže například na kresbě domu chybí dveře nebo cesta, znamená to, že je dítě uzavřené do sebe a špatně komunikuje.“ (R. Davido, 2008, s.50)

Vynechané skutečnosti v kresbách nám jasně říkají, že dítě má problémy s komunikací nebo snad není schopno komunikovat. Toto nám symbolizují postavy bez úst, které pravděpodobně něco skrývají, nejspíš skutečnosti, o kterých se nemluví nebo se o nich nesmí mluvit.

Pokud se stane, že dítě vycítí, že ho chceme testovat, odmítá určité prvky tématu nakreslit, nebo dokonce odmítá kreslit celé téma kresby. Nicméně netuší, že tímto chováním nám nepřímo vypoví o svých problémech.

2.9 Lidská postava

Postava v kresbách má vysoký vypovídající charakter, jelikož se autor kresby s postavou ztotožňuje více než s jinými symboly, promítá do nich své „já“ a z tohoto můžeme usuzovat, že kreslí samo sebe.

Dítě ovšem nekreslí jen samotnou postavu s danými prvky, jako jsou končetiny, ale také s různými detaily, nejčastěji to jsou zavazadla a oblečení.

Zmrzačené postavy

Zmrzačení postav není výjimečným případem v kresbách.

„Zmrzačení postavy je účinná zbraň používaná ke znevážení protivníka, člověka, jehož přítomnost je nežádoucí apod. Například dítě, které je zasaženo agresivitou,

lhostejností, nebo má pocit viny vůči určité osobě, řeší problém tím, že konfliktní zóny nezobrazí. (Proto jsou např. otcové, kteří své dítě trestají „dobře mířeným kopancem“ zobrazováni bez nohou, ve vratké pozici na jedné noze atd.). Dodejme, že vynechávky se také vyskytují velmi často v případě rodinných konfliktů.“ (R. Davido, 2008, s. 58)

Oblečení a oblečené postavy

Významnou součástí kresby postavy je i oblečení. To však může také chybět.

Psychologové vyzorovali, že děti do 7 let kreslí zcela běžně postavy, které jsou nahé. Jedná se o standartní vývoj jedince. Od 10 let je tomu ovšem jinak. V tomto období už by měly děti kreslit postavy oblečené. Pokud v tomto období dítě stále kreslí postavy nahé, symbolizuje nám to jeho tendence k asociálnímu chování, někdy dokonce až k patologickému chování.

V předškolním věku, tedy kolem 5. - 6. roku, by mělo být dítě schopné nakreslit oblečenou postavu. Ve stylu oblečení se nejen odráží momentální psychické rozpoložení dítěte, ale také vkus. Například když dítě nakreslí postavu přepychově oblečenou, má k ní velmi dobrý citový vztah a naopak, když dítě nakreslí postavu v roztrhaném oblečení, postavy si zřejmě příliš neváží.

Teplé šaty mají v kresbách zvláštní význam. Davido (2008, str. 56) tvrdí, že představují nutnost chránit se před chladem a myslí se tím chlad citový. Symbolizují také matku a takové šaty totiž připomínají matčino láskyplné teplo. Dítě, které kreslí samo sebe ve větším množství teplých šatů, je pravděpodobně depresivní a cítí se nemilované. Zobrazuje-li se teple oblečené, cítí se chráněné; takové teplo bývá určitou formou kompenzace.

Mnoho významů nám u oblečených postav představují doplňky. Mezi doplňky oblečení řadíme klobouky, nejčastěji špičaté, dýmky, cigarety, kravaty, hole, kapsy a knoflíky. Všechny doplňky, mimo kapes a knoflíků, nám představují falické symboly, kdežto kapsy a knoflíky dodávají důležitost postavám. Přílišné množství knoflíků nám značí závislost na vyobrazené osobě. Dítě své postavy obléká, jak se mu zachce, a tím pádem jim dodává nebo také ubírá hodnotu. Vše se děje podle vnitřního rozpoložení dítěte.

Jakmile dítě začne postavu oblékat, získá mnoho možností, jak to lze uskutečnit. Postava pak mívá různé podoby, které charakterizují to, co autora zajímá nebo trápí.

Policista je typická postava u dětí s asociálními tendencemi. Tyto děti ji kreslí častěji než ostatní. Postava má ostré rysy, které působí tvrdě a je pojata jako agresivní postava.

Námořník je typická postava pro děti nešťastné a nespokojené. Touha po úniku ze skutečnosti nám poukazuje na neadaptovanost dítěte na prostředí. Velice často je to spojováno s delikvencí.

Klaun patří k dalším postavám, které jsou u dětí oblíbené. Tak jak klaun vypadá, tak vyobrazuje dítě nejčastěji samo sebe. Lze usoudit, že prvky, které zdůrazní, jsou příčinami problémů, které má. Například, pokud kreslí velké uši, může nám to značit sluchové problémy, apod. Obecně vzato klauna kreslí děti, které se špatně adaptují ve škole, nebo se dokonce nedokáží vůbec adaptovat. Z toho nám vyplývá, že děti zobrazující často klauna ve svých kresbách mají sklony k depresím.

Děti, které touží být silné, velké a chtějí udělat dojem na své okolí, nejčastěji kreslí ve svých kresbách kovboje. Kovboj je především postava agresivní, a čím více je ozbrojen, tím více je dítě nejisté a úzkostné.

Agresivní a asociální děti kreslí velmi často v kresbách starce. Stařec zobrazení touhy zbavení se osoby, která je pro dítě nežádoucí. Pokročilý věk starce symbolizuje krátkou dobu žití a následnou smrt. Takové city nejčastěji vyjadřují děti k otci, a to především dcery.

Hlava a obličej

Davidov (2008, str. 54 - 55) tvrdí, že obličej postavu polidšťuje. Někdy má správné proporce, jindy bývá obrovský, zejména u velmi malých dětí, které postavám kreslí velké hlavy. U starších dětí jsou "velké hlavy" patologickým příznakem.

S malými hlavami se setkáváme u depresivních dětí a u těch, které mají sklon nepřikládat důležitost vlastní osobě a trpí pocitem méněcennosti. Hlava také mnohé napovídá prostřednictvím prvků, které k ní náleží.

Oči

Leccos nám napovídají o našem vidění světa. Velké oči, jako symbol svádění, kreslí hlavně děvčata a chlapci s homosexuálními sklony. Výrazně vyznačené obočí to ještě zdůrazňuje. Naproti tomu na obrázcích primitivních nebo agresivních dětí je obočí rozježené.

Oči nás také ale chrání, jelikož nás upozorňují na blížící se nebezpečí. Očima může svádět a okouzlit druhé osoby.

Nos

Nos nám symbolizuje falický symbol, tzn., že jde o přetrvávání preference a zvýšené závislosti syna na matce nebo dcery na otci, což je nežádoucí po uplynutí tzv. falického stadia vývoje, tj. období předškolního věku. Zdeformovaný jej děti kreslí, když se vyskytují sexuální problémy. Lze usuzovat, že tím větší problémy v sexualitě, tím větší a delší nos děti kreslí.

Ústa

„Ústa symbolizují řeč, potravu a v jisté míře i erotiku. Jako symbol přijímání potravy se vážou k matce, protože matka dítě krmí.“ (R. Davido, 2008, s. 55)

U dětí se může vyskytovat Oidipovský komplex, tj. nevědomé erotické tíhnutí syna k matce a dcery k otci, záměrným vynecháváním úst u postavy. Dále tyto postavy kreslí děti, které doma nezažívají vlídnou komunikaci nebo také láskyplnou komunikaci.

Agresivitu dítěte poznáme podle postav s otevřenými ústy a viděnými zuby. Zuby jsou nejčastěji vyceněné. Pokud dítě kreslí jazyk, naznačuje to nevyřešené sexuální problémy. Silné rty se vyskytují u dětí, které budou nejspíš smyslně založené. *„Zavřená ústa se sevřenými rty, která se neusmívají, prozrazují určité napětí. Kulatá ústa se často vyskytují u velmi malých dětí, u starších obvykle poukazují na opoždění duševního vývoje.“* (R. Davido, 2008, s. 55)

Vlasy

Vlasy nám symbolizují především sexuální stránku dítěte. Děti s narcistními sklony kreslí vlasy upravené a velmi načesané, nejčastěji jsou vlasy jejich postav kudrnaté.

Brada

Brada nám zdůrazňuje mužnost postavy v kresbách a začíná se objevovat v pozdějším věku dítěte. Velmi důležitým faktorem je to, že čím více je dítě agresivnější, tím podrobněji a výrazněji kreslí detaily. A dokonce velmi agresivní děti kreslí postavy z profilu.

Uši

Nedílnou součástí kreseb dětí jsou také uši. Dítě kreslí uši proto, aby se něco dozvědělo, a také, aby slyšelo. Pokud se v kresbách objevují velké uši, značí nám to touhu dítěte po objevování a poznávání, ovšem obrovské uši nám už naznačují, že toto dítě trpí problémy se sluchem.

Kresby, kde postavám uši chybí, nám značí problémy v komunikaci nebo dokonce neschopnost komunikovat s lidmi.

Ruce

Ruce v kresbě mají různé podoby. Souvisí to především s věkem dítěte, ale také se skrytými sociálními či sexuálními problémy.

Dobře vyznačené ruce v kresbě vyjadřují sociabilitu. Naopak, čím méně jsou ruce v kresbě znatelné, tím větší problémy se sociabilitou dítě má. Někdy ruce zcela chybí, např. jsou v kapsách nebo jsou zmrzačené. Tyto jevy se vyskytují tehdy, když má dítě hluboké sexuální problémy, nejčastěji jde o masturbaci s prvky exhibicionismu, a sociální problémy, to je především delikvence mladistvých.

Paže

Kreslí-li dítě paže odtažené od těla, je to známkou sociability, která je zcela v normálu. Ochablé paže těsně přitažené k tělu obvykle vyjadřují pocit neúspěchu či pocit prohry. Vynechání paží většinou souvisí s masturbací. Vynecháním paží se dítě snaží skrýt problém či situaci, kterým v danou dobu čelí.

Nohy

Děti kreslící ohnuté nohy bývají křehké a depresivní. Často se můžeme setkat s tím, že toto zobrazení v kresbě nám ukazuje na snížení psychických a fyzických schopností dítěte. Naopak tomu děti, které kreslí nohy rovné se správnými proporcemi, jsou psychicky a fyzicky v normálu.

Prsa

Prsa v kresbě nám vyjadřují několik významů. Především symbolizují vztahy mezi matkou a dítětem. Dále pak symbolizují skutečnost, že se dítě zabývá sexuálními otázkami. V neposlední řadě může podhalit homosexuální orientaci dítěte. Kromě výrazných prsou chlapci s homosexuální orientací znázorňují a zvýrazňují také hýždě.

2.10 Dítě a rodina

Jedním z nejdůležitějších kresebných testů je test rodiny. Vyplývá nám to z faktu, že dítě je úzce propojeno se svým sociálním prostředím.

Test kresby rodiny se skládá ze dvou částí. Potřebujeme k tomu také 2 papíry o velikosti A4. Na první papír dítě nakreslí rodinu, jak si jí představuje, a na druhý papír pak dítě kreslí svoji rodinu.

Z prvního obrázku nám jasně vyplývá, jak si dítě představuje vysněnou rodinu, do které promítá veškerá svá přání týkající se rodiny, a naopak tomu je u obrázku druhého, kde je vyobrazena skutečná rodina, tedy v mnohých případech tvrdá realita.

Do obou kreseb dítě promítá svoje emoce a objevují se v nich vazby mezi jednotlivými členy rodiny. Dítě musíme důkladně při kresbě obou kreseb pozorovat a naslouchat mu, protože test pro něj může být těžký a může ho dokonce odradit.

Pokud se vyskytnou od dítěte otázky k testu, koho může ještě nakreslit apod., nesmíme mu podat odpovědi. Můžeme dítě pouze povzbudit, jelikož díky odpovědím od nás by mohl test být zkreslený.

Pokud se stane, že dítě vynechá nějakého člena rodiny, většinou je to známka jeho agresivity k tomu, že nedokáže daného člena v kresbě zobrazit.

Jakmile dítě obrázek rodiny dokreslí, je požádáno, aby postavy popsal a něco k nim řeklo. Dále by mělo říci, jestli je také mezi nakreslenými postavami.

Testující pak položí dítěti několik otázek. „Kdo je v této rodině nejhodnější? Kdo je nejvíce zlý? Proč?“ Hodně také napoví, když se zeptá, kde se všechno odehrává. Děti z města obvykle umísťují postavy z rodiny na venkov. Je to velmi příznačné, protože pro dítě je ideální rodina v přírodě a volně dýchá.

Zvířecí rodiny

„Zvířecí rodiny představují „špatné instinkty“ autora kresby. Pokud se jedná o divoká, agresivní zvířata, vycházejí najevo agresivní city dítěte. Pokud to jsou zvířata domácí a důvěrně známá, symbolizují láskyplné ovzduší, které v rodině vládne.“ (R. Davido, 2008, s. 61)

Zvyšování a snižování hodnoty postav v rodině jsem již zmínil v předchozí kapitole. Toto obvykle odráží nedostatečný intelekt dítěte, na obrázku rodiny to může znamenat nějaký konflikt. Oblečení postavy pak naznačuje city, které k nim dítě chová, např. zdůrazní otcovu hodnotu tím, že mu přidá na sako několik knoflíků, apod. Pokud však je knoflíků na obrázku až příliš mnoho, značí nám to submisivitu dítěte.

Matka je nejdůležitější postavou v testu rodiny, bývá totiž zobrazována uprostřed papíru. Dítě hodnotu matky zvyšuje nebo také snižuje. Někdy ovšem mezi matkou a otcem je vyobrazeno dítě, to je známkou konfliktů mezi rodiči, které dítě samozřejmě intenzivně vnímá. Velmi častými motivy bývají činnosti, které matka vykonává, například vaření, uklízení, nakupování či rozhovoru apod. Symbolizuje nám to vztahy okolí a matky a její kvalitu chování.

Nepřítomnost rodičů je velmi výjimečná, protože své rodiče nekreslí pouze děti, které se za ně stydí nebo s nimi mají velmi konfliktní vztahy. Pokud je matka zobrazena mimo rodinu symbolizuje nám to oidipovský konflikt.

Otec je další důležitou postavou v dětské kresbě rodiny. Pokud jsou narušené vztahy mezi otcem a dítětem, je jeho autorita razantně snižována, naopak při normální či dokonce oidipovské situaci je autorita otce zvyšována.

Agresivita může být projevoována tak, že dítě svého otce v kresbě zmrzačí, v lepším případě bude otec zobrazen malinký a vytěsňený na okraj obrázku. Jiným způsobem znehodnocený otec má mezi jím a dítětem překážky ve formě zdí či nábytku. Zpravidla

se tyto konflikty projevují mezi synem a otcem. Pokud se syn ztotožňuje s otcem, tak ho zpravidla kreslí uprostřed papíru. U holčiček to bývá bohatá výzdoba detaily a symboly mužnosti, například meč nebo vousy.

Sourozenci jsou jedním z posledních článků testu rodiny. Lze říci, že i vyrovnané dítě má touhy po tom, aby bylo na obrázku nakresleno samo bez svých sourozenců. V takových případech dítě sourozence záměrně vynechává. Autor kresby vždy má důvody, proč nenakreslit své sourozence, například, že jsou velmi málo doma nebo že mají na ploše papíru málo místa apod. Důvodem tohoto jednání je žárlivost, a pokud už dítě své sourozence nakreslí, jsou pokažení, například jsou nedokreslení a bez barvy apod.

Identifikace subjektu

Davidov (2008, str. 65) tvrdí, že identifikace subjektu může být „normální“ – věk a vzhled odpovídají skutečnosti. V takovém případě se dítě akceptuje takové, jaké je, a své postavení mezi sourozenci prožívá bez problémů.

Někdy se ale dítě zobrazuje mladší než ve skutečnosti, a dokonce se někdy identifikuje s miminkem. Nejčastěji se jedná o děti, které nepřijaly narození bratra nebo sestry a které se na obrázku vypořádávají ve „zlatém věku“, tedy před rivalovým narozením.

2.10.1 Kresba rodiny a kresba začarované rodiny

Georges Cognet ve své knize výborně rozepisuje tuto kapitolu, která je samozřejmě velmi důležitým prvkem pro výzkum v mé bakalářské práci. Z tohoto důvodu ji zde také uvádím.

Cognet (2013, str. 139 - 165) tvrdí, že obě dvě kresby jsou velmi častým diagnostickým prostředkem, jenž je při práci s dětmi využíván. Děti mají za úkol namalovat své členy rodiny, tj. kresbu rodiny, nebo dostanou za úkol si představit situaci, kdy kouzelník začaroval jejich rodinu do zvířecí podoby. Dítě má potom tuto imaginaci nakreslit.

Obě techniky se zaměřují např. na to, zda jsou v kresbách zobrazeni všichni členové rodiny, nebo zda nějaký chybí. Dítě také může zachytit pouze nukleární rodiny, tj.

matku, otce, sebe či sourozence nebo např. může zachytit širší rodinné příbuzenstvo, tj. prarodiče apod.

Kresbu rodiny a kresbu začarované rodiny lze hodnotit pouze tehdy, vidíme-li kresbu vznikat. Velký význam při interpretaci dětské kresby hraje samotný proces tvorby, tedy postup, jakým dítě jednotlivé postavy zobrazuje, v případě začarované rodiny jsou to pak zvířata. Všimáme si, jak se dítě při kresbě chová, jaké volí barvy. Například obrázek zobrazený pouze propiskou nemusí vypovídat o žádné neuróze, depresi, strachu dítěte, ale může být zapříčiněno například tím, že dítě barevné pastelky nemá a propiska byla jeho jediným nástrojem, kterým bylo možné kreslit. V ideálním případě by mělo být dítě plně vybaveno pastelkami. Všimáme si tedy, které barvy volí nejčastěji.

Dalším důležitým pozorovacím aspektem dětského kresebného procesu je způsob, jakým dítě svou kresbu opravuje. Nadměrné gumování značí konflikt s danou osobou, kterou se dítě snaží zobrazit. Gumování je projevem úzkosti, nejistoty a nedostatku sebedůvěry. Snaha dítěte věci škrtnout může poukazovat na přání dítěte tyto gumované nežádoucí jevy, nebo postavy eliminovat a potlačit. Dítě kreslí příběh, do kterého postupně zasazuje jednotlivé postavy, podle toho, jak jsou pro dítě důležité. Z tohoto důvodu sledujeme pořadí, ve kterém jsou postavy zobrazovány. Kresba rodiny a kresba začarované rodiny jsou velmi častým diagnostickým prostředkem u dětí. V praxi užíváme obě techniky, z důvodu vzájemné komparace těchto dvou kreseb.

Kresba rodiny

Při hodnocení kresby rodiny si všimáme zejména toho, kdo je na obraze zachycen. Zda dítě zachytilo všechny členy své nukleární rodiny, tj. otce, matky, dítěte, sourozence, nebo zda v kresbě některý z členů rodiny chybí. Pokud zde shledáme absenci některého z členů rodiny, je velmi důležité zjistit od dítěte, proč právě tuto osobu vynechalo. Může to být známkou toho, že se dítě snaží vytěsnit danou osobu ze svého života, ale také jen dítě mohlo zachytit situaci, kdy je doma s matkou, zatímco otec pracuje.

Posuzujeme-li kresbu rodiny, všimáme si kromě celkového dojmu zobrazených postav také kresebné techniky. Pokud dítě kreslí postavy slabými čarami, je to signál nedostatku energie. Dítě pozorujeme už při samotném procesu kresby. Sledujeme, koho dítě nakreslí jako prvního, koho pak jako druhého, třetího... Dítě může svou rodinu

nakreslit v nějaké situaci, pak si všímáme, jak se chovají jednotliví členové v dané situaci. Z obrázku může být například patrné, že v rodině panuje tradiční rozdělení rolí, například matka vaří oběd, otec opravuje v domácnosti.

Nejprve se zaměříme na celkový dojem, který v nás kresba zanechává, teprve potom se zaměříme na detaily. Při hodnocení celkového dojmu nás zajímá, jakým dojmem rodina působí, zda harmonicky a idylicky, nebo zdali v rodině sledujeme určitou patologii či abnormalitu. Pokud rodina na první pohled působí harmonicky, nemusí to nutně znamenat, že je rodina opravdu harmonická. Dítě jen může unikat do světa fantazie a zobrazit tak rodinu, jakou by chtělo mít. Hodnotíme zvláště jednotlivé postavy. Čím je zobrazená postava větší, tím více je pak bližší dítěti. Výška jednotlivých postav také může signalizovat vysoké sebevědomí nebo dominanci zobrazené osoby. Některé postavy mohou vypadat totožně, například dívka nakreslí sebe a matku stejně, to signalizuje její identifikaci se svou matkou. Nakreslí-li dítě všechny postavy identické, obvykle je to zapříčiněno nedostatkem kreslířských schopností nebo z důvodu odporu dítěte, kdy odmítá spolupracovat.

Postavy mohou být zobrazeny zepředu, to vyjadřuje extroverzi, ze zadu, to vyjadřuje agresivitu, nebo z profilu, to vyjadřuje introverzi. Otočení jedné nebo více postav na jinou stranu, než postavy ostatní, poukazuje na izolaci nebo příliš malý, až úplný nezájem o rodinné dění.

Výraz tváře postav pak ukazuje náladu, která je pro jednotlivé postavy charakteristická z pohledu dítěte. V zobrazení obličeje se kromě výrazu tváře zaměřujeme, zda má obličej všechny znaky, jako jsou oči, ústa, nos. Zobrazení nosu je jedním z vypovídajících prostředků v dětské kresbě postavy. Velký nos poukazuje na velikou sebedůvěru zachycené postavy. Chybějící nos je pak ukazatelem uzavřenosti a symbol pro tajnůstkářství. Důležitým detailem v kresbě postav jsou ruce. Chybějící ruce znamenají vinu, potíže při navazování mezilidských vztahů. Ruce za zády pak nezájem o sociální interakci nebo ukazují snahu udržet si od ostatních lidí odstup. Podobné je to i v případě, že jsou ruce překřížené, což nám značí odstup nebo obranu.

Velkou roli hraje také užití barev. Extrovertní děti oproti introvertním dětem volí více barev. Využívají také spíše teplé barvy, například červenou, žlutou a oranžovou.

Introvertní děti pak zase volí chladné barvy, jako je zelená a modrá. Tmavé barvy, tj. černá, fialová, šedá, poukazují na zhoršený zdravotní stav, vyčerpanost a psychický stres.

Kresba začarované rodiny

Po kresbě rodiny by měla následovat také kresba začarované rodiny. Dítě dostane za úkol si představit situaci, kdy kouzelník začaruje rodinu do zvířecí podoby na základě toho, jakému zvířeti se jednotliví členové rodiny nejvíce podobají. Dítě pak dostane za úkol tuto situaci nakreslit. Instrukce pro zadání této techniky může znít: „nakresli svou rodinu, ale začarovanou do zvířat. Jako kdyby přišel kouzelník a každého z vás začaroval do nějakého zvířete, které mu tak nejlépe odpovídá a nejlépe vyjadřuje jeho povahu“.

Tuto techniku je nezbytné doplnit o verbální výpověď autora, neboť právě v této kresbě se mohou nacházet nejasnosti, které by měl terapeut nebo jiný výzkumník odhalit. Na obrázku například vidíme otce vyobrazeného jako prase. Zeptáme se tedy dítěte, z jakého důvodu zobrazilo svého otce jako prase. Můžeme se dozvědět například to, že otec často manuálně pracuje a má špinavé ruce (nečistota jako symbol prasete) nebo jen dítě neumělo nakreslit koně a tak namalovalo právě prase. Dítě většinou zachytí určité vlastnosti zvířat, které jsou charakteristická pro jednotlivé členy rodiny. Například pes – dítě může tuto kresbu okomentovat tak, že maminku namalovalo jako psa, neboť se o své děti stará a hlídá, aby se jim něco nestalo. Začernění objektů pak ukazuje na neurotizaci. Ne vždy tak tomu ale je. Dítě například zobrazí psa rasy dobrmana. V tomto případě má začernění kynologický původ.

„Když dítě dospěje do stádia, kdy už cílem kresby není jen konstrukce obrazu sebe samého, ale také okolí a první objekty citů. Objekty citů rozumíme rodinné příslušníky, tj. otec, matka, sourozenci, předci a vrstevníci, ale také vztahy mezi jednotlivými členy rodiny. Nejčastěji pozorujeme rozdíly mezi vyobrazenou rodinou a rodinou skutečnou. Tyto rozdíly jsou příčinou rodinných či sourozeneckých vztahů a určitým způsobem vypovídá o psychickém stavu dítěte.“ (G. Cagnet, 2013, s. 139)

2.11 Rodinné prostředí dítěte

Fontana (2010, str. 1 - 384) tvrdí, že obecná definice rodiny není zcela jednoduchá. Je především přirozeným prostředím dítěte – dítě se do něho rodí a vyrůstá v něm. Rodina je skupina lidí, kterou dítě obvykle považuje za nejdůležitější v celém svém dětství.

První vazby dítěte vznikají samozřejmě v rodině a dítě se učí mnohým sociálním rolím. Fontana (2010, str. 1 - 384) poukazuje na způsoby chování mezi členy rodiny, potvrzuje nám to především značnou individualitu tohoto sociálního svazku.

„Rodina poskytuje dítěti modely k napodobování a identifikaci. Předává mu základní model – model sociální interakce a komunikace v malé sociální skupině“ (Čáp 1993, s. 272).

Význam rodinného prostředí

Význam rodiny je obvykle uváděn jako naprosto nezastupitelný. Rodina je primární sociální skupina, která má největší vliv na vyvíjející se osobnost dítěte.

Čáp (1993, str. 1 - 415) shrnuje, že typická rodina plní tyto funkce:

- Reprodukční – narození dítěte a péči o ně, včetně výchovy.
- Zajišťuje členům rodiny ochranu a pomoc.
- Kontroluje chování a jednání členů skupiny, dodržuje zajištění společenských norem, jako jsou normy morální právní, náboženské apod.
- Zajišťuje členům rodiny osobní, emoční vztahy - v ideálním případě jsou tyto vztahy plné vzájemného porozumění, pomoci a lásky.

Zaměřme se tedy na poslední z aspektů. John Bowlby dokázal spojit poznatky o deprivaci s poznatkami o chování zvířat v přirozených podmínkách. Zjistil, že citový vztah dítěte k lidem (ne konkrétně jenom k matce, ke komukoliv, kdo se chová mateřsky) se zakládá nikoliv na tom, že tito lidé mu působí nějakou příjemnost (např. že je krmí), nýbrž že mu zajišťují pocit bezpečí a jistoty - to je v rozporu s Freudovou teorií.

Matějček (2008, str. 1 - 112) k tomu dodává, že Freud tvrdil, že vztah lásky dítěte k matce vede ústy a žaludkem a jeho zdrojem je rozkoš působená jedním druhému. Dalo by se z těchto poznatků usoudit, že pro dítě je rozhodující psychologické rodičovství, oproti biologickému, založené na vnitřním, psychickém, citovém přijetí dítěte.

Dále tvrdí, že domov tedy předurčuje, zda se dítě cítí šťastné, bezpečné a vyrovnané.

Vztahy mezi členy rodiny

Matka

Fontana (2010, str. 1 - 384) zde tvrdí, že první sociální vztah je vztah k matce nebo k její náhradě. Matka je první osoba v interpersonálním vztahu s dítětem uspokojující jeho potřeby. Matějček (2008, str. 1 - 112) tvrdí, že mezi dítětem a matkou je velmi silná vazba. Dítě dává matce přednost již kolem 7. měsíce věku. V tomto období začíná dítě protestovat, když si ho matka nevšímá, když prochází kolem něj, když se matka ztratí z dohledu dítěte, nebo ho na chvíli odloží.

Vágnerová (2005, str. 1 - 467) poukazuje na harmonii matky a dítěte, která vzniká individuálně v situacích při uspokojování potřeb dítěte i matky – pouze přijatelně spokojená matka je schopna plnit dobře svou mateřskou roli.

Otec

Další sociální vztah získává dítě k otci, ten je pro dítě stejně důležitý jako matka, i když zpravidla o něco později. Chování otce ke kojenci je samozřejmě jiné. Otec tedy neplní základní potřebu vůči dítěti, tj. krmení. Nechová se tak univerzálně jako matka a více si s dítětem hraje. Pokud by se stalo, že matka by nedokázala adekvátně plnit svou mateřskou roli, otec je schopen plně tento nedostatek kompenzovat. Ideálním případem je, když vztah mezi matkou, dítětem a otcem je v harmonii.

Vágnerová (2005, str. 1 - 467) tvrdí, že otec je zpravidla pro dítě větší autoritou, což může být dáno tím, že není obvykle s dětmi v každodenním styku, nebo také přirozenou tělesnou odlišností od ženy – je větší a fyzicky zdatnější.

Čáp (1993, str. 1 - 415) poukazuje na převládající názor většiny odborníků na problematiku rodinných vztahů, kdy nejdůležitějším aspektem v postoji rodičů k dítěti je protiklad - láska, přijímání dítěte, kladný postoj k němu a naproti tomu jeho zavržení,

negativní postoj, lhostejnost, chlad a nenávisť. Asi zůstává pravdou, že pokud bude převládat pouze jedna strana emocí, bude docházet k problémům v osobnosti jedince, tedy dítěte.

Dle Vágnerové (2005, str. 1 - 467) je důležitá interakce mezi otcem a matkou. Vzájemný vztah mezi otcem a matkou, buduje v dětech model chování mezi mužem a ženou. Dítě vychází ze zkušenosti, které má z domova a ty bere nekriticky jako obecnou věc. Pokud se rodiče často hádají, nabývá dojmu, že takto se k sobě chovají všichni rodiče bez rozdílu. Tyto zkušenosti si pravděpodobně přenášejí i do svých vlastních, budoucích vztahů.

Sourozenci

Nedílnou součástí úzkého rodinného kruhu jsou také sourozenci. U sourozenců velmi záleží na pořadí, ve kterém se narodilo. Nejstarší dítě dominuje nad mladšími sourozenci. Téměř ve všech domácnostech bývá dítě zatíženo zodpovědností se slovy, „Jsi starší, měl bys mít už rozum!“

Opakem staršího sourozence je sourozenec nejmladší. Ten bývá zpravidla více rozmazlován, než starší sourozenci. Rodiče při výchově nejmladšího dítěte jsou velmi často ovlivněny zkušenostmi se staršími sourozenci. Nesmím zde opominout také žárlivost sourozenců. Žárlivost často vzniká z pocitu bezpráví a ukřivděnosti a některé děti mohou mít pocity, že jsou opomíjeny.

Čáp (1993, str. 1 - 415) zmiňuje problém v projevování odlišných rodičovských sympatií vůči synovi, dceři, dítěti z jiného manželství apod. Negativní důsledky může mít také srovnávání dětí mezi sebou, dávání jednoho druhému za vzor, či vyvyšování jednoho dítěte nad druhým – to může být pramenem sporů a konfliktů. Od školního věku se vztahy mezi sourozenci postupně stabilizují a vyjasňují.

Velmi obohacujícím faktorem pro sourozenecký vztah je hra. Sourozenci jsou ve hře partnery, vyrůstají spolu a jedinečné situace prožité v dětství jsou v pozdějších letech dobrými vzpomínkami.

Jedináček

Dítě jedináček dostává v rodině veškerou pozornost rodičů a také prarodičů. Materiální zajištěnost je zde zcela evidentní. Dítě se nemusí s nikým o nic dělit. Jedináčka lze poznat při jednání v různých sociálních situacích, bývá zpravidla trochu odlišné. Z tohoto nám vyplývá, že jedináček má tendence k většímu sobectví a v kolektivu jsou méně adaptabilní.

Prarodiče

V mladším období dítěte zaujímají prarodiče spíše opatrovnickou funkci než tu vychovávající. Bývají více tolerantní a shovívaví než rodiče, ale na druhou stranu také trpí více úzkostmi o zdraví svých vnoučat.

Obecně lze říci, že vztahy v rodině nejsou neměnné, ale vyvíjí se spolu s osobnostmi rodinných příslušníků.

Nevlastní rodiče

Adopce je vlastně úřední cesta, která je ošetřena zákonem, k přijetí dítěte, kterého se biologičtí rodiče vzdali.

Matějček (1992, str. 1 - 223) popisuje tuto problematiku tak, že na jedné straně je matka, která se dítěte vzdává, dále je tu dítě, kterého se vzdává a to je přijato cizími lidmi a dále tu jsou lidé, kteří se dle zákona stávají rodiči, ačkoli jimi nejsou. Z tohoto nám může nepřímo vyplynout, že vztahy mezi nevlastními rodiči a nevlastními dětmi jsou více problematičtější než u biologických rodin. Vztahy v těchto rodinách se budují mnohem rychleji a samozřejmě jiným způsobem.

Dle Matějčka (1992, str. 1 - 223) je složitost vztahů, postoje rodičů i dítěte, to, že adoptivní rodiče bývají již většinou starší, dítě též, obava nových rodičů o neznámé dědičné znaky, úchytky, nekontrolovatelné chování... Hledají se často příčiny adopcí nezdařených, ovšem obecně je adopce uváděna, jako přínosná a bývá obohacující pro rodiče i dítě.

Neúplná rodina

Neúplnou rodinou rozumíme rodinné společenství, které spravuje pouze jeden rodič. Nejčastěji se jedná o matku s dítětem nebo dětmi.

Dle Matějčka (1992, str. 1 - 223) mají neúplné rodiny hlavní problém s omezením, či zúžením plnění základních rodinných funkcí, tím pádem roste i riziko odchýlného vývoje dětí. Zátěž se zvyšuje také tím, když se otcové o matkách a matky o otcích vyjadřují před dětmi negativně.

Je alarmující, že v případě chlapců může tento faktor uškodit chlapci v jeho identifikaci se sexuální rolí a v jeho sebeúctě někdy i více, než by mu uškodil nedostatek kontaktu s otcem.

Pokud už dojde v rodině k rozvodu, předrozvodová fáze bývá rozvrat rodiny a rozchod je až tou pomyslnou třešničkou na dortu. Tyto situace jsou vysoce traumatizující pro každého člena rodiny, ovšem nejcitlivěji ho vnímají právě děti. Nutnou rolí u dětí, při pochopení stávající situace, hraje věk, pohlaví, adaptabilnost a schopnost akceptace změn.

Ryšánková (Psychologie dnes, 7-8/2002) uvádí jakési pomyslné dělení, jak dítě dle věku zvládá rozchod rodičů.

- 2-4 leté dítě rozvod nechápe, stejně vycítí, že něco není v pořádku. Při formování jeho samostatného „já“ potřebuje oba rodiče. Toho, kterého nevidí, by měl vidět co nejčastěji.
- 4-6 leté dítě zvládá rozvod hůř než předchozí skupina, můžou se u něj objevit úzkostné stavy a pocity odpovědnosti ze ztráty rodiče a pocit, že si zaslouží trest. Z nepřítomnosti rodiče může prožívat zoufalství, objevují se i tendence k provokování ve škole a bitky s dětmi.
- Mladší školní věk je krizový, dítě potřebuje trávit čas s každým rodičem zvlášť – tím se ujistí, že je mají oba rodiče pořád rádi a zároveň se vyrovnává s faktem, že se k sobě nevrátí. Cítí se podveden rodičem, odmítnut, může se ptát, kdo je za rozvod zodpovědný a obává se budoucnosti. Můžou se objevit psychosomatické problémy – zvracení, bolesti hlavy apod.

- Starší školní věk období nejtěžší. Již děti rozvod plně chápou, ale neakceptují jej. Baví je aktivity bez rodičů (kroužky, vlastní zájmy, vrstevníci) a tak mohou odmítat strávit čas s některým z rodičů. Potřebují více hledat a pátrat po konfliktu, který předcházel rozvodu a označit viníka. Prožívají ztrátu iluzí, zmocňují se jich pocity hněvu a mají dojem, že rodiče neopouštějí sebe navzájem, ale samotné dítě. Využívají toho, že rodiče mají méně energie a snaží se získat nad rodiči kontrolu, manipulovat s nimi. Mohou cítit povinnost pečovat nebo podporovat citově nevyrovnaného rodiče na úkor svých vlastních zdrojů rovnováhy a energie (obrácení rolí). Mívají pocit, že musí být co nejdříve dospělí, pocit, že nebudou schopni dlouhodobého vztahu. Mohou se obracet k extrémním aktivitám a riskantnímu chování.

Vztahy rodinného a školního prostředí

Je zcela jasně patrné, že rodina má také vliv na postoj dítěte ke škole. Dítě hledí na rodiče a jeho postoje ke škole. Pro dítě jsou tyto postoje modelem a velmi často ho přejímají. Pokud rodiče školu nerespektují jako užitečnou instituci a nemají vztah k procesu vzdělávání, je velká pravděpodobnost, že dítěti budou tyto postoje vzorem.

Matějček (2008, str. 1 - 112) zmiňuje, že zájmy rodiny a školy se neustále potkávají a střetávají, škola a prospěch je v rodině často diskutovanou záležitostí. Dále zmiňuje, že by své místo v rodinách měla mít rodinná interakce při domácí přípravě do školy.

Fontana (2010, str. 1 - 384) míní, že rodina a škola jsou dvě instituce pro výchovu úspěšného, mladého člověka. Při poznávání rodinného prostředí si učitel může udělat představu o tom, do jaké míry za následky svého chování může dítě a do jaké míry jsou ovlivněny rodinným prostředím. Při možnosti interakce s oběma rodiči si také může vytvořit obrázek o tom, zda je dítě vystaveno tlakům a stresům z jejich strany.

2.12 Inteligence a afektivita v kresbě

Kresbu využívají také některé testy inteligence. V této práci se nebudeme zabývat měření inteligence pomocí kresby, ovšem jeden z testů bychom si zde ve stručnosti uvedli pro orientaci v tématu.

Jeden z nich vypracovala F. Goodenoughová. Jde o test postavy, přičemž každému věku odpovídá určitý typ postavy.

Test se používá velmi často, protože se dá použít pro děti od 3 do 13 let. Ovšem můžeme ho použít i u dospělého člověka, u kterého zatím nepřesáhl mentální věk 13 let.

Celá myšlenka testu spočívá tedy v tom, aby dítě nakreslilo kresbu postavy. Řekneme tedy „Nakresli pána, jak nejlépe dovedeš.“

Při hodnocení se pak nezkoumá estetická stránka, ale přihlíží se k počtu prvků, jež by postava nakreslená dítětem určitého věku měla mít.

F. Goodenoughová postavu rozdělila celkem na 52 prvků. Dosažený výsledek je následně vyhodnocen pomocí tabulky k mentálnímu věku. Tento věk můžeme ovšem vyjádřit také pomocí IQ, který vypočítáme tak, že mentální věk vydělíme skutečným věkem a tento výsledek poté vynásobíme stem.

Každý konkrétní prvek, např. vyskytuje se hlava, vyskytuje se krk, vyskytuje se nos, nos a ústa jsou znázorněna dvěma čárkami, je vyznačen dolní i spodní ret atd., je pak ohodnocen jedním bodem.

Všechny získané body se pak sečtou. Počet bodů, kterého by děti měly dosáhnout v určitém věku, stanovila F. Goodenoughová takto:

- 3 roky - 2 body
- 4 roky - 6 bodů
- 5 let - 10 bodů
- 6 let - 14 bodů
- 7 let - 18 bodů.

Test postavy však má jednu nevýhodu, a to takovou, že do něj vstupují citové faktory, které mohou výsledky zkreslit, např. dítě hemiplegik může opomenout nakreslit část svého těla.

Davidov (2008, str. 79 - 84) tvrdí, že afektivita je schopnost dítěte reagovat prostřednictvím emocí a citů. Dítě vkládá do kreslení celou svou osobnost, tj. intelekt i afektivitu. Ale také afektivita může zastírat inteligenci dítěte.

Velikost postav

Kreslíře nám představuje kreslená postava. Pokud je dítě dobře adaptované, kresba pána je celkově harmonická.

Můžeme se setkat i s postavami, které jsou až neúměrně velké. To nám naznačuje, že dítě samo sobě přikládá až přes příliš velký význam. Má tendence se přeceňovat a připadá si lepší než ostatní. U paranoidních dětí se setkáváme s až přehnanou samolibostí a typickým sebepřečehováním, pronásledováním a vyhocenou vztahovačností. Dále se také objevuje psychická rigidita, tedy nepřizpůsobivost a nepružnost.

Obrovské postavy nemusí vždy znamenat jen to špatné, ale může se jednat o jakýsi druh kompenzace, kterou vyžadují děti trpící méněcenností.

„V dětských kresbách se vyskytují i další osobnostní rysy, které nemusí být nutně patologické, ale právě naopak - velmi stydlivé a nesmělé dítě nakreslí postavu hodně malou a umístí ji někde do rohu papíru, nejčastěji na jeho dolní okraj, jako by se chtělo „zahrabat do země“.“ (R. Davidov, 2008, s. 79 - 80)

Racionální a senzorický typ dítěte

Lze se domnívat, že obraz je jednou z forem zprostředkování světa, jak ho autor vidí.

F. Minkowska se zabývala srovnáním výtvarných děl různých malířů, kteří měli protikladné pohledy na svět. Z tohoto zkoumání dospěla k závěru, ve kterém určila dva hlavní typy mentálního založení, u nichž vykazuje výtvarný projev konstantní rysy.

Racionální typ je v dílech strnulý, nehybný, abstraktní a vyznačující se nepřilíš velkou barevností.

Senzorický typ je především dynamický, s velkou barevností a pohybem. V kresbách je také obsaženo mnoho detailů.

Epileptik vytváří převážně obrázky senzoričtějšího typu, kdežto naopak schizofrenik vytvoří obrázek racionálnějšího typu. Nemůžeme jednoznačně říci, co je normální. Mohli bychom normálnost přisoudit pohybu ve škále mezi oběma těmito extrémy, jelikož dítě se orientuje v určitém vývojovém období k jednomu směru a v jiném období ke směru druhému.

„Při studiu psychologických konfliktů je interpretace kreseb významným přínosem. Dítě se totiž kreslí takové, jaké se cítí nebo jaké by chtělo být, vyjadřuje tak existující konflikt mezi svým „já“, svými pudy a podřízeností morálnímu a společenskému zákonitostem života.“ (R. Davido, 2008, s. 80)

2.13 Sexualita v kresbě

Davido (2008, str. 85) definuje dětskou sexualitu těmito pěti stádii:

- **Orální stádium**, tj. 0 až 1,5 roku, zdrojem největších slastí jsou ústa
- **Anální stádium**, tj. 1,5 – 3 roky, slast dítěte se zaměřuje na anální zónu, dítě získává kontrolu nad svými svěrači
- **Falické stádium**, tj. 3-5 let, zvýšený zájem o genitálie a rozdíly mezi pohlavími, v tomto období se řeší oidipovský komplex
- **Latentní stádium**, tj. od 5 let do nástupu puberty, citově klidné období, oddělující dětskou sexualitu od dospělé
- **Genitální stádium**, tj. konečné stádium psychosexuálního vývoje, charakteristické schopností vytvořit citový vztah k osobě opačného pohlaví.

Oidipovský komplex

Na počátku života má dítě pouze jediný objekt lásky, svou matku, která mu uspokojuje základní potřeby. Postupně do tohoto vztahu vstupuje další osoba, tedy otec, se kterým se dítě sblíží.

Jak vývoj pokračuje, dítě začíná být přitahováno rodičem opačného pohlaví. Tato nová situace je zdrojem rivalry. Chlapec by měl rád matku jen pro sebe. Holčička, i když svou matku miluje, by ráda zaujala její místo v otcově srdci. Tato situace je zcela normální a většinou se vyřeší vědomým či nevědomým napodobováním rodičovského soka.

O skutečném oidipovském konfliktu však budeme hovořit až tehdy, kdy dojde k úplnému zastavení vývoje této situace a nastane skutečný „blok“, kterému dítě nedokáže čelit jinak než odmítáním vyhoceného a stresujícího konfliktu.

To je zdrojem neuróz dítěte, které pak proniknou i do jeho kreseb. Z psychoanalytického hlediska nakonec dobré nebo špatné vyřešení jednotlivých stádií ovlivňuje pozdější sexuální chování, což se projeví i v kresbách dítěte.

Například dítě, které se nedokázalo odpoutat od orálního stádia, kreslí většinou postavy s velkými ústy nebo takové, které nesou nějaké jídlo nebo předmět určený k cucání.

Špinavými, pochmurnými barvami a násilným dojmem působí kresby dětí s nevyřešeným análním stádiem.

Nevyřešené genitální stádium se může různě projevovat.

V následujících bodech, které zpracovala Davido (2008, str. 87), se dozvíme, jak se projevuje toto stádium.

- četnými falickými symboly, tj. tyč, špičatý klobouk, dýmka, hůl, zbraně apod.
- jednoznačným zhodnocením subjektu nebo jeho symbolického ekvivalentu, tj. například malá holčička se nakreslí ve stejné rovině s matkou.
- chybami, vynechávkami, snížením hodnoty některého z členů rodiny, tj. pokud se dítěti nepodaří překonat oidipovskou situaci, jeho láska k rodiči opačného pohlaví přeroste v nenávist a jeho hodnota je pak na kresbách dítěte jednoznačně snížena.
- obrazy masturbace, které jsou pociťovány jako vina, tj. žádné nebo zmrzačené ruce, ruce v kapsách, krátké paže apod.

- homosexuálními sklony, které se v kresbě mohou projevit obtížemi s nakreslením osoby opačného pohlaví nebo přímo odmítnutím ji nakreslit, příliš častým užíváním sexuálních symbolů výlučně ženského nebo mužského typu.

Porucha sexuální identifikace a test lidské postavy

Nesmím také opomenout, že dítě může také trpět poruchou sexuální identifikace.

Z dostupné literatury známe test, který vytvořila K. Machoverová a který nám toto pomůže poodhalit.

Test probíhá zhruba tak, že se dítěti poskytne čistý list papíru o velikosti A4. Nejprve dítě vyzveme, aby nakreslilo lidskou postavu, ovšem pohlaví si může dítě zvolit libovolně samo. Poté dítě požádáme, aby nakreslilo postavu opačného pohlaví ve srovnání s prvním obrázkem.

Na prvním obrázku dítě zpravidla kreslí postavu stejného pohlaví. Můžeme toto přisuzovat jakési projekci vlastní osoby dítěte. Dále obrázek vypovídá o tom, jak si dítě samo sebe představuje a jaký k sobě zaujímá postoj.

Pokud je kresba větších rozměrů značí nám to výbojnost a agresivitu dítěte, naopak tomu kresby malé nám představují určité pocity méněcennosti. Umístění kresby na papíře nám poskytuje další informace o dítěti. Pokud dítě umístí postavu k pravé straně, symbolizuje nám to jeho pohledy do budoucnosti, naopak tomu je, pokud umístí obrázek k levé straně papíru, toto nám značí jeho stesk po dětství a uzavřenost. Postava umístěná ve středu papíru je ideální a symbolizuje dobrou adaptaci dítěte.

Pokud vezmeme v potaz to, že dítě kreslí první postavu takovou, jak se samo cítí, položme si následující otázku. Jak se asi cítí dítě, které nakreslilo první postavu opačného pohlaví?

Děti, které většinou nakreslí první postavu opačného pohlaví nebo osobu s bezpohlavními rysy, mají problémy se sexuální identitou, tj. mají pocity nebo touhy patřit k opačnému pohlaví. Dívky zpravidla kreslí u postav mužů druhotné sexuální znaky, tj. ochlupení, široká ramena apod. Mohou se objevit i postavy kouřící dýmku či cigaretu. Chlapci kreslí u postav žen také velmi výrazné druhotné sexuální znaky, tj. velká prsa, husté bujné vlasy, plné rty apod.

Narcismus v kresbě

Obecně vzato je narcismus častým jevem během určitých období života dítěte.

Při oidipovském komplexu se stává, že si na sobě chlapci dávají záležet. Je to především při kresbě sebe sama, protože mívají sklony se zdobit prvky, které je zhodnocují. Lze to přikládat tomu, že se chlapci chtějí nejvíce podobat tomu člověku, který má místo v matčině srdci, a tím pádem je pro něj protivníkem.

Dívky mají zálibu ve zkrášlování se a parádění. Zdá se, že by to mohla být snaha o „svedení“ otce. V kresbě zaujímá stejnou pozici jako matka, ať už je to ve velikosti či pozici postavy. Taková podoba narcismu bývá většinou prospěšná, jelikož dětem pomáhá správně vyřešit jejich oidipovský komplex.

Nejen u malých dětí ale také u dospívajících přetrvává narcismus. Můžeme toto přisuzovat jakému si ideálnímu utváření představy o sobě samém, jak už po stránce fyzické, tak i po stránce psychické. V tomto období se také projevuje opozice vůči rodičům. V kresbách to spatřuje na odbytých postavách rodičů, zatímco dospívající se kreslí s velkým úsilím a pílí, je vkusně oblečen a má účes podle poslední módy. Nedílnou součástí kresby je také mnoho detailů, např. propracovaně vykreslené oblečení, líčení apod.

Narcismus má nejen kladné stránky. Pokud příznaky přesahují rámec tolerované normality, jedná se poté o patologické jednání.

Kresby a sexuální sklony

V dnešní době známe mnoho testů odkrývajících sexuální sklony, jelikož můžeme sexuální sklony spatřovat v mnohém. K sexualitě zobrazené v kresbách máme k dispozici mnoho symbolů. V předešlých kapitolách jsem uvedl výskyt některých z nich. Bývají zpravidla špičaté a přikládáme jim falický význam.

Symbyly ženy, která může být oplodněna, nám představují slunce, voda a země. Ženskými symbyly mohou být také všelijaké zaoblené tvary a tvary duté, mohou to být např. varné nádoby.

Nejen tvary, ale také oblečení, může být symbolem ženskosti. Pokud dítě kreslí oblečení příliš přiléhavé k tělu, může nám to symbolizovat u dívek Dianin komplex, tj. „touha po penisu“. U chlapců tento jev může znamenat homosexuální sklony, spolu s výraznými prsy a hýžděmi.

Narušení sexuálního vývoje dítěte

Obecně lze říci, že pokud jsou postavy v kresbě, jejichž pohlaví není specifikováno, vykresleny se správnými proporcemi, dítě přijímá sexualitu vyhovujícím způsobem. Pokud ovšem dítě kreslí postavy opačného pohlaví obtížně nebo je dokonce nechce kreslit, usuzujeme z toho, že se může jednat o nevyřešený oidipovský komplex, a tím pádem možný zdroj sexuálních poruch.

Především nelze usuzovat, že se jedná o sexuální problémy, pokud analyzujeme pouze malé množství kreseb.

Musím zde ovšem zdůraznit, že termín "normální sexualita" neexistuje, jelikož sexualitu utváří pouze různé pudy. Pokud dětské kresby vykazují detaily sexuální povahy, neznamena to ovšem, že dítě musí mít nutně sexuální úchylku. Takové detaily se mohou opakovaně vyskytovat, během vývoje se mohou ztrácet a opět objevovat. V kresbách pubertálních dětí můžeme spatřovat výrazné použití černé barvy a takovéto kresby působí úzkostným dojmem.

Poruchy chování u dětí a jejich kresby

Poruchy chování a narcismus, ať chceme či nikoliv, jsou spolu úzce propojeny. Významné narcistní sklony zaznamenali psychologové u dětí s poruchami chování. Někteří toto chování označují jako jeden ze základních rysů osobnosti s poruchou chování.

Velmi časté jsou příklady malých „zlodějíčků“, kteří kradou módní doplňky a oblečení, jelikož jim už nestačí kresba na papíře. Není to nutnost, nýbrž pozitivní pocity z krádeží, které tyto děti mívají. Tuto úchylku nazývají psychologové kleptomanií, patřící do oblasti sexuálních úchylek.

V kresbách těchto dětí se objevují postavy bez rukou. Většinou jsou ruce v kapsách či schovány za zády. Nedílnou součástí kresby sebe jsou také prvky, které vyobrazené

postavě dodávají na významu a velikosti. Je zajímavé, že všechny ostatní postavy v kresbě, pokud se tedy vůbec vyskytují, jsou odbyty.

2.14 Syndrom CAN

Syndrom CAN, tedy syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (Child Abuse and Neglect) je dle Dunovského (1995, str. 1 - 248) a je to soubor příznaků v nejrůznějších oblastech stavu a vývoje dítěte i jeho postavení ve společnosti, v rodině především. Jedna se převážně o úmyslné ubližování dítěti, způsobeného nebo působeného nejčastěji jeho nejbližšími rodinnými příslušníky, hlavně rodiči. Nejzávažnější podobou je úplné zahubení dítěte.

Dunovský (1995, str. 1 - 248) formuluje projevy syndromu na tělesné týrání, zneužívání a zanedbávání, duševní a citové týrání, zneužívání a zanedbávání a sexuální zneužívání.

	Pasivní	Aktivní
Tělesné týrání, Zneužívání a zanedbávání	neprospívání, vyhladovění, nedostatky v bydlení, ošacení, ve zdravotní a výchovné péči	tržné, zhmožděné rány a poranění, bití, zlomeniny, krvácení, dušení, otrávení, smrt
Duševní a citové týrání, zneužívání a zanedbávání	nedostatek podnětů, zanedbanost duševní i citová	nadávky, ponižování, strašení, stres, šikana, agrese
Sexuální zneužívání	exhibice, video, foto, audio pornografie, zahrnutí děti do sexuálních aktivit dospělých	sexuální hry, pohlavní zneužití, ohmatávání, manipulace v oblasti erotogenních zón, znásilnění, incest

Tělesné týrání, zneužívání a zanedbávání

Dunovský (1995, str. 1 - 248) rozdělil fyzické ubližování na dvě skupiny, na pasivní a aktivní. V pasivní formě se jedná o nedostatečné uspokojování základních životních potřeb. Poškození je především v tělesné oblasti. V aktivní formě je dítě ohrožováno nebo poškozováno násilím v jeho nejrůznější podobě a dosahu.

Pöthe (1999, str. 1 - 186) řadí mezi nejrozšířenější způsoby tělesného ubližování:

- bití rukou, gumovou hadicí, elektrickou šňůrou či klasickou vařečkou
- kopání
- pálení cigaretou či zápalkou,
- opaření vařící vodou
- kousání
- řezání
- kroucení a svazování končetin
- trhání vlasů

„Zdravotní komise Rady Evropy definuje tělesné týrání následovně: Tělesné týrání je tělesné ublížení dítěti anebo jeho nezabránění, popřípadě nezabránění utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno anebo že mu vědomě nebylo zabráněno.“ (Pöthe, 1999, s. 35).

Duševní a citové týrání, zneužívání a zanedbávání

Dunovský (1995, str. 1 - 248) rozlišuje tento druh týrání na pasivní a aktivní. Do pasivní formy lze zařadit nedostatečnou stimulaci, zanedbávání základních duševních potřeb i potřeb citových apod. V důsledku toho jednání vznikají psychické deprivace doprovázené nedostatkem lásky, porozumění a identifikace.

V aktivní formě jde především o ponižování dítěte, nadávání, výsměch, zesměšňování dítěte, tzv. verbální, slovní abúzus), dále je možno sem zařadit nadměrné psychické tresty, šikanu, nucenou izolaci zvláště ve tmě, nahánění strachu až panické hrůzy dítěti, která vede k těžkým duševním škodám nebo k sebevraždě.

Sexuální zneužívání

Pöthe (1999, str. 1 - 186) definuje sexuální zneužívání takto:

Sexuální zneužití dítěte je nepatřičně vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoli pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoli, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoli, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba.

2.15 Kresby dětí s postižením

„Všechny děti kreslí, dokonce i nevidomé, Každé postižené dítě vnímá svět svým vlastním způsobem. Proto zrakově postižené dítě svět pojímá jinak než dítě postižené sluchově nebo motoricky. Obrázky těchto dětí nesou stopy omezených možností jejich vnímání.“ (R. Davido, 2008, s. 111)

Postižení může mít mnoho příčin. V zásadě rozlišujeme endogenní a exogenní příčiny. Endogenní příčiny jsou zejména dědičné nemoci, které mohou zasáhnout pohyblivost dítěte, srdce a dýchání, a také mozkové funkce. Exogenní příčiny mají původ v traumatech, k nimž došlo v prenatálním i postnatálním období. Do těchto traumat řadíme různé respirační obtíže, kardiovaskulární poruchy apod.

V pozdějším věku negativně působí nemoci infekčního charakteru. V takových případech většinou nemoci zasahují centrální nervovou soustavu a způsobují psychomotorické poruchy.

Davido (2008, str. 112 - 120) charakterizuje skupiny postižených dětí takto:

Sluchově postižené dítě

Na kresbách neslyšících a silně nedoslýchavých dětí na první pohled zarazí to, jakou důležitost přikládají ústům nebo uším. Kresby špatně slyšících dětí často odhalí intelektuální zaostávání. Takové zaostávání je však jen zdánlivé.

Je pravda, že vývoj schopností, zvláště percepčně motorických a intelektuálních, u takového dítěte probíhá pomaleji než u normálního jedince stejného věku. Je to ale tím, že teprve když je dítě správně rehabilitováno a dokáže mluvit, může užívat běžných komunikačních prostředků, které zdravé dítě mělo k dispozici už v předškolním věku.

Postavy neslyšících dětí mívají hřmotný vzhled, připomínají zdi nebo patníky. Prozrazuje to, že s vnějším světem špatně komunikují.

Zrakově postižené dítě

Stává se, že i od narození nevidomé dítě cítí potřebu něco nakreslit, a to pravděpodobně proto, aby uvolnilo své pudy. Výsledkem je bez ohledu na věk jakási čmáranice, která nemá žádný vědomý záměr a přirozeně nám tedy nemůže nic prozradit.

Postavy mají u silně slabozrakého dítěte rysy jen hrubě načrtnuté, což svědčí o pomalejším získávání představy o obraze vlastního těla. Tak jako na všech obrázcích dětí, které mají postižené smysly, je na zobrazené postavě vyhrazeno významné místo tomu, co je problémem dítěte, anebo je toto místo naopak skryto. Lze tu najít jak obrovské oči v silných brýlích, tak i malinké oči.

Dítě zdůrazňuje na obrázku to, co je ve skutečnosti jeho hlavním komunikačním prostředkem, tj. ústa nebo uši, ruce a někdy dokonce i nohy, které mají rovněž významnou hmatovou úlohu.

Velmi důležitá je na těchto obrázcích úloha nosu. Slabozraké dítě ho často znázorňuje jako silný a velký se dvěma obrovskými nosními dírkami. Zde je na místě se zamyslet, zda úloha přikládání této části obličeje nesouvisí s tím, že dítě si stále sahá na obličej, a proto ho dobře zná, nebo zda se svou zrakovou vadu nesnaží kompenzovat bystřením čichu.

Vizuální mapa takového dítěte je velmi chudá a špatně propojená s jeho hmatovou mapou. Představa o světě je jiná než u normálně vidoucího jedince, také však existuje a může být v mnoha ohledech podle individuálních zkušeností bohatší.

Zrakově postižené dítě má už ve věku, kdy navštěvuje nižší třídy základní školy, svůj způsob vnímání. Jeho celkové percepční chování nese stopy druhu a stupně závažnosti postižení a také způsobu, jakým se pokusilo se svým postižením vyrovnat a kompenzovat ho.

Dítě s poruchou pohybové soustavy

U všech motoricky postižených dětí, včetně dětí s vrozenou poruchou pohybové soustavy a zejména u DMO, není tělesné schéma normální, lépe řečeno, není ho normálně dosaženo.

Zjednodušeně bychom řekli, že tělesné schéma je představa, kterou si subjekt vytváří o svém těle v prostoru a v čase. Vytváří se tím, že si jedinec uvědomuje vlastní tělo, a utváří se velmi brzy, už od pátého měsíce věku četnými pohybovými a percepčními zkušenostmi, jako je sedání, chození atd.

Tyto zkušenosti však malé dítě s DMO nemá. Tělesné schéma má však ještě jednu stránku. Obraz o těle je, jak bylo řečeno, prožitek těla se utváří ve vztazích s okolním světem, zejména ve vztazích k druhému člověku. Často, nikoliv však vždycky, se stává, že tento vztah je u malého dítěte narušen (vzdálení od matky, pobyty v nemocnici apod.).

Pokud je však vztah a jeho kvalita dobrá, dobře prožívaná, dítě své tělo přijme mnohem lépe a i na obrázcích vytvořených dítětem s poruchou pohybové soustavy je to znát.

V počátečním období si dítě s pohybovým handicapem své postižení uvědomuje. To ho často inhibuje natolik, že odmítá znázornit své tělo a samo sebe nezobrazuje.

V dalším období se dítě přijme takové, jaké je, pakliže mezi ním a jeho okolím panují harmonické vztahy.

Ve třetí etapě se dítě úplně přizpůsobí svému pohybovému handicapu a jeho obrázky se začínají podobat obrázkům tzv. normálního dítěte.

Kresba duševně postiženého dítěte

Nejčastěji bývají zasažené mentální funkce. Zřetelně se objevuje rozdíl mezi endogenními a exogenními příčinami, protože v případě dědičné choroby zasahující mozkové funkce se dítě přesto vyvíjí harmonicky. Pokrok je konstantní a nevyskytuje se fáze, kdy dítě se svou poruchou bojuje.

Dále se objevuje postižení exogenního původu. Toto postižení má kořeny v traumatech, které mohou být prenatální, perinatální i postnatální, např. anoxie při porodu, později hlavně infekční onemocnění. Díky tomuto dochází k disharmonickému vývoji dítěte,

keré v hloubi své osobnosti tuto anomálii nevědomě pocítovalo a bojovalo s ní. Při pozdějším onemocnění se dítě často stále vrací k tomu, jaké to bylo “předtím”.

Kresba psychotického dítěte

Psychotické dítě trpí poruchami vnímání, myšlení a emocí, které se projevují během jeho vývoje. Jedná se o dítě uzavřené do sebe, které žije ve svém vlastním vnitřním světě. Jeho grafická technika je instinktivní, nad listem papíru nepřemýšlí a postupuje vždycky stejně.

Objevují se některé charakteristické grafické detaily, jako jsou spirály, zmeť čar připomínající koleje, pavoučí vlákna nebo pavučiny a často se vyskytují schodiště, žebříky a ploty.

Kreslí-li předměty, tyto předměty jsou různorodé, postavené vedle sebe bez jakékoliv souvztažnosti a dítě je kolem dokola obkresluje a mnoha čarami jeden od druhého odděluje, čímž dává najevo svůj pocit odtržení od světa.

Dalším charakteristickým rysem je skutečnost, že dítě chce svůj výtvar „uzavřít“, a leckdy ho předá zabalený v dalším listu papíru důkladně zajištěném svorkami, provázky nebo lepicí páskou. Jde o dárek a současně oblíbený způsob komunikace. Na těchto obrázcích je nápadná atmosféra, kterou dítě vytváří. Ta je pochmurná, veselá nebo agresivní, ale svět, jak ho dítě zobrazuje, je strnulý. Čáry jsou zřetelné, silné, projevuje se smysl pro geometrii a stylizaci.

Témata bývají agresivní. Jsou především divoká zvířata, lebky, zříceniny a povodně. Ale jen zřídka jsou nakresleny dvakrát stejně. Když je kresba hotová, dítě dá najevo, že už nebude pokračovat nakreslením šikmé čárky nebo napsáním slova “konec” v dolní části papíru.

Kresba mentálně postiženého dítěte

Většinou rozlišujeme lehkou, střední a těžkou mentální retardaci.

Mentálně postižené dítě charakterizuje hlavně převaha praktického a konkrétního myšlení nad abstraktním uvažováním a převaha egocentrismu nad objektivitou. Platí, že

při stejné míře inteligence závisí vývojové pokroky těchto dětí na jejich adaptačních schopnostech a z hlediska sociálního na jejich rodinném prostředí.

Na jejich obrázcích lze nalézt znaky charakteristické pro intelektuální rozvoj. Je velmi důležité uvědomit si i fakt, že kresba mentálně postiženého dítěte, které například dosáhlo úrovně šestiletého dítěte, se kresbě zdravého šestiletého jedince nepodobá.

Grafický projev je sice primitivní, ale může zůstat harmonický. Vyskytuje se například stlačení obrázku do spodní části papíru, grafický rukopis zůstává chudý, chyby nejsou opraveny, charakteristické znaky předmětů jsou nekompletní nebo mylné.

2.16 Interpretace kresby

Pokud se chceme dozvědět co nejvíce informací, je důležité analyzovat nejen kresbu, ale také prostředí, ve kterém se dítě nachází, především to sociokulturní.

Davidov (2008, str. 125 - 126) popisuje interpretaci takto:

Všechny vlivy se uplatňují. Nesmírně důležité je pozorovat dítě při tvoření obrázku, všimnout si jeho váhání, obtíží, pozornosti nebo nepozornosti, příběhů, které se zobrazováním spojuje, protože to všechno jsou prvky, které nám při vyšetření pomohou nebo ho upřesňují.

Interpretace vyplývá ze dvou vzájemně se doplňujících šetření, a to jsou analýza různých prvků, z nichž se kresba skládá, a syntéza, v níž je nutné přihlídnout ke kladným i záporným charakteristickým znakům obrázku.

Zásadní je umístění obrázku na ploše papíru. Jeho význam může být určen Pulverovým schématem. Vyplnění nebo nevyplnění plochy papíru vypovídá o úzkosti nebo o intelektuální chudobě.

Provedení čar v kresbě prozrazuje mnohé o osobnosti dítěte. Jemné a váhavé čáry kreslí utlumené a bojácné děti, naopak tomu nekontrolovanou čáru vytvářejí děti neklidné a agresivní.

Musíme brát v úvahu také zdravotní stav dítěte. Psychická stabilita se projevuje používáním lineárních čar a křivek, ty ovšem nesmějí výrazně převládat, mírné děti dávají přednost křivkám, realista preferuje rovné čáry a úhly.

Barvy, které dítě používá, umocňují myšlenku, jež je na kresbě graficky zachycena. Extravertní dítě upřednostňuje červenou, žlutou, oranžovou, používá je v kombinaci, naopak tomu introvertní dítě si vystačí s menším počtem barev, např. modrou, zelenou, šedou.

Hřejivý dojem z obrázku provedeného v živých, jemných barvách svědčí o vyrovnanosti. Více než tato infrastruktura však poskytují bohatý podklad pro interpretaci zobrazená témata a postavy.

Ať už se jedná o spontánně zvolené téma, nebo o téma zadané, přistupujeme k interpretaci zhruba stejně; zadaný test má nicméně výhodu v tom, že jeho hodnocení je ustáleno, a tudíž se dá snáze interpretovat.

Interpretovat se musí odděleně podle symbolů, o nichž jsme se zmiňovali, ale ani jejich okolí nesmí být opomenuto; hlavně sensorické typy dětí totiž vyplňují okolí nejrůznějšími detaily.

Portrétované nebo vymyšlené postavy nám přinášejí četné informace o celkové osobnosti dítěte, zejména o jeho afektivitě. To, v jakém pořadí vstupují na scénu, mívá významnou výpovědní hodnotu. Milovaná osoba (ať již to dítě přiznává, nebo ne) bývá zobrazována jako první. Právě ona mívá autoritu. Naopak “nemilovaná” osoba je často odbyta anebo na obrázku úplně chybí. Připojená postava je většinou dvojníkem autora, který mívá podle souvislostí větší nebo menší hodnotu. Umístění těchto postav na ploše papíru a jejich vzájemné rozmístění otevírá široké možnosti pohledu na afektivní vztahy dítěte s rodinou.

Viděli jsme, jak složité situace může způsobit řešení oidipovského problému. O afektivitě dítěte velmi dobře vypovídá i individuální vzhled postavy nebo postav, nezbytné je proto studovat každou postavu z hlediska její morfologie, postojů, atributů. Jsou to všechny symboly, z nichž každý má specifický význam.

Vyobrazení přitom nemá být, pokud možno, posuzováno odděleně od souvislostí. Je třeba spíše vypracovat syntézu, než aby se hledaly a hromadily analytické detaily.

Pozornost se nesmí upoutávat na detail, nýbrž je nutné se soustředit na vedoucí myšlenku. Syntéza má o to větší hodnotu, je-li možné interpretovat více tematicky různorodých obrázků jednoho dítěte v jednom věkovém období. Nutně se v nich musíme dopátrat stejných afektivních a sociálních konstant; dítě se totiž do svého výtvarného projevu vždycky promítne, ať už znázorňuje jakýkoli námět.

3 Praktická část

3.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumné studie je zmapování způsobů, kterými děti ve věku 6 - 16 let řeší kresbu "začarované rodiny". Z tohoto základního cíle vyplývají následující dílčí otázky. Zda převládá při začarování vnitřní či vnější podobnost členů rodiny s vyobrazenými symboly zvířat? Zda převládá u mužských členů rodiny více negativní chování? Zda formují negativní vlivy neadekvátně osobnost dítěte? ...

Pozornost ve výzkumné studii zaměřuji především na vztah mezi dítětem a klimatem rodiny spolu s jejími členy.

Musím zde ovšem přihlížet k omezení při zadávání a interpretaci, jako jsou minimální poznatky získané o žácích, pouze jedna kresba k interpretaci, časová omezenost při zadávání, apod.

Doplňující rozhovor slouží jako zdroj dalších informací o rodině a o volbě začarování.

3.2 Metoda výzkumu

Projektivní metoda "kresba začarované rodiny" byla použita při získávání vzorku kreseb. Tato metoda je z větší části shodná s kresbou rodiny, která byla hojně využívána v šedesátých letech minulého století. Kresba rodiny se může využívat jako možné doplnění informací.

Kresba začarované rodiny má odrážet do jisté míry specifikum, kterým dítě členy své rodiny „začaruje“ do symbolů. Volba symbolů v kresbě, jejich rozmístění, velikost, absence některých členů rodiny a verbální doprovod dítěte k obrázku pak může podat informace o emocích a vztazích, které dítě vůči konkrétnímu členu rodiny zaujímá a jak chápe klima rodiny.

3.3 Realizace kresby

Pomůcky pro zjištění realizace

- Papír formátu A4
- Tužka + základní sada pastelek (12 barev)

Pozorování

Kromě samotného rozboru kresby nám poslouží k získání dalšího množství dat systematické pozorování kreslíře, především jeho postupu při kreslení. Zaměřujeme se na způsob, jakým kreslíř přistupuje ke kresbě, kde začal kreslit, proces vzniku kresby, jestli a co způsobovalo potíže, popřípadě jiné nápadné a neobvyklé znaky.

Rozbor kresby začarované rodiny

Při této metodě se může využít instrukcí k začarování do různých symbolů, např. rostliny, věci, zvířata. Od dob Československa se nejčastěji využívá symbolů zvířat. Tato symbolika je dětem bližší, přehlednější a samozřejmě také pochopitelnější než ostatní symbolika.

Postup při práci je tento:

Vyzveme dítě, aby nakreslilo rodinu. "Teď budeš kreslit rodinu, která je začarovaná. Představ si, jako kdyby přišel kouzelník a celou tvoji rodinu začaroval do zvířat."

Děti nevyzýváme, aby kreslilo postavu kouzelníka, jelikož se ve většině případů touto postavou nezaobírá. Pokud se ovšem zeptá, zda má kouzelníka nakreslit, necháme rozhodnutí na něm. Během práce nezasahujeme do práce dítěte. Při samotném zadávání úkolu bylo zmíněno, že by se nemělo gumovat.

Po dokončení kresby dítě vyzveme, aby ke každému členu rodiny napsalo o koho jde a jaké zvíře ho představuje.

Nutným doplňkem kresby začarované rodiny je krátký rozhovor. Během rozhovoru dáváme otázky, které by nám objasnily specifickou volbu dítěte, např. "A proč jsi maminku nakreslil jako pejska?", "A jak jsi to tedy myslel?".

Informace, které nám tento test poskytne, si rozdělíme do dvou oblastí:

pojetí klíčových osob - hodnotíme zvlášť pojetí matky, otce, "já", sourozenců, apod.

pojetí rodiny - např. je-li rodina nakreslena jako společenství jednoho druhu zvířat, př. kočičí rodina.

Velmi nutný je zde individuální přístup, který je samozřejmě spojený s rozhovorem a přihlédnutím k problematice dítěte. Nelze provádět mechanickou interpretaci jednotlivých zvířat. Nepochybně různá bude symbolika psa ve dvou případech - jednou to bude malý psík, který se na nás z kresby přímo směje a podruhé to může být velký zlý pes.

Výše uvedené odstavce pojednávají o interpretaci kresby začarované rodiny při individuálním šetření dětí.

Rozhovor

Během vyšetřování dětí jsem také využil metodu polostrukturovaného rozhovoru. Šlo o vyšetřování individuální, kdy po seznámení se způsobem práce a vysvětlení, že se

nejedná o žádný test inteligence či rozumových schopností, nýbrž že chci zjistit názory jednotlivých dětí.

Dětem jsem pokládal otevřené otázky, pomocí kterých jsem se dozvěděl potřebné informace.

V rozhovoru jsem se zaměřil na:

- velikost a barevnost zvířat
- množství členů rodiny (může nějakého člena vynechat - proč?)
- zda kreslí samo sebe, v jaké podobě zvířete a proč
- zdůvodnění, proč zkoumaná osoba nakreslila člena rodiny jako vybrané zvíře (např.: Dívka nakreslila maminku jako kočku. Při rozhovoru bylo odkryto, že maminka se ráda s dcerou mazlí. Dívka tudíž věděla k jakému zvířeti maminku přiřadit a zvolila tedy kočku, která je mazlivá jako její maminka.)

3.4 Popis vzorku

Celkový vzorek zkoumaných dětí v této práci se rozděluje do těchto skupin:

- děti žijící v rodinách
- děti z pěstounské péče
- děti ze zařízení okamžité pomoci

V první skupině bylo zadávání provedeno v základních školách v Plzni (15. ZŠ), ve Stříbře (ZŠ Gagarinova ul.) a v Tachově (ZŠ Hornická). Testu se celkem zúčastnilo 10 dětí, které byly náhodně vylosovány.

Ve druhé skupině zadávání probíhalo ve dvou pěstounských rodinách. Obě rodiny jsou z Plzně.

Ve třetí skupině probíhalo zadávání v zařízení okamžité pomoci. Testu se zúčastnilo 8 dětí, které byly náhodně vylosovány.

Děti žijící v rodinách

Nejvhodnější alternativou pro přirozený vývoj dítěte je funkční rodina, která plní všechny své funkce. Tyto funkce by měly dítě naplňovat po všech stránkách a dítě by nemělo mít psychický ani fyzický pocit strádání. V následujících odstavcích si tyto funkce stručně přiblížíme.

Biologicko - reprodukční funkce má význam jak pro společnost jako celek, tak také pro jedince, kteří rodinu tvoří. Pro svůj zdárný rozvoj potřebuje společnost stabilní reprodukční základnu. Proto je také v jejím zájmu, aby se rodil takový počet dětí, který tyto perspektivy naplní.

Ochranná funkce spočívá v zajišťování životních potřeb nejen dětí, ale všech členů rodiny.

Sociálně - výchovná funkce mluví o rodině jako o první sociální skupině, která učí dítě přizpůsobovat se životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti. Ústřední úlohou socializačního procesu v rodině zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života.

Sociálně - ekonomická funkce chápe rodinu jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. Její členové se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání a současně se rodina sama stává významným spotřebitelem, na němž je značně závislý trh. Poruchy ekonomické funkce se projevují v hmotném nedostatku rodin, což v současnosti někdy bývá důsledkem nezaměstnanosti nebo také zvyšování nákladů. Ekonomická funkce dnes přitom zaznamenala určitý posun ve směru návratu k podobě rodiny, která představuje samostatnou ekonomickou jednotku, tedy rodinnou firmu.

Emocionální funkce je pro rodinu zásadní a nezastupitelná. Žádná jiná instituce nedokáže vytvořit podobné a tak potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty, a tak podstata a smysl nemohou být nikdy proměněny.

Rekreační, relaxační a zábavná funkce hovoří o rodině jako také o instituci, která by měla pamatovat na rekreaci, relaxaci a zábavu. Aktivita tohoto typu se týká všech členů rodiny, ale po děti mají význam největší.

Rodiny neplnící tyto funkce (viz výše) jsou buďto dysfunkční či afunkční.

Dysfunkční rodina je rodina neplnící řádně a náležitě některé své základní funkce (např. biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomickou, apod.).

Afunkční rodina je rodina neplnící žádnou ze svých základních funkcí a ohrožující výživu, zdraví a dokonce někdy i život dětí.

Děti z pěstounské péče

Děti z pěstounské péče, které z různých důvodů nemohou být svěřeny do osvojení, tj. adopce, nemají jinou šanci než tuto, jak vyrůst v milující rodině.

Pěstounská péče je jednou z alternativ náhradní rodinné péče, ve které nemá dítě práva biologického potomka. Můžeme říci, že jde o rodinnou, individuální formu péče, státem podporovanou, která by měla být nezletilým dětem poskytována v domácnostech pěstounů nebo i v zařízeních pro výkon pěstounské péče. Děti, které nemohou zůstat ve své rodině, ale jejich situace neodpovídá osvojení mohou být tedy umístěny do přechodných pěstounských rodin.

Jedná se často o:

- děti s nějakým zdravotním hendikepem
- děti minoritního etnika
- děti starší
- sourozenecké skupiny

Děti ze zařízení okamžité pomoci

Děti ze zařízení okamžité pomoci jsou vychovávány jako v klasických rodinách, jelikož tato zařízení mají všechny znaky domova. Je tu společná kuchyně, děti mají své vlastní pokoje, nejčastěji po dvou až třech. O výchovu se zde starají "tety", které zařizují základní povinnosti, tj. vaření, hygiena, praní a úklid. Nedílnou součástí je také ochrana práv dítěte.

Dále mají děti zajištěnou výchovnou, terapeutickou, odborně ambulanční péči a poradenství a také sociální práci s rodinou ve spolupráci s OSPOD.

Principem péče tohoto zařízení je:

- děti se pečuje po všech stránkách obdobně jako v rodině
- děti se přijímají přímo, bez předchozího pobytu v diagnostickém ústavu nejen na základě předběžného opatření, ale i na žádost rodičů či samotného dítěte
- je-li dosavadní škola v dosahu, navštěvují děti svou původní školu
- v zařízení jsou děti po dobu nezbytně nutnou - než se po vyřešení situace mohou vrátit domů nebo než je pro ně nalezeno jiné vhodné řešení

3.5 Přístup dětí ke kresbě a časová náročnost

Pro děti kresba mohla znamenat náročný úkol, především díky neurčitému zadání. Z reakcí dětí bylo znatelné, že dětem tato činnost připadala atraktivnější než běžné činnost ve škole či doma.

Mezi nejčastější dotazy dětí patřily, zda mají vyobrazit také sami sebe, jaké prvky mohou v kresbě použít. Na otázku, zda se mají děti také vyobrazit, jsem jim odpovídal otázkou: "Patříš také do rodiny?" Na otázku, zda mohou v kresbě použít různé prvky, byla má odpověď ambivalentní: "Jak chceš."

Častým jevem při vyobrazování členů rodiny v kresbě bylo gumování. Dle mého názoru tento jev nebyl dvojího charakteru. Především šlo o význam prozaický, tedy že děti neumí pracovat s chybou, gumují a neustále kresbu vylepšují. Význam symbolický, a to takový, že dítě chtělo něco skrýt, zde nebyl uplatněn.

Ani v jednom případě se nestalo, že by dítě zkazilo kresbu a že by chtělo nový papír. Instrukce totiž byla taková, že při nezdaru mají děti obrátit papír a začít znovu. Tento případ se stal pouze u jednoho dítěte žijícího v rodině. U dětí v pěstounské péči a v zařízení okamžitá pomoci tato situace nenastala.

Ve vzorcích kreseb je patrné, že děti nemohly navzájem své nápady kopírovat, jelikož kreslily po sobě, nemohly tedy být ovlivněny ostatními dětmi. Zde tedy nebyl patrný nedostatek invence ani u dětí, které začaly s kresbou po delší odmlce. Tyto kresby tedy mohou mít vhodnou vypovídající hodnotu bez zkreslení.

Dále jsem u dětí nepozoroval odpor či bojkot k zadané práci. Celkem 3 děti hodnotily tuto kresbu jako nezajímavou, pro 10 dětí byla kresba zábavou a 7 dětí nad podstatou kresby nepřemýšlelo a kresba pro ně nebyla ani nezajímavá a zábavná.

Atmosféra při zpracovávání kresby byla různá. Některé děti se při zpracovávání zadaného úkolu verbálně či neverbálně neprojevovaly, chopily se instrukcí a pracovaly. Toto chování měly děti s pěstounské péče. Naopak tomu bylo u dětí žijících v rodinách a dětem ze zařízení okamžitá pomoci. Tyto děti se velmi verbálně i neverbálně projevovaly. Ukázala se zde spontaneita některých jedinců a ikdyž nebyli zvyklí na mou přítomnost, nedocházelo zde ke korekcím zobrazovaných symbolů a v komunikaci.

Časová náročnost byla velmi variabilní. Musím podotknout, že čas, který děti strávily nad kresbou, se v kresbě ve většině případů kvalitativně odráží. Průměrná doba pro realizaci testu „kresba začarované rodiny“ se pohybovala kolem 18 minut mimo

instrukcí a rozhovoru. Nejdelší čas strávený nad kresbou bez rozhovoru trval 35 minut a nejkratší čas byl 9 minut.

3.6 Kazuistiky a jejich shrnutí

Z důvodu ochrany osobnosti si přály být rodiny v anonymitě. Nejmenuji tedy jednotlivé děti s jejich rodinami jmény, pouze uvádím pohlaví a věk zkoumaného dítěte.

Anamnézy dětí s pěstounských rodin nejsou přepisem lékařských vyšetření, nýbrž jejich stručným výtahem. Děti ze zařízení pro okamžitou pomoc nejsou popsány v anamnézách, jelikož jsou chráněny zákony o ochraně osobních údajů.

3.6.1 Děti žijící v rodinách

Kazuistika č. 1

Pohlaví: dívka

Věk: 13 let

Charakteristika rodiny:

Dívka se svojí rodinou bydlí v bytě 3 + 1 v Plzni - Skvrňany. Rodiče žijí spolu.

Otec dívky pracuje z domova jako počítačový expert a tráví většinu dne u počítače.

Otec působí pozitivním dojmem a komunikace s ním je příjemná a věcná.

Matka pracuje jako účetní v nejmenované logistické společnosti. Je to přímá energická žena působící v komunikaci občas až příliš otevřeně, co na srdci, to na jazyku. Rodiče mají totožné záliby, které vykonávají společně. Jsou to především pěší turistika a cyklistika.

Dívčin bratr je devítiletý kluk, který je živý, jak se říká "jako pytel blech", spolu se sestrou sdílí pokoj. Dle jeho slov má zálibu v cyklistice a trávení volného času s kamarády.

Osobní charakteristika:

Dívka navštěvuje 7. třídu základní školy. Dosahuje pěkných prospěchových výsledků a podle jejích slov do školy chodí ráda. Nemá výraznější výukové potíže. Má zálibu ve čtení encyklopedií, poslechu hudby, kreslení, zpívání a tancování. V domácnosti

pomáhá rodičům a často hlídá mladšího bratra, kterému je 9 let. Podle jejích slov s bratrem vychází v rámci možností a velké konflikty zatím neměli. Působí klidným vyrovnaným dojmem bez prvotních projevů poruch.

Průběh kresby:

Kresba probíhala klidně a dívka se na kresbu těšila. Kresba trvala 23 minut. Dívka kreslila se zaujetím a nakreslila celou nukleární rodinu bez vynechaných členů. Dívka papírem neotáčela a členy rodiny si nejprve předkreslovala tužkou. Při kresbě dívka hovořila o své rodině a nahlas přemýšlela o zobrazení zvířat jednotlivých členů.

Zhodnocení kresby:

Snaha nakreslit a vymalovat pečlivě všechny členy rodiny byla patrná již z pozorování a přesně věděla, v jakém zvířeti jednotlivé členy nakreslí. Začátek kresby okomentovala slovy: "Já ráda kreslím, baví mě to."

Dívka podle jejích slov rozmístila členy na ploše papíru rovnoměrně a chtěla mi tím ukázat, že i když jsou malá rodina, tak jednotliví členové mohou být svým způsobem velcí. Barevnost zvířat se dívka snažila zachytit co nejvíce naturalisticky, s důrazem na sebe sama. "Neměla jsem šedou pastelku, tak jsem se nakreslila modrou. Sloni jsou přece trochu do modra, ne."

V rozhovoru na otázky, proč volila tuto symboliku v kresbě, odpovídala takto:

"Tátu jsem nakreslila jako medvěda. Táta je silnej, ale taky je dost líný, moc nám doma nepomáhá. Když je nám s mamkou smutno, tak se k němu vždycky přitulíme a pak už je nám dobře." O otcí mluvila dívka mile, s úsměvem na rtech.

Matku zobrazenou jako sovu popsala tak, že je matka chytrá a má styl, v oblékání i doma, ale také s dcerou méně komunikuje a stará se především o domácnost. Z toho vyplývá, že pod pojmem "má styl" si dívka nejspíše představovala, že matčino chování je neotřelé či určitými specifickými znaky originální. Sova symbolizující moudrost a tajemno prý matku dobře vystihuje. Více informací dívka k zobrazení matky neřekla, zdá se, že nechtěla mluvit o vztazích mezi matkou a jí samotnou. Předpokládám, že její představa o komunikaci s matkou se ne zcela slučuje s realitou a přála by si změnu k lepšímu.

"Brácha, ten je někdy dost nepříjemnej, dost často mě provokuje a je hrozně mrštnej. Někdy bych mu jednu ubalila. Proto jsem ho nakreslila jako hada. Je to maminky mazánek. Ani jsem ho nechtěla nakreslit, ale když už kreslím celou rodinu, tak ho nevynechám, to je jasný." Z této odpovědi je patrné, že dívka na svého bratra, který je mladší než ona, evidentně žárlí. Není jí příjemná skutečnost, že bratrovi je věnována větší pozornost, než jí. Z toho nám tedy vyplývá, proč se dívka nakreslila jako největší zvíře v kresbě. Had, který symbolizuje především negativní vlastnosti je podle jejích slov jako její bratr, se kterým má tedy více nepříjemných zážitků než těch příjemných.

"Já jsem taková trochu neohrabaná, sport mě moc nebaví a někdy nechci ani vylézt z pelíšku, ale máma mě vždycky vyžene. Ale kluků ze třídy se nebojím, protože slon je silnej a já jsem taky silná. Největší důležitost v kresbě přisuzuje dívka právě sobě, aby tím nejspíš zvýraznila touhu po větší pozornosti rodičů, především tedy matky. Dívka dále přikládá slonovi vlastnosti, jako jsou inteligence a emocionalita. Z tohoto nám může vyplynout, že dívka se cítí být inteligentní a citlivá. Na další otázky dívka odpovídat nechtěla.

Shrnutí kazuistiky:

Vyjádření vztahů rodiny koresponduje s reálnou situací v rodině. Dle mého názoru se zdá být rodinné klima standartní, ovšem dívka by si nejspíše přála lepší a častější komunikaci s matkou, kterou doposud nahrazoval otec. Výstřelky jejího bratra vnímá dívka především negativně a zdá se, že komunikaci s ním omezuje na nezbytně nutnou.

Kazuistika č. 2

Pohlaví: chlapec

Věk: 13 let

Charakteristika rodiny:

Chlapec žije s matkou, sestrou a dědečkem v rodinném domě v Plzni - Božkov. Otec s rodinou nežije. Rodiče jsou rozvedení a otec žije v Praze. Díky vysoké pracovní vytíženosti se otec s chlapcem stýká méně často, jelikož podniká v autodopravě.

Matka chlapce pracuje jako dělnice v logistické společnosti a na první dojem působí autoritářským dojmem. Nešetří kritikou na chlapce.

Chlapcově sestře jsou 4 roky a zdá se, že vnímá svého bratra jako svého ochránce, dle pohledů, které na něj směřuje. Dívka se chová mile, přívětivě, je živá a neposedná.

Osobní charakteristika:

Chlapec navštěvuje 7. třídu základní školy. Jeho prospěchové výsledky jsou průměrné až podprůměrné. Netrpí žádnou poruchou učení a chování. Do školy chodí dle jeho slov nerad, má zjevně problém začlenit se do třídního kolektivu a vyhledává přítomnost starších dětí. Měl kázeňské problémy na počátku 7. ročníku.

Chlapec mnoho zájmů nemá, mezi největší patří surfování na internetu a sport, především fotbal a atletika. Chodí do sportovního družstva lehkých atletů, kde podle jeho slov, zapomene na všechny a na všechno. Působil introvertním dojmem, méně mluvil, byl celkově zdrženlivý v reakcích. Také se zdál být nervózní při rozhovoru. V některých situacích působil umíněně a vyčerpaně.

Průběh kresby:

Podle slov chlapce ho kreslení moc nebaví, jelikož nemá prý talent. Kresba probíhala klidně a chlapec ke kreslení přistupoval laxe. Kresba trvala 11 minut. Gumu chlapec použil jen jednou, a to na zobrazení matky. Při kresbě mluvil o otci a při jeho zobrazování se usmíval, ovšem opakem tomu bylo u matky, tu kreslil s napětím v obličejí.

Zhodnocení kresby:

Chlapec byl při rozhovoru spíše nesdílňý, než naopak. Svoji kresbu komentoval pouze jednoduchými větami a netajil se tím, že ho rozhovor nudí.

Barevnost jeho kresby okomentoval, že zvířata jsou barevná přesně tak, jako v přírodě. Nebude prý vymýšlet žádnou originální barevnost. Toto může být známka umíněnosti chlapce, jelikož v jeho kresbě převažuje hnědá a ta je především symbolem umíněnosti a také vyčerpání.

Dle slov chlapce je rozmístění členů rodiny na kreslicí ploše zleva doprava tak, jak jsou pro něj důležití.

Zdá se, že nejvíce důležitou osobou pro chlapce je jeho mladší sestra. Při komunikaci s chlapcem dokonce přišla k nám a chlapec byl rázem přívětivý a milý k její osobě. Posadil si dívku na klín a objal oběma rukama. Na otázku, proč nakreslil sestru jako housenku, odpověděl takto. "Ona je malinká a zranitelná, tak jako jsou housenky. Někdo by jim mohl snadno ublížit, tak jako jí. Myslel jsem si, že jí nakreslim jako mouchu, ale ta jen otravuje život a moje sestřička mi život neotravuje. Je na mě hodná a já jsem hodnej na ní." Tato odpověď mě velice překvapila, jelikož bych jí od adolescenta nečekal. Zde je patrná sourozenecká láska a soudržnost. Dívka vidí ve svém bratrovi ochránce a někoho blízkého, za kterým může přijít se svými bolístkami. Chlapec má ochranné projevy vůči sestře a zdá se, že jí svým způsobem nahrazuje otce, který žije odděleně.

Otce nakreslil chlapec jako opici a dle jeho slov je prý plný dobré nálady a jako bývalý sportovec také plný energie. "S tátou je dycky pr***, ten se umí bavit a dycky mě něco novýho ve fotbale naučí. Furt blbne. On je nesmrtelnej. Zejtra k němu jedu, se fakt těším." Zde je také patrné, že otec dalším členem rodiny, který má na chlapce pozitivní vliv. Dle mého názoru se otec snaží v chlapci zvýšit zájem o sport či jiné pohybové a tvůrčí činnosti. Tím, že otec nežije s chlapcem ve společné domácnosti a věnuje se mu pouze ve svém volnu, naplňuje tedy ideálně rekreační, relaxační a zábavnou funkci, kterou nejspíš chlapec ve svém domově postrádá.

K dědečkovi se chlapec nechtěl příliš vyjadřovat. Na otázku, proč nakreslil dědečka jako velblouda, odpověděl stroze. "Děda je hrozně pomalej a děsně se šourá. Pořád říká, že mu už nic neuteče. No, jako velbloud." Dále se chlapec o dědečkovi již nevyjadřoval.

V tomto období se může zdát životní zralost pro adolescenty spíše přítěží než hodna uznání.

Posledním a zdá se nejméně důležitým členem rodiny je podle chlapce matka. Ta díky svému spíše negativnímu chování vůči synovi v něm vzbuzuje negativní pocity. Na otázku, proč nakreslil matku jako velkého černého pavouka s velkými kusadly, chlapec odpověděl pouze krátce a dál se vyjadřovat striktně odmítl. V jeho obličejí byl patrný vztek a zároveň strach.

"Je hrozná, furt ječí a zakazuje. Samý musíš a nesmíš. To je na ho***, když není všechno podle ní. To jsem radši ve škole!" Zde je patrné, že chlapec postrádá s matkou pozitivní komunikaci.

Shrnutí kazuistiky:

Vyjádření vztahů rodiny koresponduje s reálnou situací v rodině. Dle mého názoru je zde rodinné klima narušeno negativními postoji matky a syna vůči sobě a zdá se, že autoritářské chování matky prohlubuje propast mezi jí a jejím synem. Vysoké nároky na syna tuto propast dále prohlubují a v chlapci utvrzují negativní postoj vůči matce.

Myslím si, že otec, který se podílí na výchově pouze v malé míře, nemůže danou situaci výrazně ovlivnit. Ovlivnit by tato situace šla, pokud by se chlapec vymanil z prostředí, ve kterém na něj působí stresory, tedy ze současného prostředí, ve kterém žije a přestěhoval by se k otci, kde podle jeho slov je mu o hodně líp a má klid.

Kazuistika č. 3

Pohlaví: dívka

Věk: 13 let

Charakteristika rodiny:

Dívka žije s rodiči, starší a mladší sestrou v rodinném domě v Plzni - Božkov, spolu se psem a kočkou.

Otec je inženýrem ekonomie a pracuje ve společnosti vyrábějící součástky do autobusů a trolejbusů. Je vstřícný, působí pozitivním dojmem a je komunikativní.

Matka pracuje jako zdravotní sestra v nemocnici, je milá, působí klidným vyrovnaným dojmem a v komunikaci je velmi otevřená.

Starší sestra, které je 18 let, navštěvuje 3. ročník gymnázia a je to mladá energická dívka, která je sportovně založená.

Mladší sestře je 10 let a navštěvuje stejnou základní školu jako zkoumaná dívka. Ráda kreslí a chodí do přírody.

Osobní charakteristika:

Dívka navštěvuje 7. ročník základní školy. Její prospěch je velmi dobrý a nemá výukové potíže. Ve volném čase se věnuje učení, zvířatům, tanci, zpěvu a sportu. Chodí do gymnastického kroužku a dosahuje velmi dobrých výsledků a nasvědčují tomu ocenění, které získala. Dle jejích slov se učí především proto, že v budoucnu by se ráda stala veterinářkou a spojila tak příjemné s užitečným, tedy svou velkou zálibu s prací. Působí mile, sebevědomě a také inteligentně. O svém chování a jednání přemýšlí a na svůj věk působí psychicky vyspělejší dojmem.

Průběh kresby:

Dívka kreslila se zaujetím a dle jejích slov jí kresba bavila. Gumu použila jen jednou. List papíru neotáčela a při kresbě se usmívala. Kresba dívce trvala poměrně kratší dobu, měla jí hotovou za 15 minut a na dotaz, zda by chtěla ještě něco na kresbě změnit, odpověděla, že je s kresbou naprosto spokojená a měnit nic nehodlá.

Zhodnocení kresby:

V předchozím odstavci jsem uvedl, že dívku kresba bavila. Dívka nakreslila všechny členy nukleární rodiny mimo sebe. Dle jejích slov si prý myslela, že sebe kreslit nemusí, proto prý nakreslila nejdůležitější členy rodiny, jinak by se prý samozřejmě nakreslila. Na otázku, v jaké zvířecí podobě by se dívka nakreslila, mi odpověděla, že má mnoho zájmů a aktivit, a že neví, jaké zvíře by zvolila. Může to být příznakem nerozhodnosti či snad se s rodinou plně neztotožňuje? Řekl bych, že v tomto případě to nebude ani jedna z uvedených variant. Zdá se, že dívka do popředí staví především svou rodinu a tu také chtěla vyobrazit co nejlépe, jak později uvedla.

Rozmístění členů na ploše dívka komentovala slovy, že nad tímto nepřemýšlela a snažila se členy rovnoměrně rozmístit po ploše. Barevnost členů prý zvolila dle domácích mazlíčků, které má velmi ráda. Zajímavá je ovšem aureola růžové barvy kolem vyobrazených členů. Růžová nám v tomto případě může symbolizovat barvu srdce. Dívka si zřejmě tuto barvu zvolila, protože její rodina je na prvním místě v jejím žebříčku hodnot.

Na otázku, proč nakreslila otce jako psa, odpověděla s úsměvem takto: "Taťka je hodnej, silnej a nikoho se nebojí. Je to velkej kámoš. Když něco slíbí, tak to splní. A taky, když mi něco nejde, tak mi pomáhá. Ale když ho někdo naštvě v práci, tak nepřijemnej, ale zavře se do ložnice, kde se uklidní. Poslouchá tam rockovou muziku." Zde je evidentní pozitivní vztah mezi otcem a dcerou. Dívka v otci zřejmě vidí spolehlivého, přátelského a kamarádského člena rodiny, který jí dokáže pomoci při nezdarech, které se mnou objevit. Neshledává v otci výrazné negativní vlastnosti díky zkušenostem, které s ním doposud měla. Zdá se, že otec než aby narušoval tento vztah negativními emocemi, tak raději vyklidí pole a nejspíš se snaží nenarušovat pozitivní klima rodiny. Je patrné, že dívka jeho emoce vnímá a dostatečně je chápe.

Matka zde zobrazena jako kočka. "Mamča je elegantní. Krásně se oblíká a taky chová. Když má čas, tak spolu blbneme. Když jsem smutná, tak se k ní přitulim a hned je mi dobře. Ráda si s ní povídám." Při dotazu na to, zda má matka i negativní vlastnosti dívka přemýšlela značně dlouho, ale nakonec odpověděla. Matka prý podle ní nemá téměř žádné negativní vlastnosti. "Někdy má mamča blbou náladu, ale není zlá, je jen hodně unavená. Pracuje na dlouhé směny. Když pracuje v noci, tak je pak unavená strašně." Zdá se, že pracovní vytížení matku fyzicky zmáhá, ale nejspíše nechce

narušovat přirozený řád rodiny. "Když má mamča noční, tak se ségrou dycky uklidíme a ségra něco uvaří. Mamča je pak ráda, že jsme hodný holky a že jí pomůžem." Rodinná soudržnost a pochopení se zde opravdu nezapřou.

Mladší sestru nakreslila dívka dle jejích slov jako "malýho roztomilýho pavoučka". Na otázku proč jí vyobrazila zrovna v této podobě, odpověděla sice krátce, ale výstižně.

"Ségra je takový malé štístko. Chodí se mnou na gymnastiku a pomáháme si. Mám jí ráda." Sourozenecká soudržnost je zde zcela patrná a z rozhovoru nebylo patrné, že by měly dívky mezi sebou konflikty. Na otázku, zda mi o sestře poví něco víc, mi odpověděla. "Já nevim, co mam ještě říct. Je hustá. (smích)".

Obraz ženskosti s dojmem elegance, tak vyobrazila dívka svou starší sestru. "Ségra je jak máma. Moc mi radí v oblíkání a taky líčení. Kdyby mi nepomohla s matikou, tak jsem úplně blbá (smích). A taky poslouchá stejnou muziku jako já. Mám jí ráda."

Zdá se, že starší sestra je pro dívku především víc než jen sestra, je to přítelkyně a poradkyně. Je evidentní, že dívky spolu vycházejí velmi dobře a vzájemná pomoc jim není vůbec cizí.

Shrnutí kazuistiky:

Vyjádření vztahů rodiny koresponduje s reálnou situací v rodině. Dle mého názoru je tato rodina ukázkovým příkladem, jak se dá udržet a rozvíjet pozitivní klima v rodině. Všichni členové spolu vycházejí výborně a dá se říci, že jejich vztahy a celkové fungování rodiny je plně v harmonii.

Kazuistika č. 4

Pohlaví: dívka

Věk: 14 let

Charakteristika rodiny:

Dívka se svými rodiči pochází se Stříbra. Bydlí v bytě 3 + 1 a je bez sourozenců.

Otec pracuje jako stavební dozor na stavbách pozemních komunikací, je vstřícný, působí přátelsky a klidně.

Matka pracuje jako směnová vedoucí ve společnosti vyrábějící kabelové svazky do automobilů. Je komunikativní, klidná a sebevědomá žena, která má chod domácnosti plně ve svých rukou.

Celá rodina se aktivně věnuje cestování spolu s poznáváním památek, ale také sportu, především cyklistice a pěší turistice.

Osobní charakteristika:

Dívka navštěvuje 8. ročník základní školy ve Stříbře. Navštěvuje třídu s rozšířenou výukou historie a cizích jazyků. Její prospěchové výsledky jsou velmi dobré, zvláště v oblasti historie. Působí sebevědomě, inteligentně, je milá a velmi komunikativní. Dívka nevykazuje známky poruch učení a chování. Dívka dochází do stříbrského domu dětí a mládeže na kroužek historie a navštěvuje cyklistický oddíl TJ Baník Stříbro.

Průběh kresby:

Průběh kresby byl překvapivě rychlý. Kresba trvala 16 minut a dívka gumovala pouze jednou a to při zobrazování matky. Papírem dívka neotáčela.

Z pozorování bylo patrné, že dívku kresba zaujala a při kresbě se usmívala.

Zhodnocení kresby:

I v této kazuistice je patrné, že dívka se především soustředila na vyobrazení svých rodičů a sama sebe opomněla. I v tomto případě to není známkou toho, že by dívka nebyla ztotožněná s rodinou. Chtěla pouze vyobrazit své rodiče, kteří jsou pro ni velmi důležití.

Na otázku, proč vyobrazila rodiče pouze tužkou, odpověděla takto: "Nemám stříbrnou pastelku, tak jsem je nakreslila alespoň takhle, jinak by byli celí stříbrní. Mám stříbrnou ráda." Z tohoto lze usuzovat, že dívka zřejmě hledá ve svých rodičích ideály a je spíše snílek, než dítě činů. Na otázku, proč tuto barvu nezkombinovala s jinou, odpověděla, že jí to takhle vyhovuje a nechce nic měnit. Z teoretické části víme, že ten, kdo má oblíbenou stříbrnou snadno ztrácí motivaci a pokud jí znovu nalezne spolu s myšlenkou, která za to stojí, může dosáhnout značného pokroku. Zdá se, že tato dívka našla motivaci spolu s myšlenkou v čase společně stráveném s rodiči a také ve sportu.

Symbolika ryby, která v kontextu představuje pohodu a štěstí se zde zřejmě naplnila. O matce dívka mluvila velmi pozitivně s úsměvem na rtech. Dle dívky je matka vyobrazena jako akvarijní ryba, která je elegantní a působí klidně.

O otci vyobrazeném jako motýl mluvila dívka takto: "Taťka je krásnej. Ženský po něm koukají, když jsme někde venku. Mamce to nevadí, protože se k ní hezky chová. Nosí jí kytky a hodně líbá (smích)."

V tomto případě se domnívám, že dívka plně vnímá vzájemnou náklonnost rodičů, jejich harmonický vztah plný něžného a jemného chování a proto tedy otci přisoudila motýla, jelikož je to symbol krásy duševní i fyzické.

Shrnutí kazuistiky:

Vyjádření vztahů rodiny koresponduje s reálnou situací v rodině. Dle mého názoru je klima v rodině velmi pozitivní. Narušení negativními vlivy momentálně nepozorují, myslím si, že i v budoucnu hrozí narušení minimální, jelikož je rodina soudržná.

Kazuistika č. 5

Pohlaví: dívka

Věk: 14 let

Charakteristika rodiny:

Dívka spolu s rodiči a mladším bratrem žije ve Stříbře v bytě 3 + 1.

Otec i matka pracují ve skladu elektroniky na Nové Hospodě u Boru. Oba pracují ve stejné společnosti i na stejné směně. Dívka tedy zůstává často doma sama s bratrem a stará se o domácnost.

Otec pracuje jako vedoucí týmu pracovníků v oddělení příjmu zboží. Na první pohled působí přísným až autoritářským dojmem. Není příliš komunikativní, jeho odpovědi jsou strohé. Dále působí sebevědomě a nekompromisně.

Matka pracuje ve stejném oddělení jako její manžel. Její pozice je dělnice. Působí mile a přívětivě, je komunikativní a vstřícná. Ovšem v přítomnosti manžela je matka méně mluvná, hovoří především otec a působí submisivně.

Bratr, kterému je 12 let se věnuje aktivně sportu. Vyniká především v bojových sportech a navštěvuje stejnou základní školu jako jeho sestra. Mezi sourozenci jsou výrazné konflikty, které většinou vrcholí fyzickým napadením ze strany bratra. Konflikty vrcholí v době, kdy jsou oba rodiče v zaměstnání.

Osobní charakteristika:

Jak jsem již uvedl v předchozí charakteristice, dívka tedy často zůstává sama s bratrem doma. Zaopatřuje domácnost v době, kdy jsou rodiče v zaměstnání.

Dívka navštěvuje 8. ročník základní školy ve Stříbře a jako dívka z předchozí kazuistiky navštěvuje také třídu s rozšířenou výukou historie a cizích jazyků. Její prospěch je průměrný.

Mezi dívčiny záliby patří především četba dívčích románů sama v pokoji, jak uvádí a hra na klavír. Na hru na klavír dívka dochází do stříbrské základní umělecké školy. Dle jejích slov chodí ráda sama do přírody a poslouchá při tom hudbu. Aktivnímu sportu se dívka nevěnuje jako její bratr. Působí introvertním dojmem, je tichá a mluví méně.

Průběh kresby:

Dívka byla s kresbou hotová za 21 minut a dle jejích slov jí kresba přišla zajímavá z důvodu toho, že kreslí něco úplně něčeho jiného, než běžně ve škole či doma. Gumu použila pouze jednou a to při zobrazování matky. Při kresbě papír neotáčela a její mimika naznačovala napětí. Dle jejích slov je s kresbou vcelku spokojená, protože prý vystihuje vše.

Zhodnocení kresby:

Dívka nechtěla příliš hovořit o své rodině a váhala s odpověďmi. V této kazuistice je patrné, že dívka je z rodiny dysfunkční. Především je to patrné z toho, že dívka zcela vynechala vyobrazení bratra. Z tohoto lze usuzovat, že dívka s bratrem nedokáže adekvátně komunikovat. Napomáhá tomu také fakt, že bratr svou sestru obtěžuje svým provokujícím chováním. Dle jejích slov by byla ráda, kdyby bratr byl mimo domov a nemusely by čelit jeho provokacím a fyzickým útokům. Z tohoto důvodu ho plně vytěsnila z kresby.

Otec vyobrazený jako medvěd zde převažuje negativními vlastnostmi. Dívka ho popsala jako líného člověka, který doma téměř s ničím nepomůže. Ve výrazu obličeje otce a gest rukou je patrné autoritářské chování otce s agresivními sklony, jak to ostatně dívka dokládá váhavým ba dokonce ustrašeným hlasem. "Jak není po jeho, tak je zle. Strašně řve a tříská s věcmi." Dívka následně uvedla, že je sice otec velice prchlivý a neústupný, ale z jeho strany prý nehrozí fyzická újma.

Matku zde dívka vyobrazila jako "smutný štěňátko" a nakreslila pouze hlavu, jelikož prý celé štěně nakreslit neumí. Z rozhovoru o matce bylo patrné, že matka je submisivní ve vztahu ke svému manželovi a její děti tím více trpí než ona. "Máma je slabá, než aby poslouchala celej večer řvaní, tak radši udělá, co chce."

Shrnutí kazuistiky:

Vyjádření vztahů rodiny koresponduje s reálnou situací v rodině. Dle mého názoru je klima v této rodině značně negativní. Především je to zásluhou mužské části rodiny. Bratr svými negativními výstřelky a výpady ohrožuje sestru, která utíká od reality a uzavírá se do světa dívčích románů. Dále je to otec, který svým autoritářským jednáním ukazuje svým dětem špatný model fungování rodiny. Ovšem jistou míru viny na

stávající situaci má také matka, která stávajícím svým přístupem nemůže změnit situaci k lepšímu.

Kazuistika č. 6

Pohlaví: dívka

Věk: 14 let

Charakteristika rodiny:

Rodina pochází ze Stříbra a bydlí v bytě 4 + 1. Členové jsou rodiče, zkoumaná dívka a starší bratr.

Otec je majitelem rodinného firmy, jedná se o papírnictví ve Stříbře. Je komunikativní, přímý, má smysl pro detail a je optimisticky naladěný. Otec předpokládá, že jeho syn po dokončení školy zaujme místo v rodinné firmě jako partner.

Matka pracuje jako prodavačka v již zmíněném papírnictví, je komunikativní, milá, sebevědomá a empatická osobnost.

Bratr dívky je starší, je mu 17 let a navštěvuje 2 ročník střední školy, obor s maturitní zkouškou - Knihovnictví. Dle jeho slov je tato škola pro něj ztráta času, po škole se prý hodlá věnovat jinému oboru.

Dívka o individuálních a společných zájmech rodiny nemluvila.

Osobní charakteristika:

Dívka navštěvuje 8. ročník základní školy s rozšířenou výukou biologie, chemie a fyziky. Je to komunikativní dívka plná energie, která svůj volný čas tráví v oddílu atletů. Mimo sportu mezi její záliby patří sledování dokumentů v TV, srazy s kamarádkami a vaření.

Dívka na první pohled nejeví známky poruch učení a chování. Její prospěchové výsledky jsou průměrné, ovšem v biologii, chemii a fyzice jsou nadprůměrné. Dle jejích slov by ráda vystudovala vysokou školu v oboru přírodních věd.

Dívka působí cílevědomě, je přímá a dle školních výsledků, kterých dosahuje je také inteligentní.

Průběh kresby:

Kresba dívce trvala 18 minut. Papír nebyl otáčen a gumu také nepotřebovala. Kreslila se zaujetím a její mimika byla neutrální. Zajímavé bylo, že si dívka při kresbě broukala

melodii. Dle jejích slov to prý byla její oblíbená píseň od nejmenovaného českého zpěváka.

Zhodnocení kresby:

Ani u této kazuistiky nevyobrazila autorka sama sebe. Na otázku proč se nevyobrazila odpověděla, že se jí nechtělo sama sebe kreslit, jelikož ani neví jakým zvířetem by se ztvárnila. Dále uvedla, že než aby se nakreslila ošklivě, tak to se raději nenakreslila vůbec. Může nám to značit jistou míru egoismu, ale v tomto případě bych tuto variantu vyloučil. V období adolescence je zcela v mezích normality, že o sebe dívky pečují a snaží se být v očích druhých krásnější. Dle mého názoru to zde stoprocentně platí.

Matku dívka vyobrazila jako žirafu, a na otázku proč jí zrovna takto vyobrazila, odpověděla takto: "Mamku jen tak něco nerozhodí. Myslím, že nás má všechny hrozně ráda, a když nás něco štvě, tak s námi taky brečí. Je to blázen. (smích) Ale když jí naštvem, tak pak všechno lítá." Myslím si, že v tomto případě dívka vystihla správně symbol žirafy, aniž by sama tušila, jaký význam žirafa představuje. Žirafa má nadhled, ale přesto dokáže stát nohama pevně na zemi. Dále má největší srdce ze suchozemských zvířat a srdce nám symbolizuje empatii a soucit. I když neútočí, tak se dokáže bránit. A dále bych uvedl, že naše myšlení je od našich emocí poněkud odděleno, to nám značí dlouhý krk, kde mozek, tedy myšlení a srdce, tedy emoce, jsou od sebe vzdáleni. Alespoň takový význam bych žirafě jako symbolu přikládal.

Otec byl vyobrazěn jako tučňák. Proč zobrazila takto otce dívka, odpověděla tak, že pomalý a doma prý nedělá nic. "Je línej, nechce nic dělat, i to jídlo mu musím nosit pod nos." Ale i přesto dívka uvedla, že se otec o rodinu umí postarat, vyžaduje-li to situace. Zdá se, že vycházela z obecného faktu, že tučňáci jsou ve zvířecí říši jedni z nejlepších rodičů.

Bratr jako had pro ní představuje mrštnost a rychlost, jak uvedla. "Brácha chodí taky na Baník, hraje tam basket. Je rychlejší a mrštnější." Ovšem had nesymbolizuje jen mrštnost a rychlost, ale také je zlý a zrádný, což dívka také uvedla. Dle jejích slov jí jeho občasně kanadské žertíky přijdou podlé a nechutné. V tomto období se podobné chování dá předpokládat, ať už se jedná o kanadské žertíky či jejich pochopení.

Shrnutí kazuistiky:

Vyjádření vztahů rodiny koresponduje s reálnou situací v rodině. Dle mého názoru klima v této rodině je v mezích normality. Ke zlepšení klimatu by zřejmě mohlo pomoci, usměrnění chování bratra a méně laxní přístup otce k domácnosti.

Kazuistika č. 7

Pohlaví: chlapec

Věk: 14 let

Charakteristika rodiny:

Chlapec se svojí rodinou, která tvoří rodiče a mladší sestru, žije v rodinném domě ve Stříbře.

Otec je soukromý podnikatel, vlastní obchod se stavebními potřebami. Komunikace s ním je věcná a přímá, dle jeho slov si nepotrpí na zbytečná slova. Otcova největší záliba je sestavování modelů bitevních lodí, které věnuje téměř veškerý volný čas.

Matka je na rodičovské dovolené a po rodičovské dovolené se vrátí zpět na pracovní pozici zdravotní sestry na stříbrské poliklinice. Je vstřícná, milá a působí optimistickým dojmem. Komunikace ovšem není její silnou stránkou. Většinu času věnuje mladší dceři, tím pádem jí na záliby mnoho času nezbývá. Při troše času ráda luští křížovky a sleduje dokumenty v TV.

Mladší sestře jsou 3 roky a působí mile a vstřícně, ostatně jako všechny děti ve stejném věku. Ráda sleduje pohádky v TV a hraje si ve svém pokoji.

Osobní charakteristika:

Chlapec navštěvuje 9. ročník stříbrské základní školy a jeho je prospěch spíše průměrný. Nevykazuje známky poruch učení a chování. Chlapec je typický extravert. Je živý, velmi komunikativní a otevřený novým věcem a myšlenkám. Chlapec bez problémů komunikuje o všech tématech. Mezi jeho největší záliby patří jízda na kolečkových bruslích a cyklokros.

Průběh kresby:

Chlapec bral průběh kresby s humorem. U kreslení se usmíval a nahlas hovořil o tom, jak vyobrazí daného člena rodiny. Gumoval minimálně a to u zobrazení sebe samého a matky a papírem neotáčel. Kresba chlapci trvala 18 minut.

Zhodnocení kresby:

V této kazuistice vyobrazil chlapec sebe, oproti předchozím kazuistikám. Chlapec se zde vnímá jako opice. Zdá se, že si chlapec přisuzuje symboliku obratnosti, pohyblivosti, lstivosti a vtipu. Jiná symbolika nám může říci, že mimo tyto významy je opice symbolem také zvědavosti.

Sestru vyobrazil jako blechu. Dle jeho slov je sestra rychlá a často otravná. Ale také se u chlapce projevují ochranné sklony. Svou sestru, dle jeho slov, nevyměnil a bude ji chránit. I když je otravná, tak ji má svým způsobem rád.

Matku vyobrazil chlapec jako rybu. Zdá se, že chlapec plně vnímá matčinu menší komunikativnost. Dále uvádí, že při výchově malé sestry musí být hbitá a rychlá jako ryba. "Máma moc nemluví, je tichá. No, mlčí jako ryba." Symboliku tichosti chlapec v kresbě vyjadřuje tak, že opomenul vyobrazit ústa.

Otec je vyobrazen jako prase. Dle jeho slov je otec líný. "Je líný, doma musím makat já a on se jen válí na gauči." Více se o otci vyjadřovat nechtěl. Zdá se, že chlapec bere otce pouze jako líného člověka, který nedělá během celého dne nic. Ovšem v adolescentním období, kdy se člověk řídí převážně svými emocemi, zřejmě nedokáže plně docenit a uvědomit si složitější životní role dospělých.

Shrnutí kazuistiky:

Vyjádření vztahů rodiny koresponduje s reálnou situací v rodině. Dle mého názoru se klima rodiny pohybuje v normálu. Jak jsem již psal v přechozím odstavci, chlapec v tomto období se řídí převážně svými emocemi, zřejmě nedokáže plně docenit a uvědomit si složitější životní role dospělých.

Kazuistika č. 8

Pohlaví: dívka

Věk: 14 let

Charakteristika rodiny:

Rodina žije v rodinném domě v Tachově a tvoří ji zkoumaná dívka, její starší sestra, mladší sestra, mladší bratr a rodiče.

Otec působí prvním dojmem přísně, je sice komunikativní, ale jeho odpovědi nejsou příliš rozvinuté, působí stroze. Mezi jeho záliby patří především sledování TV, o jiných zálibách nehovořil. Pracuje jako úředník ve státní správě.

Matka je komunikativní, vstřícná žena, působící milým a sebevědomým dojmem. Při péči o domácnost jí mnoho času na záliby nezbyvá. Pokud má čas, věnuje se vyplňování kvízů a občas si přečte knihu. Pracuje jako učitelka na základní škole.

Starší sestře je 19 let. Navštěvuje oktávu osmiletého gymnázia. Po škole by ráda studovala historii na filozofické fakultě. Má ráda tanec, posezení s přáteli a poslech hudby.

Mladší sestra, které je 12 let navštěvuje stejnou základní školu jako zkoumaná, a to 6. ročník. Ráda kreslí a surfuje na internetu, především na sociálních sítích.

Mladšímu bratrovi je 6 let a tak jako jeho dvě sestry i on začal navštěvovat stejnou základní školu. Je tedy v 1. ročníku. Je stále dost hravý a volný čas nejraději tráví se svými kamarády venku.

Osobní charakteristika:

Dívka navštěvuje 9. ročník na tachovské základní škole. Její prospěchové výsledky jsou nadprůměrné, především v oblasti matematiky a fyziky. Nejeví známky poruch učení a chování. Ráda chodí s kamarádkami do přírody, surfuje na sociálních sítích a dokonce prý ráda fotografuje. Ve chvílích volna a dle nálady prý dívka také kreslí. Kresba není její slabou stránkou, je to evidentní z její kresby rodiny.

Průběh kresby:

Kresba probíhala klidně a dívka byla hotová za 26 minut. Papírem neotáčela a gumu nepoužívala. Při zobrazování jednotlivých členů se usmívala, u některých členů se

dokonce hlasitěji smála. Bylo patrné, že kreslení dívku těšila a kreslila se zaujetím. Jednotlivé členy si pečlivě předkreslovala tužkou.

Zhodnocení kresby:

Dívka o rodině hovořila méně. Z rozhovoru bylo patrné, že nepřisuzuje zvířatům hlubší význam a pouze zvířata s jejich typickými vlastnostmi přiřadila k jednotlivým členům.

Barevnost jednotlivých členů je realistická.

Jak tomu bylo u předchozích kazuistik, i v této se autorka opomněla vyobrazit. Na otázku, proč se nevyobrazila, odpověděla krátce: "Já nevím, jak bych se nekreslila. Tak tam nejsem, no. Hlavně, že tam jsou všichni ostatní." I v tomto případě lze usoudit, že dívka upřednostňuje především rodinu před sebou.

Matku dívka vyobrazila jako ovci. Dle jejích slov je matka milá, přítulná k ní i jejím sourozencům a vždy si s ní může o svých problémech promluvit, vždy jí prý poradí a hned je jí lépe. Zdá se, že dívka ovčí vlnu vnímá jako útočiště, kam se může zachumlat a být v bezpečí. Dle mého názoru dívka v matce nespatřuje jen matku, ale také kamarádku a poradkyni.

Starší sestra zobrazená jako kráva. Na otázku, proč svou sestru takto vyobrazila, odpověděla: "Ségra je líná, co jí máma neřekne, to neudělá. Si myslí, že když maturuje, tak se z ní všichni po*****." Se setrou prý výrazné konflikty nemají a vychází společně v dobrých vztazích. Na otázku, zda má sestra i jiné vlastnosti či přednosti odpověděla takto: "Ségra je celkem fajn. Neprudí jako brácha. Radí mi, jak na kluky a tak." V tomto případě se zdá, že sestry se zdají být jedním z ukázkových příkladů sesterského vztahu.

Mladší bratr je zde vyobrazěn jako "bleška". Na otázku, proč zobrazila dívka bratra takto, odpověděla, že bratr je rychlý a rád provokuje svými žertíky. "Brácha není jako jedna blecha, je jako deset blech. Když blbne, tak jdu radši ven, protože je nesnesitelný. Hned bych mu jednu flákla." Zde je evidentní, že bratrovi provokace vnímá dívka negativně. Bratr by dle jejích slov potřeboval od matky či otce dostat pořádně za vyučenou.

Mladší sestru zde dívka vyobrazila jako psa. "Se ségrou je přča. Je fakt hustá. Dycky večer přijde ke mně do pokoje a kecáme." Na otázku o čem si se setrou povídá a zda spolu tráví čas při společných zájmech, odpověděla dívka takto: "Kecáme o klukách a tak. Dál to snad nemusím rozebírat, ne. (smích). A taky chodíme kreslit ven. Ségra ráda kreslí jako já. A při kreslení taky kecáme o klukách. (smích)." V tomto případě je více než jasné, že dívka ve své mladší sestře spatřuje věrnou a spolehlivou kamarádku.

Otec vyobrazený jako vlk působí na dívku takto: "Táta je divnej. Má pořád nějaký blbý nálady, nebo co. Někdy doma ani nemluví a někdy je vzteklej, tak jdu radši k sobě." Na otázku, zda má nějaké přednosti či klady, které dívka neuvedla, odpověděla takto: "Je chytřej. Jinak nevim." Dále o otci hovořit nechtěla.

Shrnutí kazuistiky:

Vyjádření vztahů rodiny koresponduje s reálnou situací v rodině. Dle mého názoru otec nedostatečně či dokonce nesprávně komunikuje s rodinou. Dívka spolu se svými sourozenci toto chování intenzivně vnímají a pozitivní klima rodiny se tímto značně narušuje. Dle jejích slov dále uvedla, že matka po komunikaci s otcem vždy působí nejistě a dokonce smutně.

Dle mého názoru by měl otec změnit styl komunikace s rodinou, jelikož tím značně narušuje plynulý chod rodiny.

Kazuistika č. 9

Pohlaví: chlapec

Věk: 15 let

Charakteristika rodiny:

Chlapec spolu s rodiči, starší sestrou, starším a mladším bratrem bydlí v rodinném domě v Tachově. Rodina nevykazuje známky konfliktů mezi jednotlivými členy.

Otec pracuje jako automechanik. Na první dojem působí přísně a až autoritářsky a není příliš komunikativní. Dle jeho slov nemá rád neschopnost a lenost. Se svým kolegou ze zaměstnání má zálibu v sestavování modelů helikoptér.

Matka pracuje jako číšnice, je komunikativní, vstřícná a otevřená žena plná optimismu. Ráda aranžuje vazby suchých květin a pracuje na zahradě.

Starší bratr studuje 2. ročník lékařské fakulty v Plzni a je mu 22 let. Dle jeho slov je zachraňování lidského zdraví smysl jeho života. Působí vysoce inteligentně, sebevědomě a komunikativně. Jeho největší zálibou je prý horolezectví, jízda autem a programování PC.

Mladší sestra je 13 let a navštěvuje 7. ročník stejné základní školy jako její bratr. Mezi její záliby patří inline brusle a trávení volného času s kamarádkami. Je to milá, vstřícná dívka, která je plná energie.

Mladšímu bratrovi je 8 let a také jako jeho sourozenci, navštěvuje 2 ročník stejné základní školy. Nejraději svůj volný čas tráví u PC a hraje PC hry.

Osobní charakteristika:

Chlapec navštěvuje 9. ročník základní školy v Tachově. Dosahuje průměrných studijních výsledků. Nevykazuje známky poruch učení a chování. Chlapec je méně mluvný a působí introvertním dojmem. Největší zálibu spatřuje v surfování na internetu, především na sociálních sítích a programování PC. Dle jeho slov by rád v budoucnu studoval programátorství nejen na střední škole, ale také na univerzitě.

Průběh kresby:

Kresba probíhala klidně. Chlapec se při kresbě nijak neprojevoval a působil laxně. Papírem neotáčel a gumoval minimálně. Členy rodiny si chlapec předem předkresloval tužkou. S kresbou byl chlapec hotov za 19 minut.

Zhodnocení kresby:

V této kazuistice je pozoruhodné, že chlapec vybarvil pouze polovinu vyobrazených zvířat. Dle jeho slov prý on společně se sestrou jsou bílé barvy. Dále o barevnosti hovořit nechtěl.

Na otázku, proč rozmístil členy rodiny takto, chlapec odpověděl: "Nevěděl jsem, jestli se mi to všechno vejde, tak jsem si nechal místo. A takhle to vyšlo. Asi náhoda."

Zdá se, že chlapec neumisťoval jednotlivé členy účelně, jak to popisuje výše a nad rozmístěním při zobrazování nepřemýšlel.

Chlapec vyobrazil sám sebe jako velblouda. Na otázku, proč se vyobrazil právě takto, odpověděl: "Já jsem líný, no a co. Velbloudi jsou taky líný zvířata. Venku je nuda, co tam. To jsem radši na kompu." Dle mého názoru chlapec postrádá správnou motivaci, najít si záliby adekvátní jeho schopnostem a možnostem. Zdá se, že jedinou útěchou ve chvílích volna je pro něj PC. Dále o své osobě hovořit nechtěl.

Tak jako dívka v kazuistice č. 3 i zde se objevuje beruška. Chlapec toto zvíře přisoudil matce. Zdá se, že i zde je matka spojována s ženskostí a elegancí. Na otázku, proč vyobrazil matku jako berušku, odpověděl: "Mamku mam rád. Je strašně hodná. Dycky chce vědět, co jsme dělali ve škole a tak. A taky mi řekne dycky svůj názor, i když je třeba hnusnej. A taky mi radí, aby neudělal nějaký blbosti a tak." Zde je evidentní, že chlapec má s matkou výborný vztah, který není pouze vztahem rodiče a dítěte, ale také se v něm odráží vzájemná pomoc a důvěra, jak tomu dokládá následující citace. "Mamka ráda dělá na zahradě. Někdy jí pomůžu, třeba přidržím kýbl a tak. Mě to jinak nebaví. Jo a taky jí můžu říct tajemství a nevykecá to. Je dobrá."

Sestru zde znázorňuje opice. Proč chlapec vyobrazil takto sestru? Odpověděl takto a s úsměvem: "Ségra není doma, ani teď. Furt někde lítá s holkama." Na otázku, zda na sestře shledává pozitivní vlastnosti, odpověděl takto: "Ségra je hustá. Není vůbec nikdy

unavená. Jo a taky je hrozně uřvaná a otravná. Jako blbá vopice." Chlapec v tomto případě zřejmě není se sestrou naladěn na stejnou vlnu.

Mladší bratr vyobrazený zde jako prase je dle jeho slov líný a hloupý. Více se k bratrovi vyjadřovat nechtěl.

Starší bratr vyobrazený jako sova je dle slov chlapce inteligentní. Na otázku, proč toto zvíře přisoudil bratrovi, odpověděl takto: "Brácha je hrozně chytrý. Až udělá školu, tak bude doktorem. Sovy jsou taky chytrý. Co mam říct jinýho." Zdá se, že starší bratr je pro chlapce jakýmsi vzorem nejen ve vzdělávání. Dle slov chlapce mu prý bratr pomáhá s programováním PC, jelikož je tato záliba jejich společnou zálibou. Tato společná záliba bratry bezpochyby velmi sblížíje.

Posledním s členů rodiny je otec. Dle chlapce není otec vyobrazen jako zvíře, nýbrž jako fantastická bytost. Podobnost bytosti chlapec již neurčil. Zdá se, že s otcem chlapec ne vychází dobře. Z teoretické části práce víme, že tyto bytosti odrážejí úzkosti, v tomto případě chlapce. Na otázku, proč zobrazil otce takto, odpověděl: "Nechci o něm mluvit. Jen všem otravuje život!" Z tohoto je patrné, že otec svým negativním jednáním ovlivňuje nejen chlapce, ale také ostatní členy rodiny.

Shrnutí kazuistiky:

Vyjádření vztahů rodiny koresponduje s reálnou situací v rodině. Dle mého názoru panuje v rodině relativně pozitivní klima až na otce, který svým chováním a jednáním negativně narušuje toto klima. Na chlapce takový druh chování může mít negativní dopad v podobě přejatých rodinných modelů v budoucím životě.

Kazuistika č. 10

Pohlaví: dívka

Věk: 15 let

Charakteristika rodiny:

Dívka se svou rodinou, tedy rodiči, starší sestrou a babičkou žijí v rodinném domě v Tachově.

Otec je na první pohled pozitivně laděn, komunikativní a působí vyrovnaně. Pracuje jako učitel střední školy. Jeho zálibami jsou vzdělávací pořady v TV a pěší turistika.

Matka pracuje jako vrchní sestra v domě s pečovatelskou službou. Prvním dojmem působí otevřeným, komunikativním a vstřícným dojmem. Mezi její zájmy patří pěší turistika spolu s manželem a zahradničení.

Starší sestře je 16 let a navštěvuje první ročník střední školy, obor vzdělávání s maturitní zkouškou - Sociální činnost. K jejím zájmům patří především

Osobní charakteristika:

Dívka navštěvuje 9. ročník základní školy s rozšířenou výukou cizích jazyků. Dle jejích výsledků je její prospěch spíše nadprůměrný. Dívka nevykazuje známky poruch učení a chování.

Dívka působí prvním dojmem inteligentně a otevřeně. Je komunikativní a přímá. Dle jejích slov je prý otevřená novým věcem a ráda experimentuje. Mezi její zájmy patří inline brusle, sociální sítě a trávení volného času s kamarádkami.

Průběh kresby:

Dívka měla kresbu vyhotovenou za 35 minut. Papírem neotáčela a gumu nepoužívala. Zobrazovaná zvířata si nepředkreslovala tužkou, kreslila je přímo barvami. Při zhotovování kresby se dívka usmívala. Dle zaujetí, se kterým dívka kreslila se zdá, že dívka se snažila všechny členy co nejpečlivěji vykreslit.

Zhodnocení kresby:

Dívka vyobrazila všechny členy nukleární rodiny včetně babičky, která s rodinou žije a o rodině hovořila velmi pozitivně.

Sama sebe dívka vyobrazila jako kočku. Na otázku, proč se takto vyobrazila, odpověděla: "Kamarádky o mně říkají, že jsem prý veselá, jemná a kamarádká. A asi jsem. S holkama vycházíme v poho." Na otázku, zda má i jiné vlastnosti odpověděla, že je občas náladová a pokud jí někdo ublíží, tak prý "vystrkuje dráčky".

Matku dívka vyobrazila jako medvěda. "Mamka je hodná a dobrá. Má nás všechny ráda. Chodím si s ní hodně povídat a ona mi vždycky poradí." Dále dle slov dívky je matka její "mazlík" a pokud má dívka splín, jde se pomazlit k matce. "Mamku bych nedala je nejlepší." Z této citace je patrné, že vztah mezi matkou a dcerou je opravdu velmi pozitivní a obohacující pro klima rodiny.

Sestru dívka vyobrazila jako beránka. Na otázku proč sestru takto vyobrazila, odpověděla takto: "Ségra je blondýna s kudrnatýma vlasama. Připomíná mi ovečky a beránky." Na otázku, jak by dále charakterizovala sestru odpověděla: "Ségru mám ráda. Je mírná a hodně obětavá. Rozumíme si dobře, hodně si povídáme... teda pořád si povídáme. A nevím, co bych o ní ještě řekla, asi, že je ještě hodná a taky chytrá. Jednou bude pomáhat dětem." I v tomto případě se jedná o velmi pozitivní vztah mezi sestrami. Dívka zda vidí svou sestru spíše jako přítelkyni než jako sourozence. Zdá se, že pevné citové vazby, které se ve vztahu utváří zabezpečují, aby klima v rodině zůstalo i přes negativní vlivy, které mohou nastat, pozitivní.

Otcí přisoudila dívka jako zvíře žábu. Dle jejích slov je táta klidný, opatrný a "vyčkávací typ". "Táta nikam nespěchá a je klidnej a vyrovnanej. A někdy se tváří jako ropucha (smích)." V tomto případě se zdá, že dívka vnímá svého otce jako pomyslného nabíječe pozitivní energie a v jeho blízkosti se cítí velmi příjemně. Objasňuje nám to tato citace: "Já nevím, ale když přijde domů, tak je pořád usměvavej a působí příjemně. Když jsem byla malá, tak jsem měla rosníčku a byla moc krásná a byla jsem nejvíc ráda, že jí mám. Tak asi něco podobnýho je to s tátou. A proto jsem ho nakreslila jako žabičku. Doma je pohoda, někdy je to až divný, že se vůbec nehádáme. Holky mi to prej závidí (smích)."

Babička je v této kazuistice vyobrazena jako žížala. Na otázku proč ji vyobrazila takto, odpověděla: "Jo, babi... Je hodná, milá a pomalá. Nemůže už moc chodit. Když jsem byla malá, tak mi jednou dala kazetu písniček s Dádou a žížalou Julií. Moc se mi to

líbilo a vim, že jsem na to pořád tancovala v pokoji. Julie se mi moc líbila. A pokaždý, když si vzpomenu na babi, tak se mi tohle vybaví. Babi mi prostě připomíná tu Julii. Taky s babi často sedíme na zahradě, vždycky vypráví, jak byl táta malej. On je z toho vždycky celej hyn a já se jen směju (smích). Babi je dobrá, mám jí ráda." V tomto případě je zřejmé, že dívka s babičkou také má velmi vřelý vztah. Zdá se, že chvíle trávené s babičkou dívku naplňují pozitivními emocemi a dotváří se tím tak nesporně zcela pozitivní rodinné klima.

Shrnutí kazuistiky:

Vyjádření vztahů rodiny koresponduje s reálnou situací v rodině. Dle mého názoru se jedná o ukázkový případ pozitivního klimatu rodiny. Členové mezi sebou mají vřelé vztahy prostoupené porozuměním a pohodou. Konflikty zde samozřejmě také vládnou, ale ve srovnání s klimatem rodiny se jeví jako nicotné. Nebál bych se tuto rodinu přirovnat k ideálu současné rodiny.

3.6.2 Děti z pěstounské péče

Kazuistika č. 11

Pohlaví: dívka

Věk: 12 let

Charakteristika rodiny:

Dívka je jedním ze 7 dětí. Její matka jí porodila v 16 letech. Matka závislá na návykových látkách a čeká na výkon trestu - má odklad pro graviditu. Dle zákona o rodině se musí dívka povinně setkávat s matkou. Tyto setkávání působí na dívku vysoce negativně a stresujícím klimatem - projevuje se to kousáním nehtů a třesem.

Otec s rodinou nežije, nýbrž je ve výkonu trestu již 5. rokem.

Dva nejstarší sourozenci dívky žijí s matkou a pobírají sociální dávky stejně jako matka. O ostatních sourozencích nejsou žádné zmínky. Rodina nesplňuje své funkce a je tedy afunkční.

Pěstounská rodina čítá matku, otce a dvě mladší sestry. Celá rodina žije v bytě 4 + 1 v Plzni. Matka je pěstounkou na plný úvazek a otec pracuje jako řidič. Rodina pěstuje mnoho zálib, nečastější zálibou je plavání a inline brusle. Výchova je zde naplněna dostatečně a dívka již netrpí stavy úzkosti. Dívčin vztah k pěstounské rodině se jeví jako velmi pozitivní.

Osobní anamnéza:

Dívka působí klidným, introvertním dojmem a byla málo mluvná. Vyšetření inteligence odhalilo IQ 74, tedy lehké mentální postižení. Trpí poruchou sluchu, na kterou se přišlo v dětském domově. Dívce byla stanovena úzkostnost. Navštěvuje 6. ročník školy pro sluchově postižené. Dívčin intelekt ke stejnému věkovému pásmu je hluboký podprůměr a značně nevyrovnaný - od pásma lehké mentální retardace do pásma horního průměru. Dívka má slabou slovní zásobu a verbální obratnost a porozumění běžným sociálním situacím. Dále selhává v oblasti prostorové představivosti a matematického myšlení. Velmi dobré výkony podává v grafomotorické obratnosti. Je to

osobnost snadno ovlivnitelná - snadno podlehne druhým. U dívky se projevuje velký zájem o navázání sociálního kontaktu. Její schopnost koncentrace je značně omezená - nechává se ovlivnit vnějšími podněty.

Do 11 let dívka trpěla enurézou a CAN. V dětském domově pobývala dívka celkem dvakrát a pokaždé byla vrácena zpět do rodiny. V pěstounské péči pobývá 2 roky.

Průběh kresby:

Dívka přistupovala ke kresbě s pochopením a zaujetím. Během kresby se verbálně ani neverbálně neprojevovala. Papírem neatáčela a gumovala pouze v názvech členů. Kresba trvala 24 minut bez rozhovoru.

Zhodnocení kresby:

Dívka vyobrazila všechny členy nukleární rodiny a na otázky v rozhovoru odpovídala klidně a srozumitelně. Během rozhovoru se ukázalo, že tato rodina není biologickou rodinou dívky, nýbrž rodinou pěstounskou. V rodině se nachází pěstounská matka, její přítel a dvě mladší sestry. Svou biologickou rodinu dívka vyobrazit nechtěla. Na otázku proč vyobrazila právě tuto rodinu dívka, odpověděla s úsměvem: "Mám tetu ráda. Teta a holky jsou na mě hodný.

Dívka vyobrazila rodinu jako "kočičí rodinku". Sama sebe dívka vyobrazit nechtěla. Dle jejich slov prý nevěděla, že může vyobrazit také sebe.

Rozmístění na kreslicí ploše dívka popisuje tak, že rodinu chtěla ukázat celou pěkně pohromadě. Barevnost dívka zvolila dle zvířat, které se nacházejí v rodině.

Shrnutí kazuistiky:

Vyjádření vztahů rodiny koresponduje s reálnou situací v pěstounské i biologické rodině. Dle mého názoru "kočičí rodinka" ukazuje na ztotožnění dívky s pěstounskou rodinou a plně nahrazuje rodinu biologickou. Vlivy biologické rodiny působí na dívku vysoce negativně a dívka při rozhovoru o své biologické rodině působila velmi nejistě.

Zdá se, že dívka v biologické rodině trpí především zanedbáváním péče. Zde je evidentní, že v tomto případě jde o zanedbávání citové, tělesné, zanedbávání výchovy a vzdělání, péče o zdraví, ale i zanedbání ve smyslu přísunu informací.

Dlouhodobé následky spatřuji pro dívku především v poškození sociálního zdraví a významně zhoršujícím se prožívání sociálních situací. Bez odborné pomoci by tyto následky provázely dítě celý život.

Pěstounská rodina dle mého názoru plní funkce rodiny tak, aby dívka byla adekvátně integrována do společnosti. V rodině se projevuje pozitivními emocemi a je patrné, že dívčino ztotožnění s pěstounskou rodinou není patrné pouze z kresby, ale také z neverbální komunikace.

Kazuistika č. 12

Pohlaví: dívka

Věk: 14 let

Charakteristika rodiny:

V biologické rodině u obou rodičů zjištěna závislost na návykových látkách. Rodina se často zdržovala mezi bezdomovci a dívka i se svou sestrou museli krást a žebrot. Dívka často přítomna agresivnímu jednání otce vůči matce, především fyzickému násilí. V předškolním věku přítomna smrti matky a mladší sestry. Dále žila s otcem, kde musela snášet toulavý život. Na základě předběžného opatření předána do pěstounské péče.

Pěstounská rodina obsahuje mimo dívky pouze rodiče. Ti se o dívku starají příkladně. Matka je pěstounkou na plný úvazek a otec pracuje jako Operátor výroby v logistické společnosti. Celá rodina žije v rodinném domě v Plzni. Rodina se snaží probudit v dívce motivaci k zálibám a k integraci do socializačního procesu.

Osobní anamnéza:

Před pěstounskou péčí dívka pocházela z asociálního prostředí a v různých obdobích života byla v několika dětských domovech na kratších pobytech. Její rozumové schopnosti se pohybují v pásmu mezi průměrnou až lehce nadprůměrnou inteligencí. Dále má zkříženou laterální PxL (dominanci pravé horní končetiny a levého oka). Dívka introvertně laděna a s narušeným vývojem osobnosti vlivem nezdravých vztahů v rámci původní rodiny neadekvátně zpracovaných zážitků (posttraumatická stresová porucha). Dívka navštěvuje 7. ročník základní školy, jelikož jí byl dán, dle doporučení PPP, odklad školní docházky. Dívce byla dále diagnostikována smíšená porucha chování a emocí, emocionální zanedbání dítěte, změněné modely rodinných vztahů v dětství. Dále byly patrné potíže s koncentrací pozornosti a na zátěž reagovala psychomotorickým neklidem. Samostatná práce byla doprovázena slovním komentářem a neustále vyžadovala zpětnou vazbu.

Dnes je u dívky pozorován rapidní pozitivní posun. Kontakt navazuje bez obtíží, ochotně spolupracuje, je vstřícná a působí milým dojmem. Odpovědi na otázky jsou

adekvátní, přiléhavé. Dále hezky hovoří o nové rodině, aktuálně uvádí pozitivní vztah k pěstounům. Dle učitelky se vhodně integruje do školního procesu a je v kolektivu oblíbená. Nevýhodou pro dívku je pomalejší pracovní tempo, snížená vizuomotorická koordinace, zřejmě v souvislosti se zkříženou lateralitou, a snížená všípivost sluchové paměti. Koncentrace pozornosti výkyvová, křivka učení vykazuje mírné bloky. Patrné projevy psychické tenze a lehčí neurotizace.

Průběh kresby:

Dívka přistupovala ke kresbě s pochopením. Kresba jí trvala 15 minut. Dívka papírem neotáčela a několikrát gumovala. Při vyobrazování členů rodiny se verbálně ani neverbálně neprojevovala.

Zhodnocení kresby:

Dívka vyobrazila sice rodinu, ale není to ani biologická ani pěstounská rodina. Na otázku jakou rodinu v kresbě vyobrazila, odpověděla dívka takto: "Já jsem myslela, že namaluju jen nějakou rodinu, tátu, mámu a dítě."

Dívka dále popsala, proč zvolila daná zvířata v kresbě. "Táta je slon. Je mohutnej a silnej, rodinu ochrání. Máma je lvice, je zodpovědná a brání děti. A dítě je opice, protože opice jsou hravý a neposedný." Dále dívka o rodině mluvit nechtěla.

V tomto případě je více než jasné, že dívka se s pěstounskou rodinou ještě plně neztotožňuje a stále hledá ukotvení.

Na otázku, proč nepoužila barvy, odpověděla, že nejraději kreslí tužkou, využívá světla a stínu. Barvy prý používá zřídka kdy, nejraději je nepoužívá vůbec. Z teoretické části víme, že introvertní dítě používá nejčastěji jednu až dvě barvy. V tomto případě je zde také patrné, že introvertní ladění dívky a posttraumatická stresová porucha mají daleko hlubší dopad na psychiku dívky, než jaký je patrný pouhým pozorováním.

Shrnutí kazuistiky:

Vyjádření vztahů rodiny koresponduje s reálnou situací v pěstounské i biologické rodině. Domnívám se, že by dívce prospěla individuální péče s pozitivním vlivem v rámci vytváření citových pout a vazeb mezi pěstouny a dítětem, vzhledem k tak závažné anamnéze. V tomto smyslu by bylo vhodně pěstouny podpořit nejenom sociálně-

psychologicky a spojit se se Sdružením pěstounských rodin, kde je možná konzultační a poradenská činnost i další péče.

3.6.3 Děti ze zařízení okamžité pomoci

Kazuistika č. 13

Pohlaví: chlapec

Věk: 9 let

Osobní charakteristika:

Chlapec navštěvuje 3. ročník místní základní školy a má individuální vzdělávací plán. Jeho učební výsledky jsou průměrné až podprůměrné. Působí introvertním dojmem, byl méně mluvný a celkově zdrženlivý a má výrazné problémy se socializací. Chlapec v raném věku přítomen agresivnímu chování otčíma vůči matce, především fyzickému napadání. Dle slov chlapce do školy prý chodí nerad, jelikož se potýká s poruchou učení - dyslexií. Měl kázeňské problémy na začátku ročníku a problémy se začleněním do kolektivu. Zálib mnoho nemá, především deskové hry.

Průběh kresby:

Vliv afunkční rodiny působí na chlapce vysoce negativně. O rodině se během zpracovávání kresby vyjadřoval velmi negativně s vulgarismy. Neverbální projevy jevily známky napětí a vzteku. Kresbu zpracovával pomalým tempem, papírem neatáčil a gumoval mnohokrát. Snažil se pečlivě vymalovat členy rodiny. Členy rodiny si nejdříve předkreslil tužkou a poté vybarvoval jednotlivé členy. Kresbu dokončil za 22 minut od zadání úkolu.

Zhodnocení kresby:

Z předchozího odstavce víme, že chlapec během kresby hovořil o své rodině velmi negativně a v negacích pokračoval i při rozhovoru.

Příliš se ke kresbě vyjadřovat nechtěl, byl nervózní a roztěkaný.

Dle jeho slov vyobrazil matku jako vlka. Hovořil o její závislosti na alkoholu a jejím chování vůči chlapci a jeho bratrovi. Dle chlapce je jeho matka: "Hnusná a moc zlá, když je opilá. Jinak je máma fajn, povídá si s náma". V tomto případě je jasně patrné, že

agresivita a krutost matky pod vlivem alkoholu velmi hluboce ovlivňují pojetí rodiny u chlapce. "Nechci mít žádnou rodinu! Byli by na mě zase hnusný a taky by mě určitě mlátili!"

Otce si chlapec nepamatuje, alespoň dle jeho slov. "Táta je pryč. Já ho neznam. Nechci o něm mluvit!" Na otázku proč vyobrazil svého otčima jako hada, odpověděl takto: "Strejda nás nemá rád. Je zlej i na mámu a máma je pak opilá." Dále dle slov chlapce je prý otčím záludný a slizký a nedůvěřuje mu.

Starší sourozenci nežijí s rodinou již několik let. Z tohoto důvodu je chlapec zřejmě nevyobrazil. Na otázku, zda si pamatuje na své starší sourozence a proč je nevyobrazil v kresbě, odpověděl takto: "Mam bráchu a ségru. Jsou o hodně starší než já a už s náma dlouho nebydlí. Nechodí za mnou. Tak jsem je tam nenakreslil, když za mnou nechodí." O sourozencích hovořil chlapec klidněji než o rodičích. Zde je patrné, že chlapec nebere sourozence již jako svou nejbližší rodinu a tím pádem je nevyobrazil. Dle mého názoru se nejedná o negativní projevy vůči nim.

Déle se již chlapec ke kresbě vyjadřovat nechtěl. Zajímavé je, že nevyobrazil ani svého druhého bratra, který také pobývá v zařízení okamžité pomoci. S bratrem prý větší konflikty nemají, avšak mají komunikační problémy. Dle mého názoru právě vynechávka bratra svědčí o tomto problému.

Shrnutí kazuistiky:

Vyjádření vztahů rodiny koresponduje s reálnou situací v rodině. Dle mého názoru má chlapec narušené pojetí rodiny díky traumatizujícím zážitkům z předchozích období života. Domnívám se, že by chlapci prospěla individuální péče, která by pozitivně stimulovala vytváření citových pout v rodině.

Matce bych doporučoval podstoupit protialkoholní terapii a případně terapii Stockholmského syndromu. Matka trpí jasnými příznaky tohoto syndromu.

O rodinném klimatu se v tomto případě nedá hovořit, jelikož dle reakcí a slov chlapce se jeví rodina ve fázi rozpadu.

Kazuistika č. 14

Pohlaví: chlapec

Věk: 15 let

Osobní charakteristika:

Chlapec navštěvuje 9. ročník základní školy. Jeho prospěch je průměrný. Chlapec má standartní slovní zásobu a jeho verbální obratnost je v normě. V oblasti grafomotorické orientace podává velmi dobré výkony. U chlapce se projevují potíže v koncentraci pozornosti, nechává se ovlivnit vnějšími vlivy. Kontakt navazuje bez potíží a působí mile. Dále u chlapce pozorovány introvertní tendence. V zařízení pobývá krátce.

Průběh kresby:

Chlapec přistupoval ke kresbě pozitivně a při kresbě se verbálně i neverbálně projevoval. Hovořil o své rodině. Papírem neatáčil a negumoval. Zpočátku chlapec déle přemýšlel, jaké symboly přiřadí jednotlivým členům rodiny.

Zhodnocení kresby:

Na otázky při rozhovoru odpovídal chlapec adekvátně, ovšem z pozorování neverbální komunikace jsem usoudil, že rozhovor chlapci nebyl příliš příjemný. Kresba chlapci trvala 16 minut.

Chlapec rozmístil členy rodiny rovnoměrně po kreslicí ploše. Na otázku, proč rozmístil členy rodiny zrovna takto, odpověděl: "Aby byli všichni dobře vidět. Nevim, co mam říct." Zde je patrné, že chlapec rozmístění členů rodiny na ploše nepřikládá žádný symbolický význam.

Na otázku týkající se barevnosti kresby, odpovídal chlapec slovy: "Já nevim. Mně se to takhle líbí. Nechci nic vybarvovat, to mi nebaví." Kresbu bez barevnosti lze přikládat introvertním tendencím chlapce. Zdá se, že tyto tendence mohou být hlubšího charakteru.

Babičku vyobrazil chlapec jako myš. Na otázku, proč jí vyobrazil takto, odpověděl: "Babi je hodná a nikomu by neublížila. Taky je roztomilá." Dále dle slov chlapce je

babička chytrá a vynalézavá. Zde je patrné, že chlapec k babičce chová pozitivní emoce. Při rozhovoru o babičce se chlapec pozitivně neverbálně projevoval.

Otce chlapec vyobrazil jako králíka. Na otázku, proč vyobrazil otce takto, chlapec odpověděl, že otec je veselý a vynalézavý. Na druhou stranu také tvrdí, že otec je stále pryč a chlapci připadá, že otec se kontaktu s ním vyhýbá. Dle jeho slov je otec jako vyobrazený králík, který je bojácný a plachý.

Bratrance v kresbě vyobrazil chlapec jako netopýra. "Bratránek je tajemnej a rád ponocuje." Dle slov chlapce byl bratranec jediný opravdový kamarád, kterého v dětství měl. "Je hustej, jsme toho fakt hodně zažili. Dycky byla ňáká pr***. Taky mě dycky podržel." Zde je evidentní, že chlapec má v druhém chlapci spřízněnou duši i po nástupu do zařízení. Dle jeho slov se ve škole stále stýkají a dle učitelů tento styk na chlapce pozitivně působí.

Shrnutí kazuistiky:

Kresba ukázala opět shodu s reálnou situací v rodině. Také jako v předchozí kazuistice by i v této kazuistice prospěla chlapci individuální péče, která by pozitivně chlapce stimulovala a pomohla mu se socializačním procesem. Pozitivní působení na chlapcovu psychiku by v tomto případě představovaly návštěvy babičky. V případě jeho diagnózy by pravidelnost těchto návštěv stimulovala jeho socializační proces.

V následujících třech kazuistikách se seznámíme se sourozenci z jedné rodiny. Zde se nám naskýtá možnost analýzy rodinného klimatu třemi různými pohledy dětí. Jedná se o dívku a její dva mladší bratry.

Kazuistika č. 15

Pohlaví: dívka

Věk: 15 let

Osobní charakteristika:

Dívka navštěvuje 9. ročník místní základní školy a její prospěch je průměrný. Nevykazuje známky poruch učení a chování. Její rozumové schopnosti jsou průměrné. Dívka působí milým a vstřícným dojmem. Komunikaci navazuje bez potíží, ale má introvertní tendence. Dále má dívka mnoho zájmů, především zpěv a tanec. Dle jejích slov by v budoucnu ráda pracovala s dětmi.

Průběh kresby:

Dívka přistupovala ke kresbě pozitivně. Z neverbální komunikace bylo patrné, že dívku kresba zaujala a během kresby se usmívala. Verbálně se dívka projevovala tak, že při vyobrazování jednotlivých členů tvrdila, že se jí nelíbí, jak daného člena vyobrazila. O výběru symbolů k jednotlivým členům dívka příliš dlouho nepřemýšlela, dle pozorování měla jasnou představu. Papírem neatáčela a negumovala. Odmítla kreslit barvami, chtěla pouze tužkou. S kresbou byla dívka hotová za 14 minut.

Zhodnocení kresby:

Dívka v kresbě vyobrazila všechny své sourozence, matku a sebe sama. Mimo matky přiřadila k sourozencům i sobě symboly s vnitřní podobností se členy rodiny.

V rozhovoru se dívka k jednotlivým členům rodiny příliš vyjadřovat nechtěla, odpovídala jednoduše, někdy až stroze. Svě odpovědi rozvíjet nechtěla. Dle neverbální komunikace jsem usoudil, že rozhovor jí zřejmě nebyl příjemný.

Na otázku, proč v kresbě nepoužila barvy, odpověděla, že nejraději kreslí jen tužkou a nemá ráda přehnané vybarvování a detaily. Dále popisovala již jednotlivé členy.

Zajíc symbolizuje mladšího bratra. Dle jejích slov je prý bratr vynalézavý, veselý a hyperaktivní, jako pytel plný blech. Dále ho charakterizovala také jako plachého.

Motýl symbolizuje matku. Matka dle dívky působí půvabně. Dále se prý matka velmi často mění v náladách. Při interpretaci matky dívka působila nervózně až roztěkaně. Zdá se, že matka ranila její city tím, že dopustila, aby děti skončily mimo domov.

Mladší sestru symbolizuje želva. Dle ní je prý sestra uzavřená do sebe. V tomto případě se zdá být symbolika velmi přesná, jelikož symbolika želvy opravdu vyjadřuje nedobytnost a uzavřenost.

Starší sestra je v kresbě vyobrazena jako žížala. Dle jejích slov prý žížala dokáže proklouznout všude v půdě, přesně tak jako její sestra v životě. Dále o sestře hovořit nechtěla.

Starší bratr vyobrazovaný jako "vrabčáček" symbolizuje dle dívky aktivitu. Bratr dle ní nevydrží delší dobu v klidu a neustále podniká nejrůznější aktivity.

Ryba symbolizující mladšího bratra nám do jisté míry může značit introverzi. Dle slov dívky je bratr zamlklý a samotářský.

"Cvalda", tedy medvěd, symbolizuje nejmladší sestru dívky. Sestra je prý dobrosrdečná, lenivá a neohrabaná. Dále dle jejích slov prý ráda jí.

Sama sebe dívka vyobrazila jako stonožku. Dle svých slov se prý ráda pohybuje, neustále něco vymýšlí a někdy jí prý jen dvě nohy nestačí.

Shrnutí kazuistiky:

Rodinná anamnéza se ukázala v kresbě rodiny. Dle mého názoru je klima rodiny velmi negativně narušeno předchozím neadekvátním chováním matky. Dívka toto chování vnímala intenzivněji než její sourozenci. Vhodným řešením by bylo podstoupení rodinné terapie pro znovuzískání důvěry dětí, především této dívky, k matce.

Kazuistika č. 16

Pohlaví: chlapec

Věk: 13 let

Osobní charakteristika:

Chlapec navštěvuje 7. ročník místní základní školy. Dle slov učitelů měl na počátku školního roku potíže při integraci do školního kolektivu. Působí introvertním dojmem a je méně komunikativní. Před pobytem v zařízení pocházel chlapec se svými sourozenci z asociálního prostředí a pro neschopnost zajištění základních funkcí rodiny byl se svými sourozenci odebrán matce. Jeho rozumové schopnosti jsou průměrné až podprůměrné. Chlapec nejeví známky poruch učení ani chování. Schopnost koncentrace je zčásti omezená, chlapec se nechává snadněji ovlivnit vnějšími podněty.

Průběh kresby:

Chlapce kresba zaujala a bavila ho. Papírem neotáčel a negumoval. Při vyobrazování jednotlivých členů rodiny se projevoval verbálně i neverbálně. Začal si předkreslovat tužkou a barevnost vytvořil voskovkami. Dával si záležet na preciznosti vyobrazení. Delší dobu přemýšlel, jakým způsobem a v jaké míře vyobrazí jednotlivé členy. Požadoval knihu s obrázky jako vzor, ale v tomto případě jsem mu nemohl vyhovět, jelikož by vypovídající hodnota kresby byla zkreslena.

Zhodnocení kresby:

Chlapec v kresbě vyobrazil všechny své sourozence, matku, otce, prarodiče a sebe sama. Ke všem členům přiřadil symboly s vnitřní podobností.

V rozhovoru se chlapec k jednotlivým členům rodiny příliš vyjadřovat nechtěl, odpovídal velmi jednoduše. Svě odpovědi dále rozvíjet nechtěl. Dle neverbální komunikace chlapci rozhovor nebyl příjemný, tak jako jeho sestře v předchozí kazuistice.

Otec je vyobrazený jako slon. Dle slov chlapce je prý otec spolehlivý, vytrvalý a prý ví vše.

Mladší bratr vyobrazený jako opice je dle jeho slov zlobivý a mrštný. Chlapce prý často provokuje a nenechá ho v klidu. Ovšem bratrovy výstřelky chlapec bere s rezervou a svému mladšímu bratrovi se snaží být oporou a přítelem.

Nejmladší sestru vyobrazil chlapec jako "roztomilého medvídka". Jeho sestra je dle něj dobrá, mazlivá a roztomilá.

Mladší sestra je v kresbě vyobrazená jako pštros. Dle jeho slov je rychlá, hbitá a dravá. Prý stále někde pobíhá a snad nikdy není unavená.

Včela je symbolika starší sestry. Pilná a spolehlivá, tak charakterizuje chlapec svou sestru. Dále tvrdí, že sestra je velmi pracovitá.

Myš, takto symbolizuje chlapec staršího bratra. Dle jeho slov je prý chytrý a vynalézavý. Dále také tvrdí, že často utíká před problémovými situacemi.

Sám sebe vyobrazil chlapec jako lva. Zdá se, že v tomto případě chlapec nastavuje jakousi masku síly a nemilosrdnosti, aby tím skryl svou skutečnou citlivost.

Více se chlapce ke kresbě vyjadřovat nechtěl a dle jeho mimiky bylo zcela patrné, že konec rozhovoru pro něj byl úlevou. Pozoruhodné je, že se chlapec nechtěl vyjadřovat k vyobrazeným prarodičům. Z mého pohledu jsem nemohl plně zanalyzovat chlapcovo vnímání prarodičů, jelikož rostoucí nervozita u chlapce by vypovídající hodnotu zkreslovala. Obecně lze říci, že symboly prarodičů jsou pozitivního charakteru.

Shrnutí kazuistiky:

Rozbor kresby ukázal, že chlapce vyobrazil vztahy, které se shodují s reálnou situací rodiny. Chlapcovi introvertní tendence narůstají spolu se stresory, které na něho působí. Čím více a delší dobu budou stresory působit, mohla by se u chlapce dokonce projevit úzkostná porucha. Dle mého názoru by chlapci spolu se svými sourozenci a rodiči prospěla rodinná terapie, která by pomohla najít rodině cestu ze začarovaného kruhu a aktivovat vlastní ozdravné síly rodiny.

Kazuistika č. 17

Pohlaví: chlapec

Věk: 6 let

Osobní charakteristika:

Chlapec předškolního ročníku místní základní školy. Komunikuje více, má velmi výraznou představivost – jeví znaky pseudologia fantastica. Jeho rozumové schopnosti jsou průměrné. Chlapci byla diagnostikována ADHD a užívá léky (farmaka). Schopnosti koncentrace u chlapce jsou značně omezené, velmi se nechává ovlivňovat vnějšími podněty. Dle slov chlapce, patří mezi jeho záliby činnosti, které může vykonávat bez kolektivu. Největší zálibou je plavání a cyklistika.

Průběh kresby:

Chlapce kresba zaujala a hned po zadání úkolu začal vyobrazovat jednotlivé členy rodiny. Verbálně se chlapec projevoval samomluvou. Neverbálně se chlapec projevoval úsměvem. Sám si pokládal otázky a odpovídal si na ně. Nechtěl být rušen při kresbě. Papírem neatáčil a negumoval. Kreslil svým tempem a s kresbou byl chlapec hotový za 10 minut. Barvami kreslit nechtěl.

Zhodnocení kresby:

Chlapec v kresbě vyobrazil rodiče, sebe a pouze jednoho svého sourozence, staršího bratra z kazuistiky č. 16. Na otázku proč nevyobrazil všechny své sourozence, odpověděl takto: "Já nevím. Mamku s tátou mám rád. Bráchu taky. Je na mě moc hodnej." Zdá se, že v tomto ohledu chlapec není zcela ztotožněn se zbývajícími sourozenci a v bratrovi hledá oporu.

Pozoruhodné však je, že chlapec nevyobrazil svého bratra symbolem zvířete, nýbrž jako postavu. Na otázku, proč takto bratra vyobrazil, odpověděl: "Bráška není žádný zvíře, je to muj velkej kamarád." V tomto případě se potvrdilo, že chlapec skutečně hledá ve svém bratrovi oporu a porozumění. Zobrazení postavy se pohybuje v normálu.

Barevnost kresby chlapec komentoval pouze slovy: "Nechci malovat barvama, nebaví mi to." Tak jako v předchozích kazuistikách, i zde jsou patrné již zmíněné introvertní tendence.

Matku chlapec vyobrazil jako žirafu. Na otázku, proč přisoudil matce zrovna tento symbol, odpověděl chlapec takto: "Máma je velká a všichni jsme jí doma museli poslouchat. Žirafy jsou taky velký, vidí daleko a jsou hezký. A taky jsou někdy hodný a kopou lvy." V tomto případě je zcela patrné, že chlapec v období pobytu doma chápal matku jako autoritu. Z vyjádření, že žirafy jsou někdy hodné a kopou lvy je zcela patrné, že chlapec, spolu se svými sourozenci, procházel obdobím plným negací.

Sám sebe chlapec vyobrazuje jako lva. Sice je lev symbolem síly a dravosti, v tomto případě je ovšem také patrné, že v rodině docházelo k fyzické agresivitě ze strany matky. Lze to usuzovat z vyjádření, že žirafy kopou lvy. Na otázku, proč se vyobrazil jako lev, odpověděl: "Já jsem silnej jako lev. A řvu jako lev. Ale bojím se žirafy, aby mě nekopla." Zde je zcela evidentní, že agresivní chování matky zanechalo v chlapci svou stopu. Strach z matky je zde patrný ve vyjádření, že se bojí žirafy, aby ho nekopla.

Otce vyobrazil chlapec jako "velkou housenku". Na otázku, proč vyobrazil otce zrovna takto, odpověděl: "Táta už za náma nejezdí. Nevím proč. Asi nás už nemá rád. Mam ho rád. Je mi smutno." V tomto případě se zdá, že housenku, jako symbol nicotnosti a bezvýznamnosti, použil chlapec právě z tohoto důvodu.

Shrnutí kazuistiky:

Dle mého názoru je zde patrné, že na chlapce nezájem otce působí negativně. Již z předchozích dvou kazuistik víme, že klima rodiny je velmi negativně narušeno neadekvátním chováním matky v předchozích obdobích života dětí a samozřejmě také nezájmem otce.

V tomto případě by chlapci prospěla individuální terapie ke zvládnutí svých depresí a mohl tak znovu najít ztracené zájmy, potěšení a spontánní motivaci. Dále pak rodinná terapie, která by pomohla najít rodině cestu ze začarovaného kruhu a aktivovat vlastní ozdravné síly rodiny, tak jak tomu bylo u předchozí kazuistiky.

Kazuistika č. 18

Pohlaví: dívka

Věk: 16 let

Osobní charakteristika:

Dívka navštěvuje 9. ročník místní základní školy. Působí milým dojmem. Komunikuje v rámci daných možností. Její rozumové schopnosti se pohybují mezi průměrem až nadprůměrem. Dále se u dívky vyskytují introvertní tendence. Mezi dívčiny záliby především patří manuální činnosti a zpěv. Dle jejích slov chodí do školy nerada. Dříve měla problémy se záškoláctvím. Dle slov dívky motivem odporu ke škole v tomto případě byly vysoké požadavky školních povinností kladené na ní. V určitých oblastech prokazuje dívka mimořádné vědomosti a schopnosti, takže se ve škole zřejmě nudila a nebyla jí adekvátním způsobem nastavena vyšší laťka.

Průběh kresby:

Dívka kreslila se zaujetím. Dle projevů verbální a neverbální komunikace jí kresba bavila, hovořila pozitivně o rodině. Papírem neatáčela a negumovala. Jednotlivé symboly si pečlivě předkreslovala tužkou. Dle svých slov byla s kresbou spokojená a nic by v ní neměnila. Kresba jí trvala 12 minut.

Zhodnocení kresby:

V této kazuistice vyobrazila dívka symboly s vnitřní podobností se členy rodiny. Dívka vyobrazila, mimo otce, kterého nezná, všechny členy nukleární rodiny, tedy matku, mladšího bratra a také sebe sama.

Na otázky týkající se velikosti členů rodiny, odpovídala dívka slovy: "Takhle je to akorát. Líbí se mi to. Kdyby byli velký, tak by to bylo divný."

Matku zde dívka vyobrazila jako motýla. "Mamka je duhovej motýl. Mám jí strašně ráda a ona mě taky. Je krásná. A taky pořád někde lítá, je strašně akční." Zde je evidentní, že dívka má s matkou velmi pozitivní vztah. Na otázku, proč není s matkou, odpověděla takto: "Nemáme peníze, tak jsem tady. Pořád nemá práci. A taky jsem

zapejkala. Ve škole byla nuda, nebavilo mě to tam." V tomto případě se potvrdilo záškoláctví dívky a také sociální znevýhodnění rodiny.

"Brácha je šnek." Na otázku, proč vyobrazila bratra tímto symbolem, odpověděla: "Brácha je děsně pomalej, nedělá nic rychle, rozčiluje mě to. Když chci aby zrychlil, tak se dycky někde schová." Zdá se, že v tomto případě trpí chlapec hypoaktivitou a dívku jeho chování určitým způsobem stresuje.

Sama sebe vyobrazila jako "rotomilý koťátko". Na otázku, proč se takto vyobrazila, odpověděla takto: "Ráda se tulím k mamce. Ona mi dycky říká, že to nemáme lehký. Já vim. Podle mamky jsem prej jako koťátko, roztomilá a hezká." Zde se potvrzuje velmi pozitivní vztah dcery s matkou. Dívka se snaží chápat nelehkou situaci rodiny, ovšem projevuje se to občas přecitlivělostí, která není neobvyklá u tohoto syndromu.

Shrnutí kazuistiky:

Kresba se shoduje s reálnou situací rodiny. Dle mého názoru se rodinné klima zdá být pozitivní, ovšem s mnoha narušujícími vlivy. Jedním z nich je především sociální znevýhodnění rodiny. Matka si doposud nenašla zaměstnání a rodina tak spíše přežívala, než žila. Ovšem fakt, že rodina je sociálně znevýhodněná, nepotvrdil, že je rodina sociálně vyloučená. V tomto případě by bylo vhodné, aby matka, v co nejbližší době, našla zaměstnání a rodina se tak mohla znovu vracet do normálu. Na úřadech práce a OSPOD by matka snad mohla najít pomocnou ruku. Druhým narušujícím vlivem je bratr, který zřejmě trpí hypoaktivitou. Doporučoval bych navštívit specializované zařízení, aby chlapce řádně diagnostikovali odborníci. Dívku chlapcovo jednání stresuje.

Kazuistika č. 19

Pohlaví: dívka

Věk: 10 let

Osobní charakteristika:

Dívka navštěvuje 4. ročník místní základní školy. Dívce bylo diagnostikováno ADHD a dyslexie. Grafomotorická obratnost dívky je na velmi dobré úrovni. Její rozumové schopnosti jsou průměrné až nadprůměrné. Schopnost koncentrace pozornosti omezená ve větší míře, dívka se snadno nechává strhnout vnějšími podněty. Působí milým energickým dojmem.

Průběh kresby:

Dívka pochopila zadání a hned se pustila do kresby. Často ovšem dívka ztrácela koncentraci a zaobírala se vnějšími podněty. Papírem neotáčela a negumovala. Projevovala se verbálně i neverbálně. Hovořila pozitivně o rodině, mimo otce. Jednotlivé symboly si předkreslovala tužkou, až poté barvila. Kresbu měla dívka vyhotovenou za 16 minut. Mezi záliby dívky patří ruční práce. Má ráda keramiku a ráda šije oblečení na panenky.

Zhodnocení kresby:

Dívka vyobrazila všechny členy své nukleární rodiny.

Na otázky týkající se barevnosti, rozmístění a velikosti členů rodiny dívka odpovídat nechtěla. Vyjádřila se pouze takto: "Mě se to takhle líbí."

Otce dívka vyobrazila jako psa. Na otázku proč ho takto vyobrazila, odpověděla: "Táta je velkej pes. Velký psi koušou." Proč ale zobrazila veselého psa, když je otec pes zlý? "Já jinýho psa nakreslit neumím. Táta se směje jen ráno. Večer je zlej. A na babi taky." Při tomto vyjádření dívka zesmutněla a tento smutek byl doprovázen zřetelným třesem. V tomto případě se zdá, že dívka potvrdila agresivní chování otce nejen vůči její osobě, ale také vůči své babičce.

Matku vyobrazila symbolem kočky. "S mamkou se mazlíme, když přijde. Má mě ráda a hodně si povídáme a hrajeme si. Ale nemůžu k ní domů." Na otázku, proč nemůže dívka ke své matce, odpověděla: "Mamka říká, že se tam všichni nevejdeme, že pujde pracovat a pak pujdeme všichni do velkého bytu. Zatím prej musím bejt tady. Tady jsou holky, tak mi to nevadí." V tomto případě je zřejmé, že dívka častější kontakt s matkou chybí. Dle vyjádření pracovníků zařízení, dívka po odchodu matky vždy vyžaduje být sama a častým jevem je prý pláč. Při kontaktu s matkou využívá všechnen čas, který pro ni má.

Bratr, který je starší je symbolizován v kresbě jako hroch. Proč dívka vyobrazila bratra jako hrocha? "Brácha je velkej a tlustej (smích). Bydlí s mamkou a strejdou." Dále byla dívka požádána, aby charakterizovala bratra. "Brácha je na mě hodnej. Někdy přijde s mamkou za mnou. Nosí mi gumídky, on ví, že je mam ráda. Hrochové jsou taky hodný, nikomu nic nedělaj." V tomto případě je zcela patrné, že sourozenecké vztahy jsou u dívky v pořádku a přítomnost bratra jí vždy těší.

Babička je symbolizována "roztomilým medvídkem". Na otázku, proč jí takto symbolizovala, odpověděla: "Babi je nejhodnější. Mam jí moc ráda. Ona mě má taky moc ráda." Dále se dívka vyjádřila takto: "Moc často za mnou nemůže přijít. Když přijde, tak si hodně povídáme, jak se mi tu líbí a tak. A taky se s spolu tulíme (smích)." V tomto případě je zcela jasné, že nejpozitivnější vztah má dívka se svou babičkou. Zdá se, že babička bude pro dívku více, než jen babičkou.

Shrnutí kazuistiky:

Vyobrazení rodinných vztahů koresponduje s rodinnou situací v rodině. Dle mého názoru je klima v rodině pozitivní. Ovšem narušují ho dva velmi negativní vlivy. Prvním vlivem je bezpochyby otec se svým agresivním jednáním. Agresivní chování otce může výrazně ovlivnit rodinné modely dívky. Druhým negativním vlivem je matka a její závislost na alkoholu. Dle současných informací se matka chystá nastoupit na terapii. V jejím případě je to první krok správným směrem, tedy směrem k srdci a důvěře své dcery.

V následující kazuistice se seznámíme s bratrem chlapce s kazuistiky č. 13. Zde se nám naskýtá možnost analýzy rodinného klimatu z druhého pohledu.

Kazuistika č. 20

Pohlaví: chlapec

Věk: 12 let

Osobní charakteristika:

Chlapec navštěvuje 5. ročník místní základní školy. Jeho rozumové schopnosti jsou průměrné. Chlapec komunikuje v rámci možností. Působí klidným dojmem.

Chlapec introvertně laděn. U chlapce patrný narušený vývoje osobnosti vlivem nezdravých vztahů v rámci původní rodiny neadekvátně zpracovaných zážitků (posttraumatická stresová porucha).

Průběh kresby:

Chlapec pochopil zadání a začal hned kreslit. Jeho vyobrazování členů rodiny bylo provázeno verbální a neverbální komunikací pozitivního směru a vyžadoval zpětnou vazbu. Papírem neotáčel a negumoval. Delší dobu přemýšlel o symbolech, které vyobrazí. Vyžadoval zpracování kresby pouze tužkou.

Zhodnocení kresby:

Dle slov chlapce vyobrazil matku jako "velkou myš, která je někdy zlá". Na otázku, proč jí takto vyobrazil, odpověděl: "Mamča je velká myš. Pořád někde běhá a nebo spí. A taky, když je strejda naštvanej, tak si zaleze do ložnice. A taky je na nás někdy zlá, když je opilá. Ona hodně pije." Zdá se, že v tomto případě je matka agresorem v rodině. Dále se chlapec vyjádřil takto: "Když je máma zlá, tak se jí s bráchou bojíme." Zde je zcela patrné, že chlapec netrpí traumatem pouze ze smrti otce, nýbrž také z agresivního chování matky.

Bratra chlapec vyobrazil jako žábu. "Brácha vypadá jak ropucha s velkou hubou (smích)." Dále se vyjádřil takto: "Brácha je celkem hodnej. Ale někdy taky dost otravuje. Je tu se mnou, protože když je strejda na ní hnusnej, tak ona pak pije a je

hnusná na nás. Tady se nám nic nestane." Zde je zcela jasné, že fyzické násilí není v rodině ojedinělou záležitostí, jak pro chlapce, tak i jeho mladšího bratra.

Sám sebe chlapec vyobrazil jako kočku. Na otázku, proč se symbolizoval do kočky, odpověděl: "Já jsem kocour. Tady běhá kocour, je strašně hezkej, je celej černej. Chodim ho krmit a on se ke mně tulí. A taky si se mnou hraje a líže mi ruce." Zde je patrné, že chlapec našel spřízněnou duši ve zvířeti, které mu pozitivní emoce dává najevo. Chlapec vyžaduje větší přísun pozitivní emocí a zdá se, že jejich nedostatek ho stále traumatizuje.

Shrnutí kazuistiky:

Vyobrazení vztahů rodiny se shoduje se situací v rodině. Dle mého názoru má chlapec, stejně jako jeho bratr, narušené pojetí rodiny díky traumatizujícím zážitkům z předchozích období života. Domnívám se, že by chlapci prospěla individuální péče, která by pozitivně stimulovala vytváření citových pout v rodině. Matce bych doporučil podstoupit protialkoholní terapii a případně terapii Stockholmského syndromu. Matka trpí jasnými příznaky tohoto syndromu. O rodinném klimatu se v tomto případě nedá hovořit, jelikož dle reakcí a slov chlapce se jeví rodina ve fázi rozpadu.

Shrnutí výzkumu

Výzkum byl zaměřen na to, zda je možné v kresbě začarované rodiny odhalit rodinné klima. Účelem výzkumu nebylo zkoumat samotné dítě, nýbrž prvky použité v kresbě, které ukázaly, zda jsou narativního charakteru o rodinném klimatu či nikoliv. Ve všech případech se rodinné klima a atmosféra shodovaly s reálnou situací v rodině. Tento výzkum mi ukázal, že je možné z kresby „začarované rodiny“ odhalit rodinné klima. Sice nejsem klinický psycholog a nemám tedy kompetence ke stanovování diagnóz, ale prvky vyobrazené v kresbách mají pro mne náležitý narativní charakter, který je pro mne motivující. Tento výzkum tedy nebyl použit k určení diagnostických závěrů, ale sloužil jako doplňující materiál k pochopení této problematiky. Výzkum mi ukázal, že kresba může být užitečným vodítkem k pochopení nějaké situace dítěte a jeho vnitřního rozpoložení, v mém případě související s klimatem v rodině. Samozřejmě je potřeba znát dlouhodobou anamnézu dítěte a nelze vyvodit nějaké závěry jen na podkladě „jedné kresby“. Je potřeba systematicky zkoumat situaci dítěte ze všech možných stran a nestanovovat ukvapené závěry. Je adekvátní používat co nejvíce možných diagnostických nástrojů jako jsou rozhovory, rozbory anamnéz, pozorování a rozbory osobnosti. Proto je kresba jen jako jeden z prvků, který může ukázat na problematiku týkající se psychických stavů dítěte.

Vyplývající dílčí otázky se v tomto výzkumu potvrdily.

V první řadě se potvrdilo, že se zkoumané děti při vyobrazování symbolů zvířat nechaly vést vnitřní podobností se členy rodiny, tedy dle shodných či podobných vlastností.

Dále se také potvrdilo, že kresby odhalily pozice mužských členů rodiny, především otců, v rodinách. Z tohoto jevu vychází i celé klima rodiny a jeho „negativní“ působení nejen na samotné dítě.

Z dalšího potvrzeného jevu je patrné, že negativní vlivy působící na klidné pozitivní klima rodiny mohou mít za následek neadekvátní formování osobnosti dítěte a jeho nesprávné pojetí rodiny a převzetí neadekvátních modelů rodiny do budoucího života. Velkou roli ovšem hraje momentální psychické či fyzické rozpoložení dítěte.

Nakonec bych se rád zmínil o průběhu výzkumu. Cíl byl splněn v celém rozsahu. Dále bych zde rád uvedl několik kvantitativních údajů o zkoumaných skupinách dětí. Jedná

se o tyto skupiny, „Děti žijící v rodinách“, „Děti z pěstounské péče“, „Děti ze zařízení okamžité pomoci“. Popis jednotlivých skupin, viz výše.

Tyto kvantitativní údaje poukazují na průměrný věk zkoumaných dětí, průměrný čas, zastoupení pohlaví dětí a také vyhodnocení kresby sebe sama.

Průměrný věk dětí ze všech tří skupin činí 12,9 let.

Děti žijící v rodinách jsou průměrně 13,9 let staré. Dívky z této skupiny jsou 13,9 let staré a chlapci jsou 14,0 let staří. Děti z pěstounské péče jsou průměrně 13,0 let staré. Dívky z této skupiny jsou 13,0 let staré a chlapci zde nebyli žádní, tedy nemohl být proveden kvantitativní rozbor. U třetí skupiny, tedy u dětí pobývajících v zařízení okamžité pomoci byl odhalen průměr 12,0 let. Dívky z této skupiny jsou průměrně 13,7 let staré a chlapci jsou 11,0 let staří.

Průměrný čas nabízí u všech skupin činí 18,2 minut. U dětí žijících v rodinách činí průměrný čas 20,2 minut. Dívky z této skupiny měly průměrný čas 22,0 minut a chlapci 16,0 minut. U dětí v pěstounské péči byl průměrný čas kresby 19,5 minut. U dívek z této skupiny čas činil 19,5 minut a u chlapců čas nebyl změřen, jelikož se nevyskytovali v této skupině. U dětí pobývajících v zařízení okamžité pomoci činil průměrný čas kresby 14,8 minut. U dívek z této skupiny byl čas 14,0 minut a u chlapců činil 15,2 minut.

Celkové zastoupení pohlaví zkoumaných dětí činí 69,2% chlapců a 30,8% dívek. Ve skupině dětí žijících v rodinách činí zkoumaný vzorek 70% dívek a 30% chlapců. Skupina dětí z pěstounské péče zahrnuje pouze dívky, tedy 100%. Skupina dětí pobývajících v zařízení okamžité pomoci zahrnuje tedy 37,5% dívek a 62,5% chlapců.

Nakonec zde uvádím vyhodnocení kresby sebe sama. Celkem sebe samo vyobrazilo 38,3% dětí. Ve skupině dětí žijících v rodinách se vyobrazilo 40% zkoumaných dětí. Dívek z této skupiny se vyobrazilo 20% a chlapců také 20%. Nevyobrazil se jeden chlapec, tedy 10% ze zkoumané skupiny a šest dívek, tedy 60%. Ve skupině dětí z pěstounské péče se nevyobrazilo ani jedno ze zkoumaných dětí, tedy 0% vyobrazených a 100% nevyobrazených dětí. Ve třetí skupině, tedy ve skupině dětí pobývajících v zařízení okamžité pomoci se vyobrazilo celkem 75% zkoumaných dětí a 25% dětí zůstalo nevyobrazených. Dívky v této skupině byly zobrazeny ve 37,5% a chlapci také

ve 37,5%. V této skupině se nevyobrazili pouze dva chlapci ze zkoumané skupiny, tedy 25%, dívek z této skupiny bylo 0% nevyobrazených.

Závěrem bych chtěl říci, že tento výzkum mi také pomohl k prohloubení mých dosavadních znalostí, které se týkají této problematiky. Vnesl do mých dosavadních zkušeností, které se týkají této problematiky, nové informace. Jelikož jsem se již dříve zabýval touto problematikou, tento výzkum mě pozitivně ovlivnil.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se věnoval v teoretické části problematice kresebného projevu. Vysvětluji kresbu ze všech možných hledisek – vývoj kresby podle věku dítěte, souvislost kresby s dalšími psychologickými aspekty. Také se zmiňuji o rodinném prostředí a v neposlední řadě o kresbě a jejích specifikacích.

V praktické části se zabývám rozbohem dětské kresby, kterou jsem zaměřil na „začarovanou rodinu“. Kromě rozboru dětské kresby jsem také použil jiné diagnostické metody jako je rozhovor a pozorování. Podstatou bakalářské práce bylo zjistit, zda existuje vztah mezi klimatem rodiny a kresbou „začarované rodiny“ dítěte.

Závěrem lze říci, že poznatky uvedené v bakalářské práci mohou pomoci k objasnění tak choulostivého tématu jako je rodinné prostředí. Hlavním cílem bylo zjistit, zda kresba může vyjádřit vztahy v rodině. Tento cíl se mi z mého hlediska potvrdil. Výsledky výzkumu ukázaly, že kresba jako diagnostický prostředek je zajímavý fenomén, který může odhalit charakteristiku psychického stavu dítěte a v tomto případě i pozici dítěte v rodině a také celého rodinného prostředí. Tato práce mi přinesla mnoho poznatků, které jsou inspirující pro můj vhled do této problematiky a můžou být pomyslným vodítkem pro moji další práci s dětmi.

Resumé

Bakalářská práce je zaměřena na kresebném projevu dětí a souvislosti kresby s rodinným prostředím dítěte. Teoretická část se zabývá kresbou a jejími prvky, dále pak teorií vývoje dětské kresby z hlediska věku dítěte a dalšími psychologickými aspekty projevující se v kresbě. Praktická část na základě kreseb od dětí zkoumá spojitost mezi rodinným prostředím a kresbou „začarované rodiny“, kde je rodina vyobrazena jako zvířata. Analyzuji kresby dětí žijících v rodinách, v pěstounské péči a v zařízení pro okamžitou pomoc.

KLÍČOVÁ SLOVA

dětská kresba, kresba rodiny, specifikace kresebného projevu, vývoj kresby dle vývoje dítěte, diagnostika, rodinné prostředí dítěte

Summary

The thesis is focused on drawing expression of children and related artwork with the family environment of the child. The theoretical part deals with drawing and its elements, then the theory of the development of children's drawings in terms of the age of the child and other psychological aspects manifested in the artwork. The practical part is based on drawings from children and examines the link between family environment and drawing "the enchanted family", where the family is portrayed as animals. It analyzed the drawings of children living in families, foster care and institution for immediate help.

KEYWORDS

children's artwork, drawing of family, specification of child drawing, child developments and drawings, diagnosis, the child's family environment

Seznam použité literatury

Cognet, Georges. Dětská kresba jako diagnostický nástroj. 1. vyd. Portál. 2013. 203 s. ISBN 9788026204992

Čáp, Jan. Psychologie výchovy a vyučování. Karolinum. 1993. 415 s. ISBN 80-7066-534-3

Davidová, Roseline. Kresba jako nástroj poznání dítěte. 2. vyd. Portál. 2008. 205 s. ISBN 9788073674151

Dunovský, Jiří. a kol. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Grada. 1995. 248 s. ISBN 80-7169-192-5

Fontana, David. Psychologie ve školní praxi. Portál. 2010. 384 s. ISBN 978-80-7367-725-1

Krejčířová, Dana, Langmeier, Josef. Vývojová psychologie. Psyché. 1. vyd. 2006. 368 s. ISBN 8024712849

Matějček, Zdeněk. Co děti nejvíc potřebují. Portál. 2008. 112 s. ISBN 978-80-7367-504-2

Matějček, Zdeněk. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Státní pedagogické nakladatelství. 1992. 223 s. ISBN 80-04-25236-2

Novák, Tomáš. Co dítě sleduje, když nakreslí svou rodinu: příručka pro využití dětské kresby „Naše rodina“ a „Začarovaná rodina“ k poznání rodinných vztahů dítěte. Rubico. 2004. 48 s. ISBN 80-7346-037-8.

Orel, Miroslav a kol. Psychopatologie. Grada. 2012. 264 s. ISBN 9788024737379

Pöthe, Peter. Dítě v ohrožení. G plus G. 1999. 186 s. ISBN 80-86103-21-8

Svoboda, Mojmír. Psychodiagnostika dětí a dospívajících. 1. vyd. Portál. 2001. ISBN 8071785458

Říčan, Pavel. Cesta životem, vývojová psychologie. 1. vyd. Portál. 2006. 390 s. ISBN 8073671247

Říčan, Pavel, Krejčířová, Dana. Dětská klinická psychologie. 4. přeprac. a dopl. vyd. Grada. 2006. 413 s. ISBN 80-247-1049-8

Vágnerová, Marie. Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. vyd. Portál. 1999. 252 s. ISBN 80-7178-802-3

Vágnerová, Marie. Vývojová psychologie I. Karolinum. 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8

Vágnerová, Marie. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. Portál. 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0.

Vágnerová, Marie, Klégrová, Jarmila. Poradenská psychologická diagnostika dětí a dospívajících. 1. vyd. Karolinum. 2008. ISBN 88024615387

Zíková, Tereza, Jakoubek, Marek a kol. Bedekr sociálním znevýhodněním pro učitele střední školy. 1. vyd. Západočeská univerzita v Plzni. 2011. ISBN 9788026100546

Zelinková, Olga. Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program: nástroje pro prevenci, nápravu a integraci. 1. vyd. Portál. 2001. ISBN 807178544X

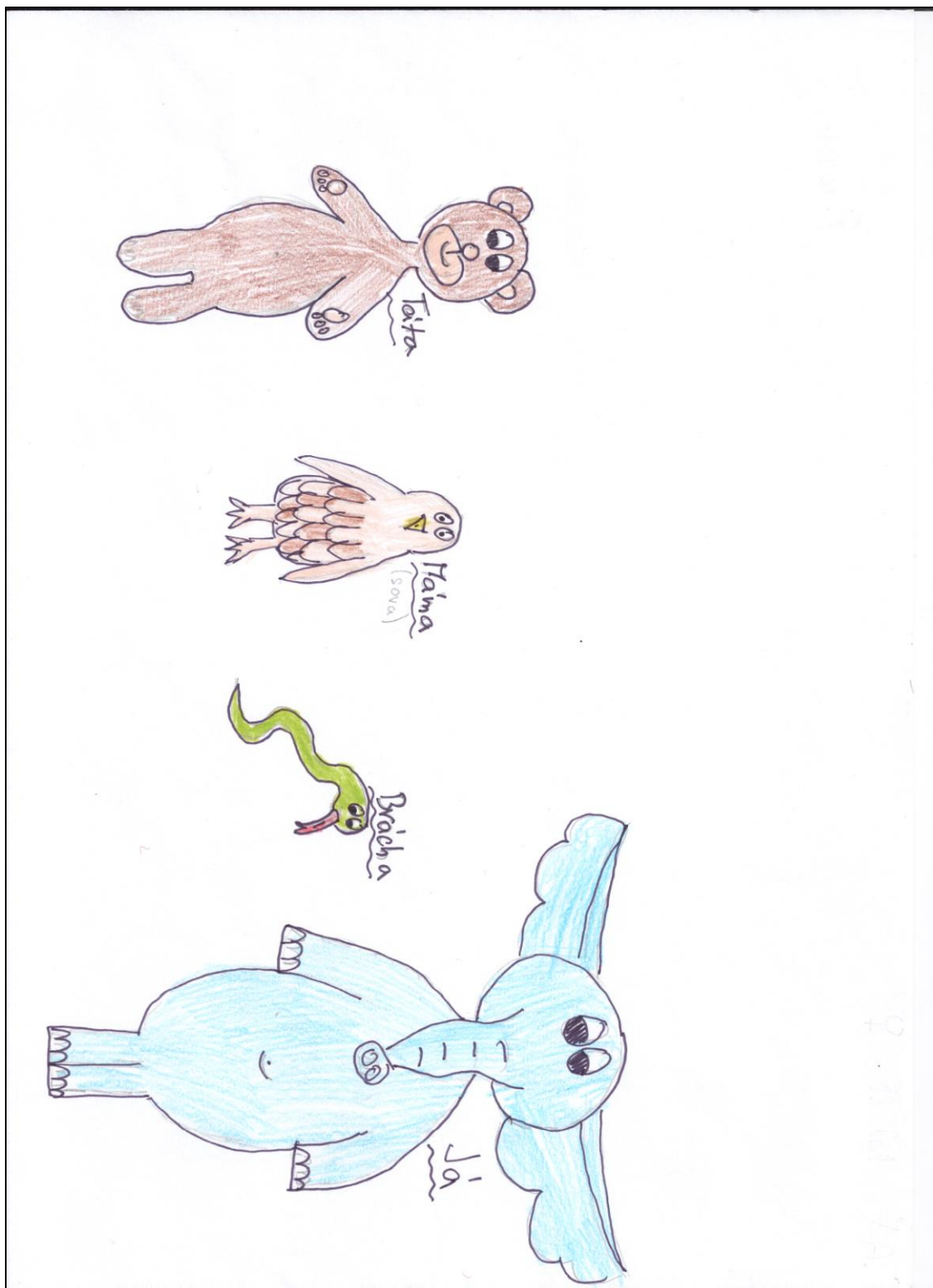
Odborný článek - časopis Psychologie dnes. Ryšánková, Magdalena. Portál. 7 - 8/2002

Seznam příloh

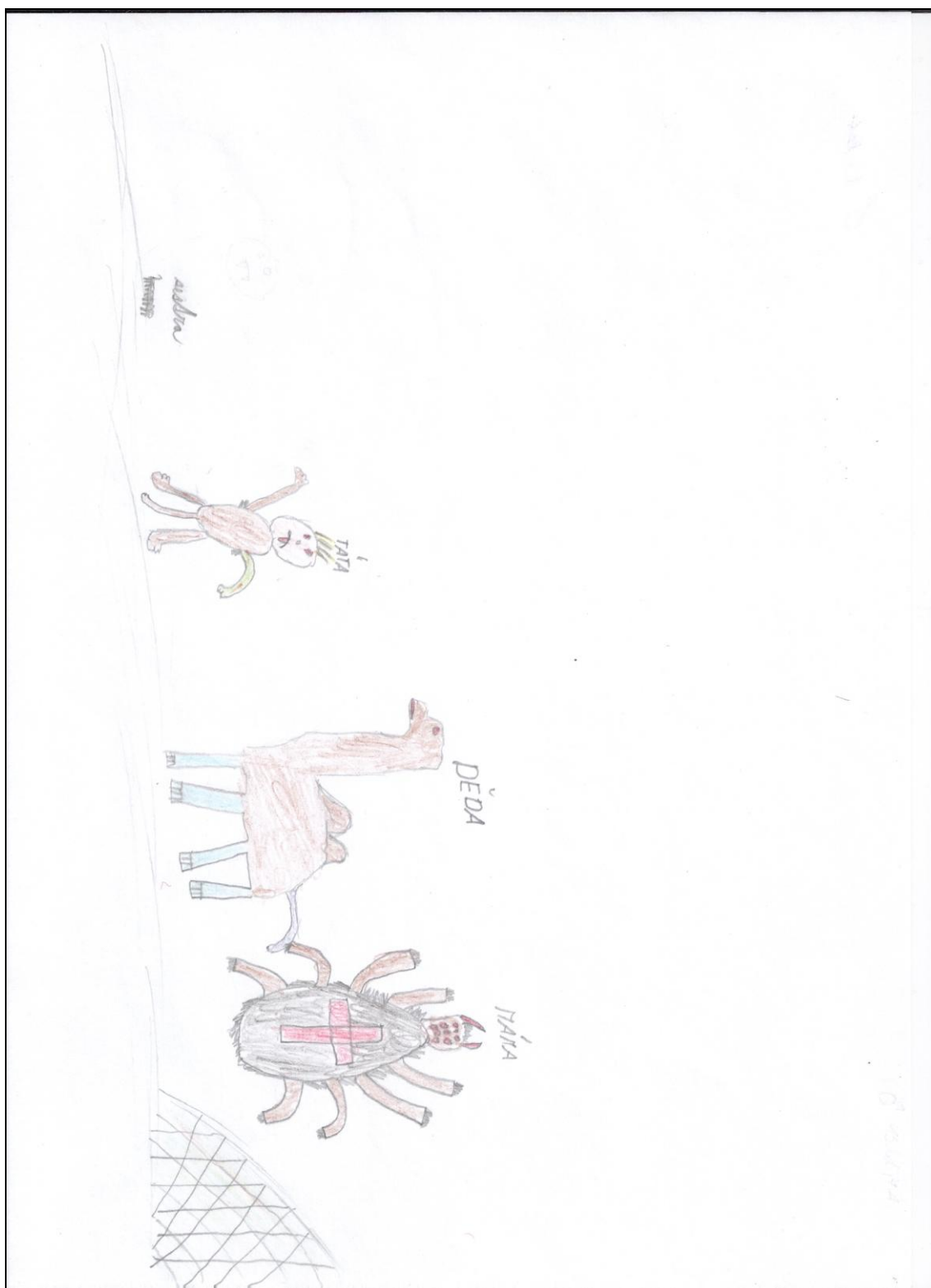
- Příloha č. 1: Kresba ke kazuistice č. 1
- Příloha č. 2: Kresba ke kazuistice č. 2
- Příloha č. 3: Kresba ke kazuistice č. 3
- Příloha č. 4: Kresba ke kazuistice č. 4
- Příloha č. 5: Kresba ke kazuistice č. 5
- Příloha č. 6: Kresba ke kazuistice č. 6
- Příloha č. 7: Kresba ke kazuistice č. 7
- Příloha č. 8: Kresba ke kazuistice č. 8
- Příloha č. 9: Kresba ke kazuistice č. 9
- Příloha č. 10: Kresba ke kazuistice č. 10
- Příloha č. 11: Kresba ke kazuistice č. 11
- Příloha č. 12: Kresba ke kazuistice č. 12
- Příloha č. 13: Kresba ke kazuistice č. 13
- Příloha č. 14: Kresba ke kazuistice č. 14
- Příloha č. 15: Kresba ke kazuistice č. 15
- Příloha č. 16: Kresba ke kazuistice č. 16
- Příloha č. 17: Kresba ke kazuistice č. 17
- Příloha č. 18: Kresba ke kazuistice č. 18
- Příloha č. 19: Kresba ke kazuistice č. 19
- Příloha č. 20: Kresba ke kazuistice č. 20

Přílohy

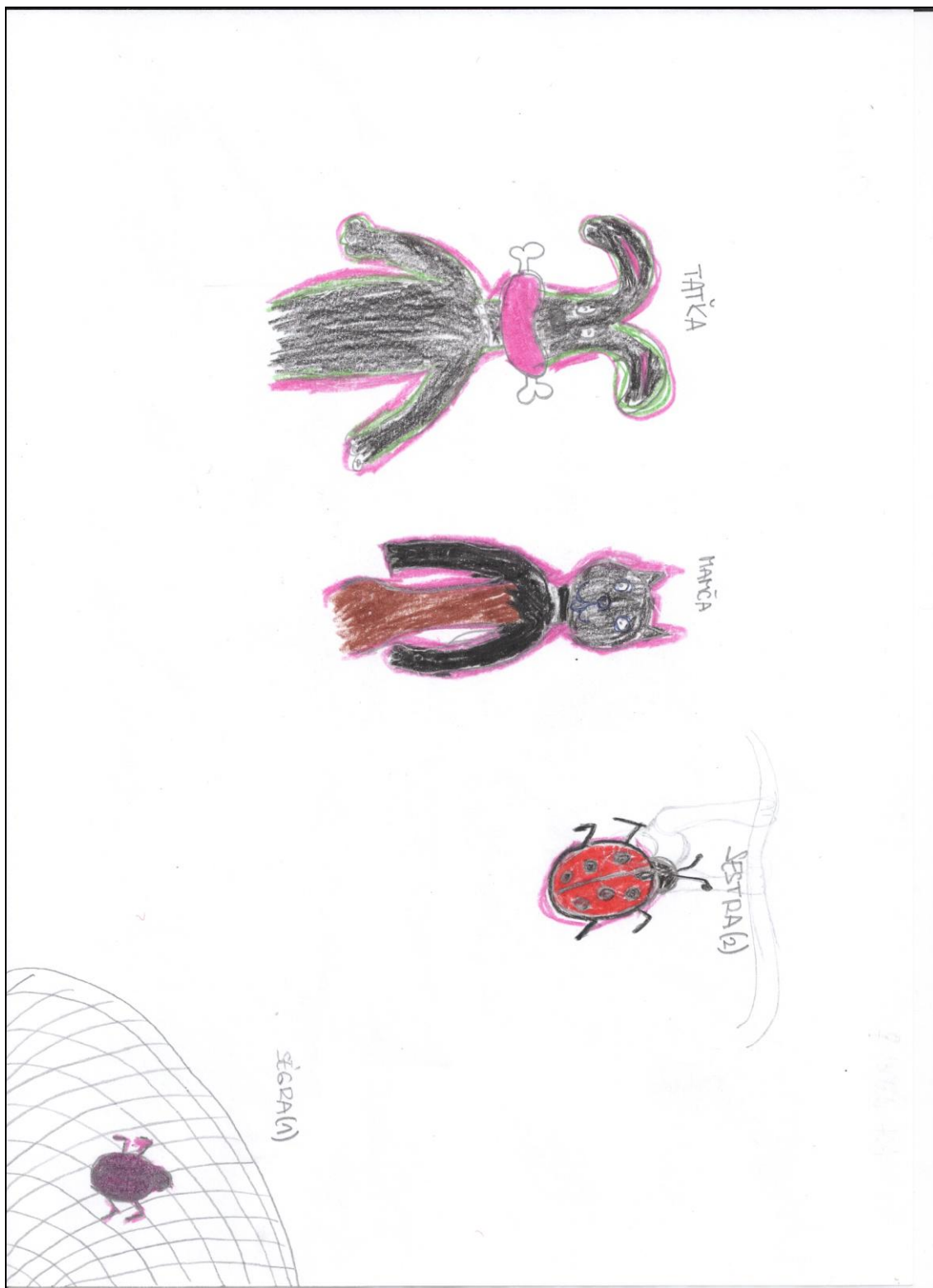
Příloha č. 1: Kresba ke kazuistice č. 1

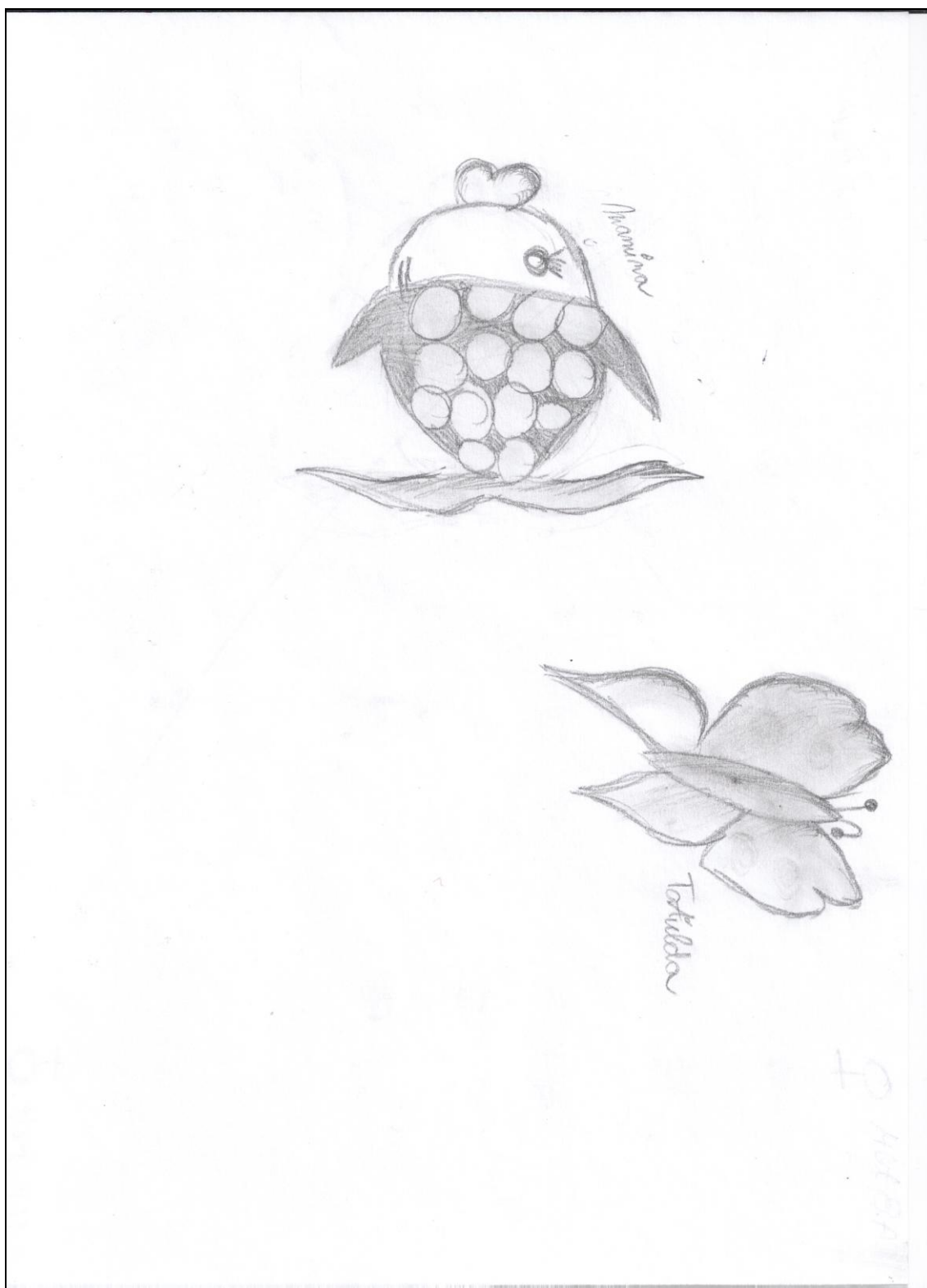
Příloha č. 2: Kresba ke kazuistice č. 2

Příloha č. 3: Kresba ke kazuistice č. 3

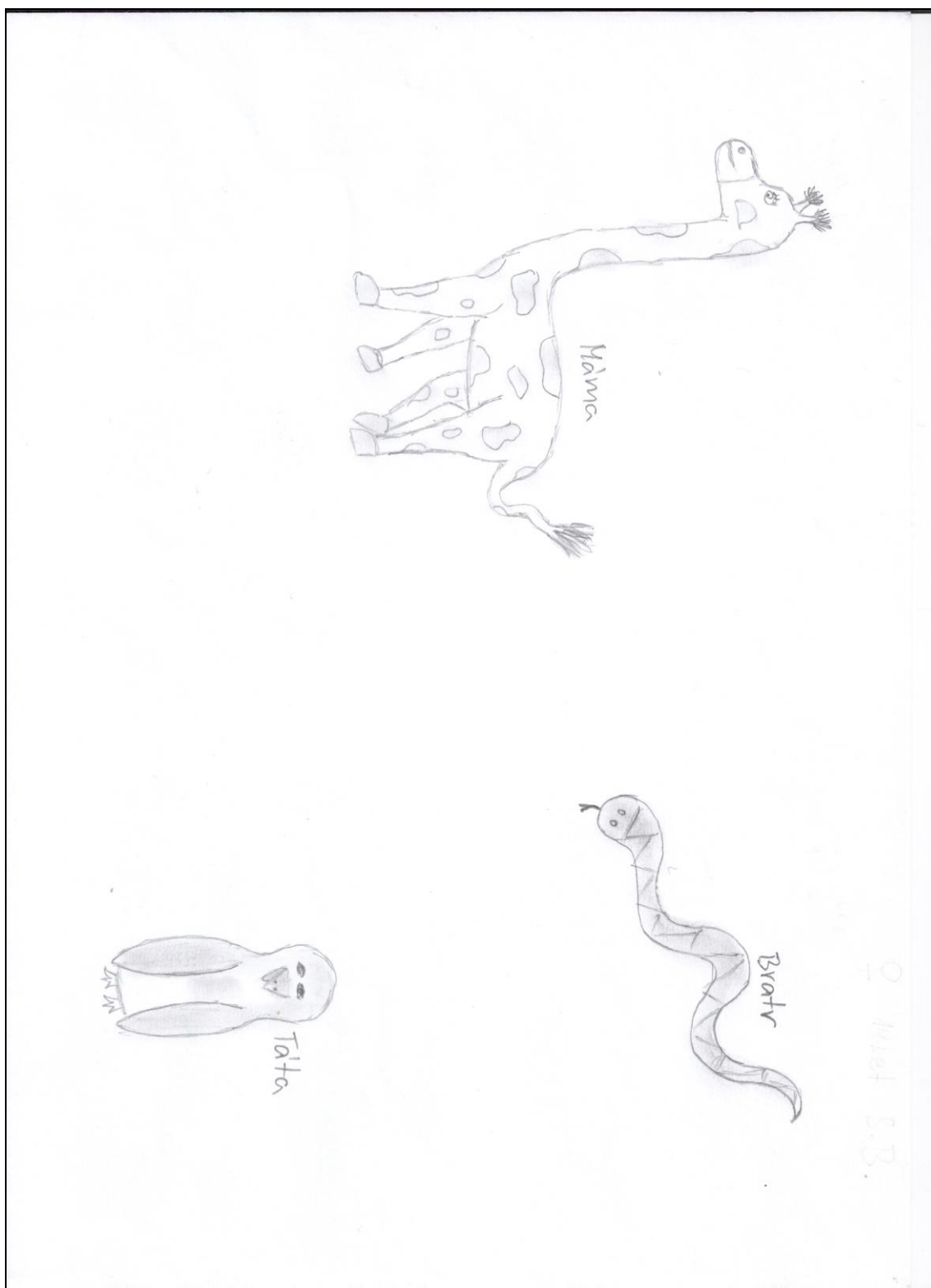
Příloha č. 4: Kresba ke kazuistice č. 4

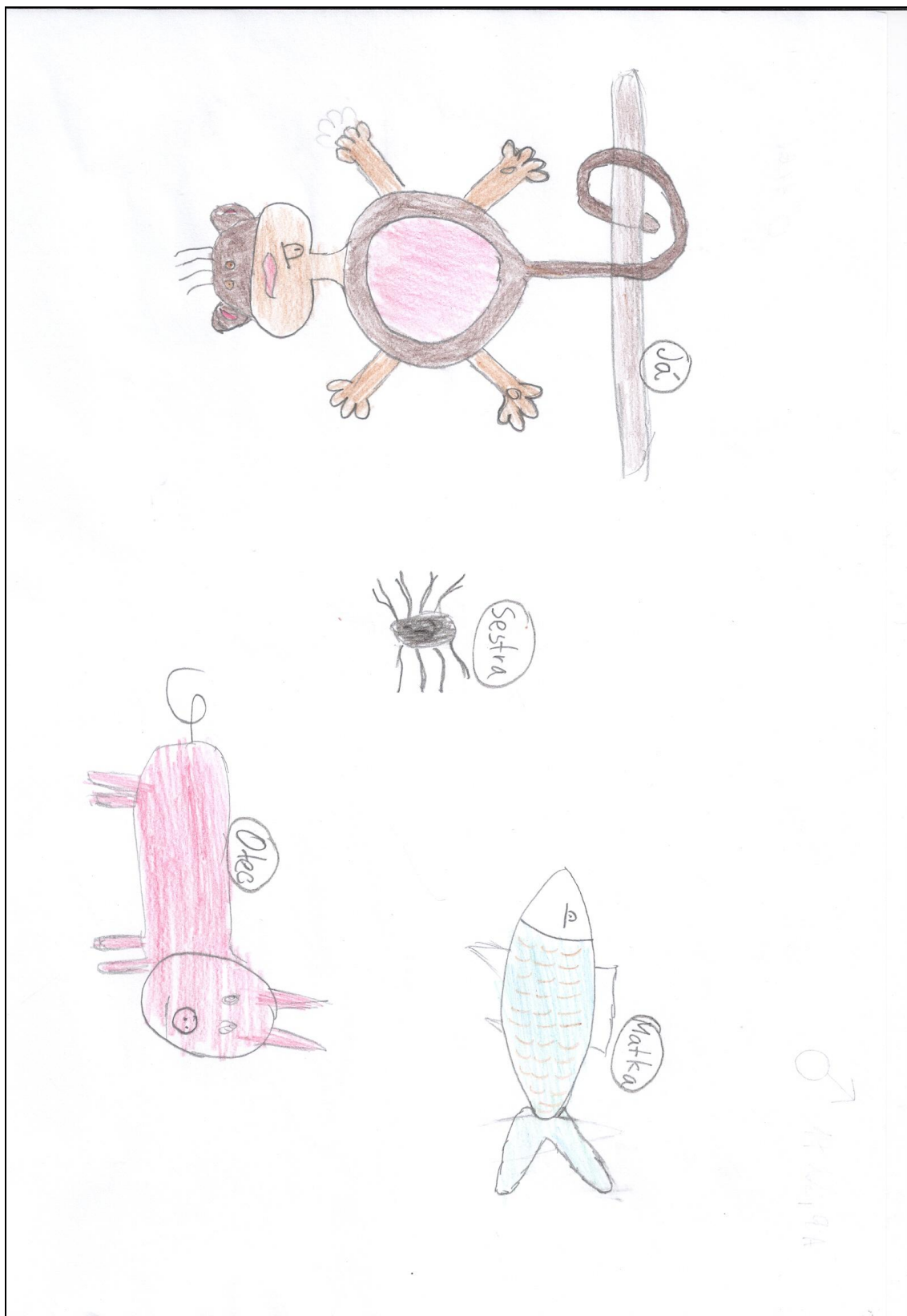
Příloha č. 5: Kresba ke kazuistice č. 5

Příloha č. 6: Kresba ke kazuistice č. 6

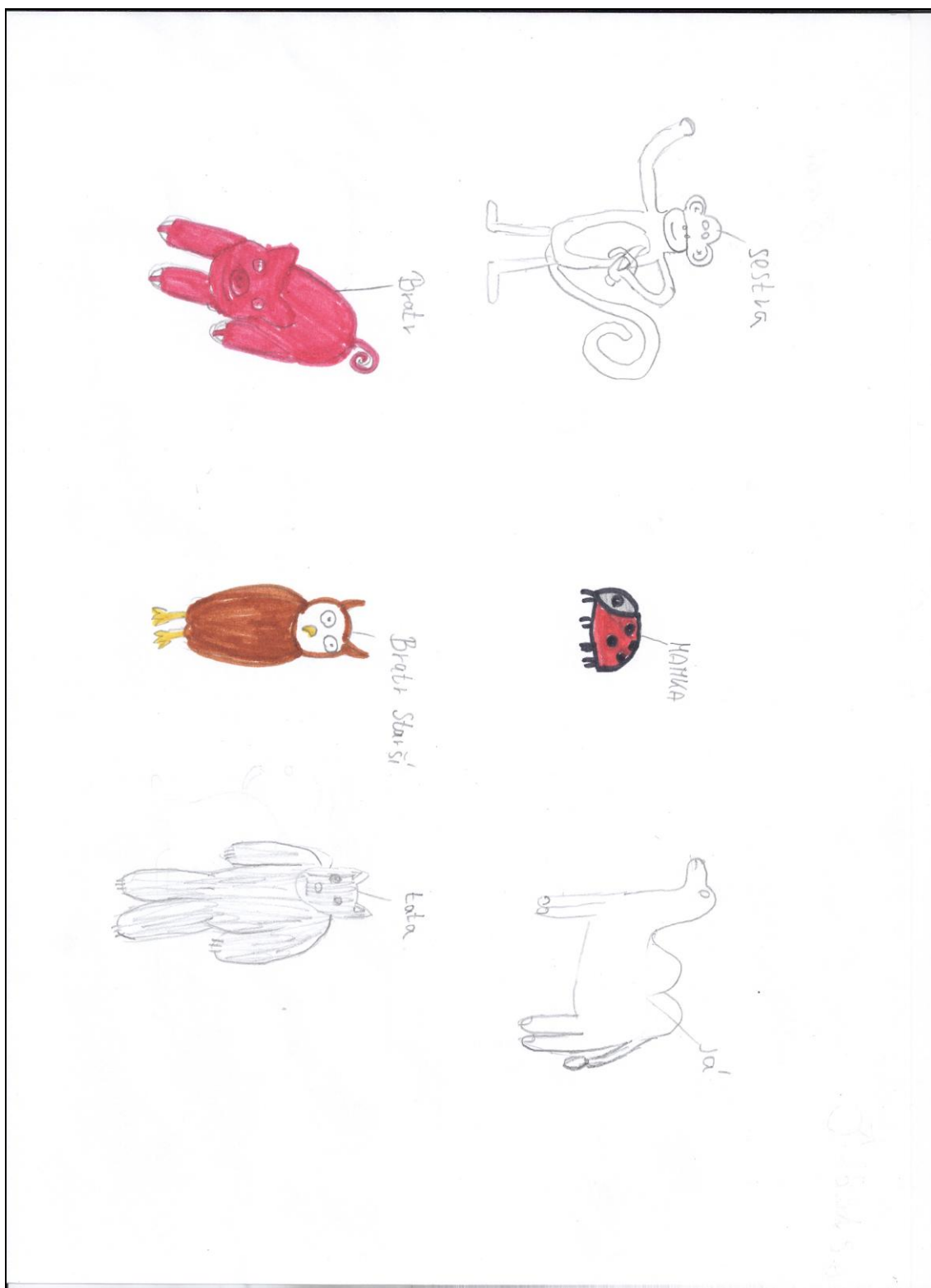
Příloha č. 7: Kresba ke kazuistice č. 7

Příloha č. 8: Kresba ke kazuistice č. 8

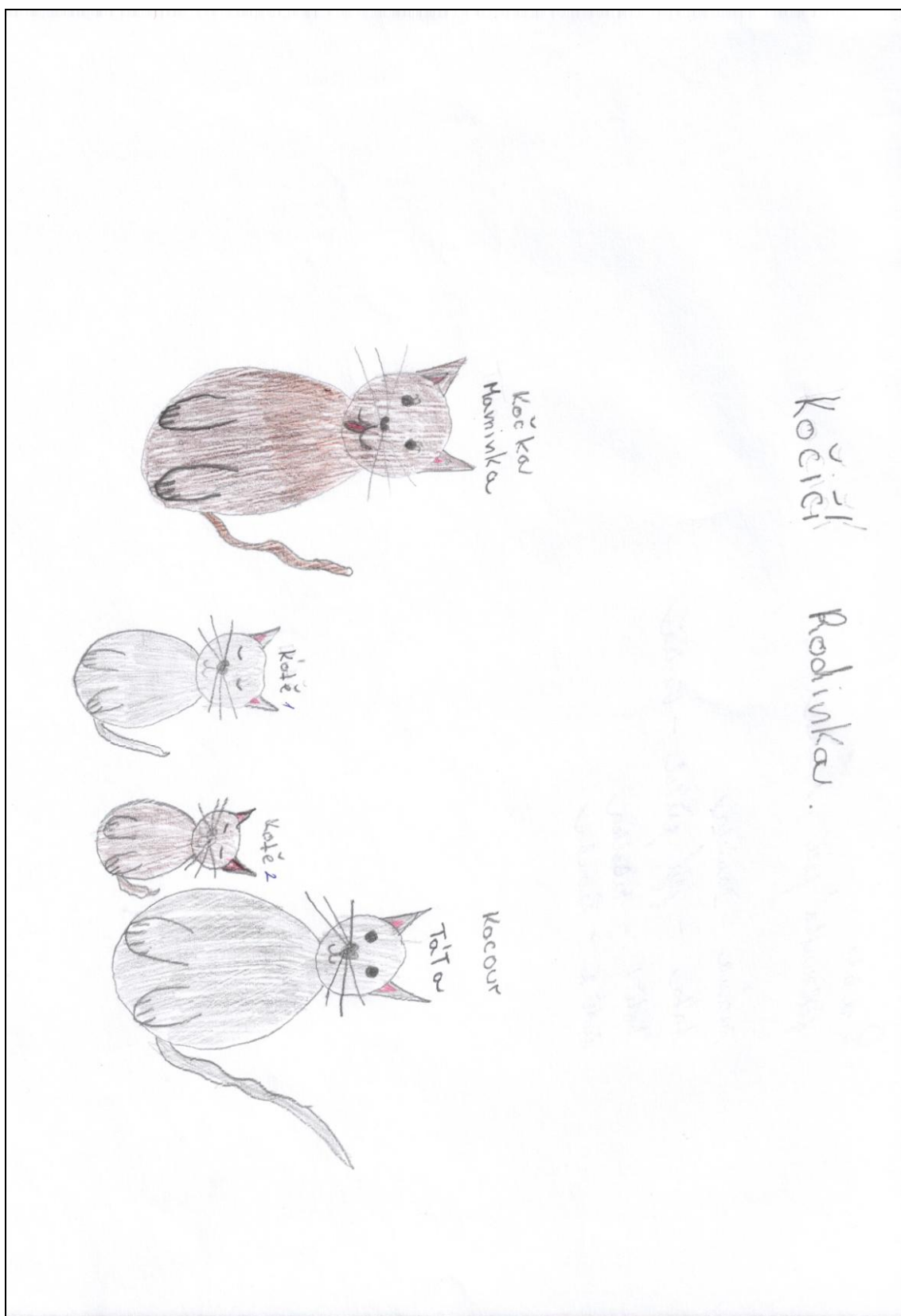
Příloha č. 9: Kresba ke kazuistice č. 9

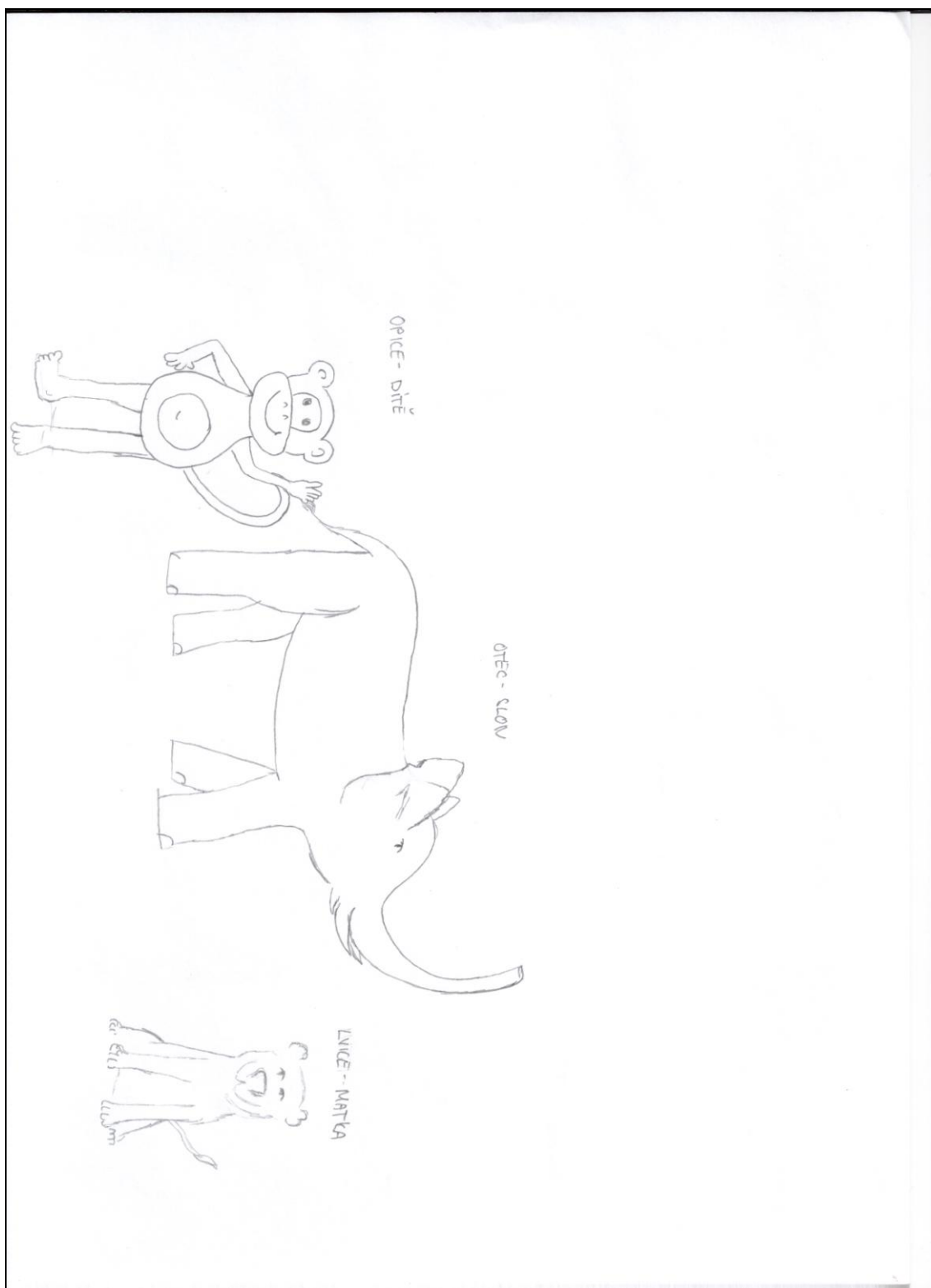
Příloha č. 10: Kresba ke kazuistice č. 10

Příloha č. 11: Kresba ke kazuistice č. 11

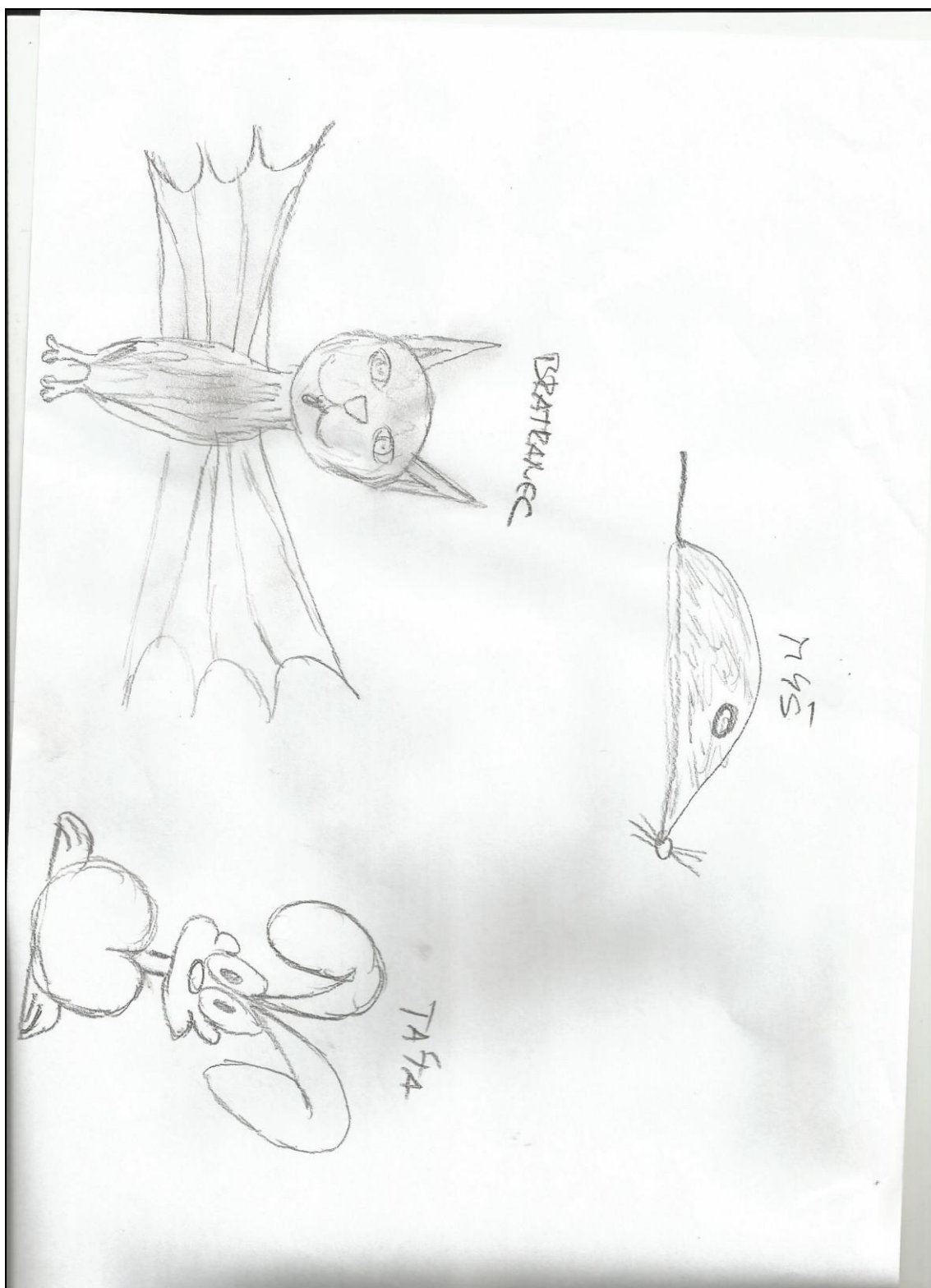
Příloha č. 12: Kresba ke kazuistice č. 12

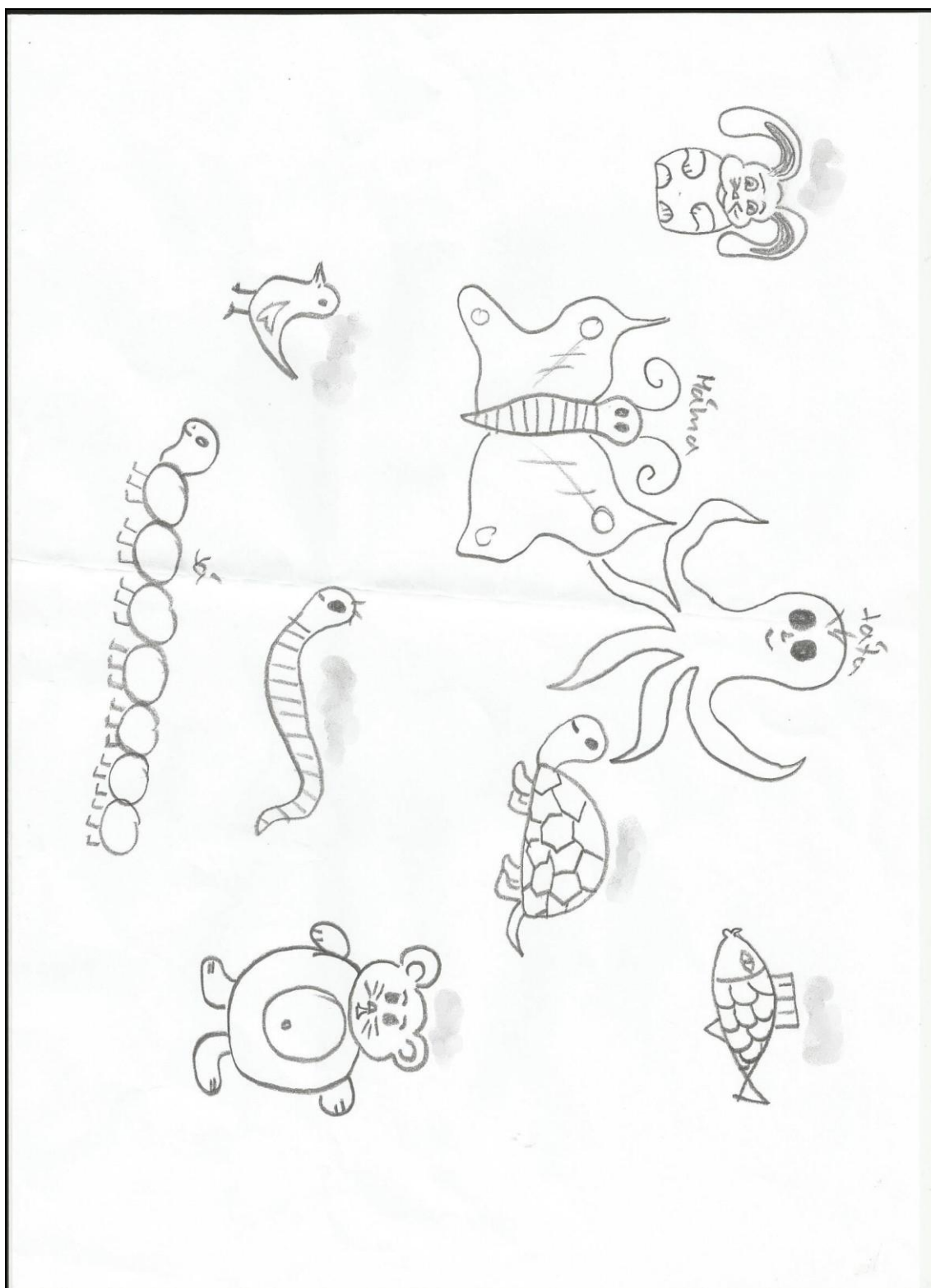
Příloha č. 13: Kresba ke kazuistice č. 13

Příloha č. 14: Kresba ke kazuistice č. 14

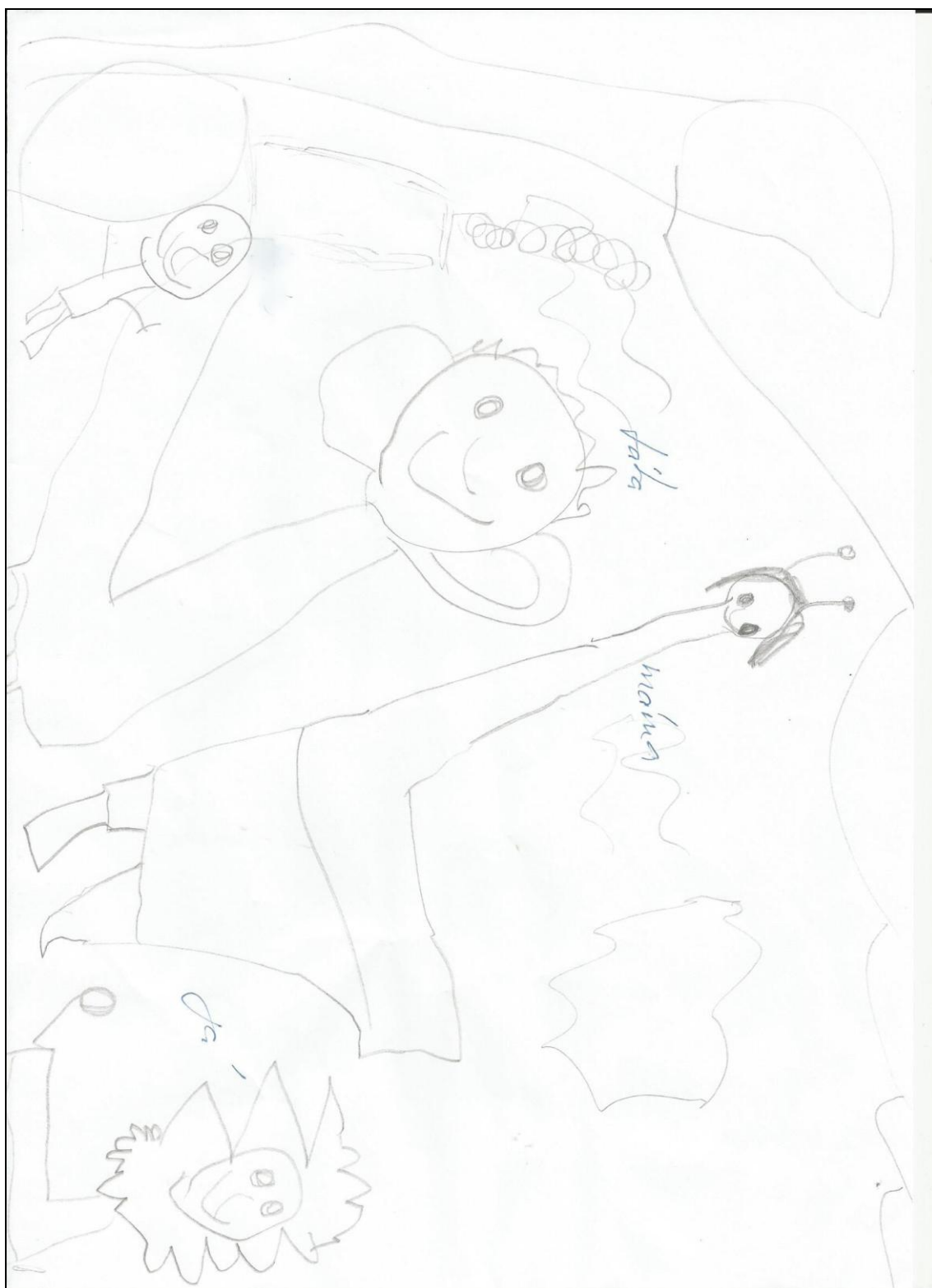
Příloha č. 15: Kresba ke kazuistice č. 15

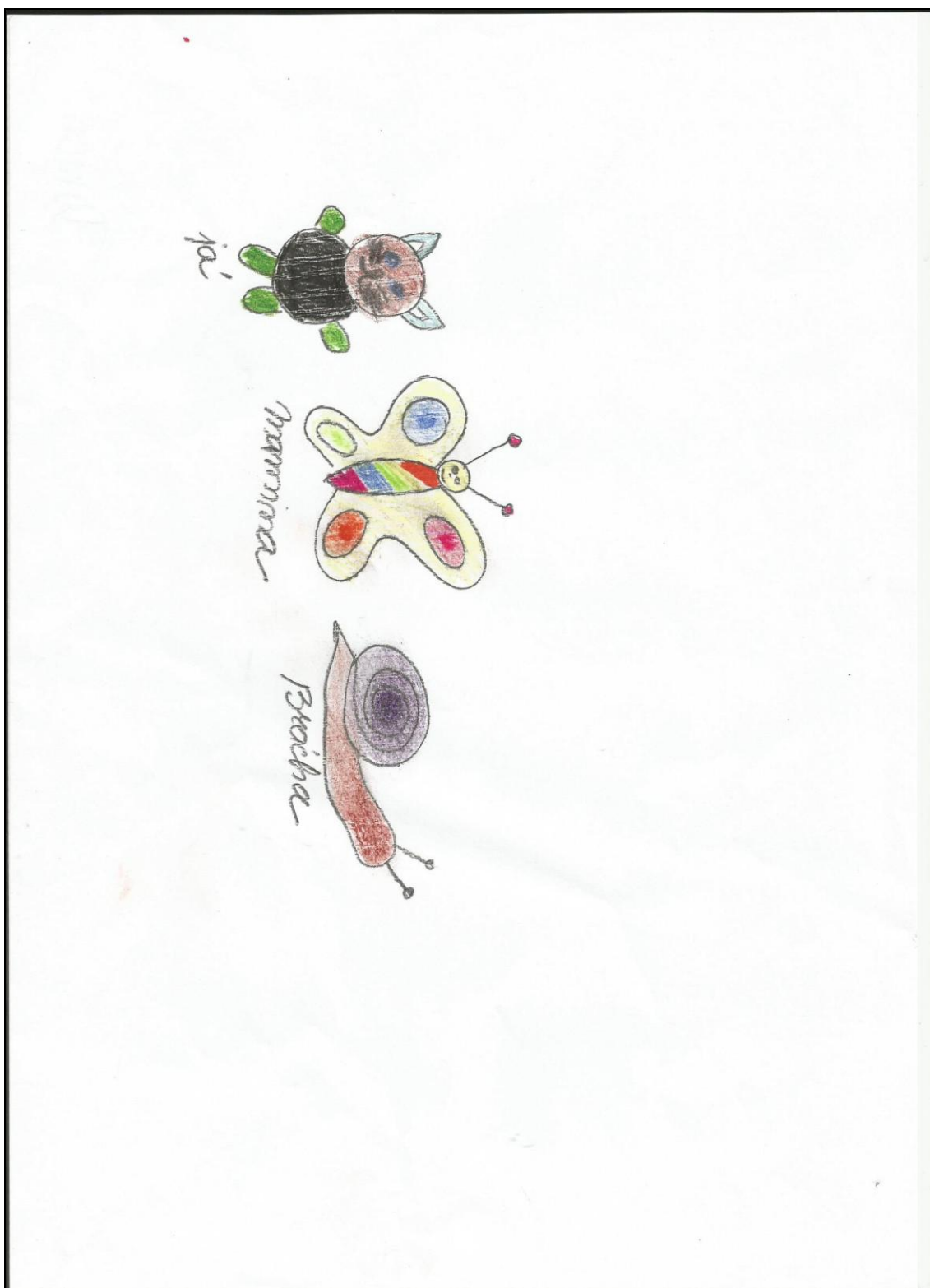
Příloha č. 16: Kresba ke kazuistice č. 16

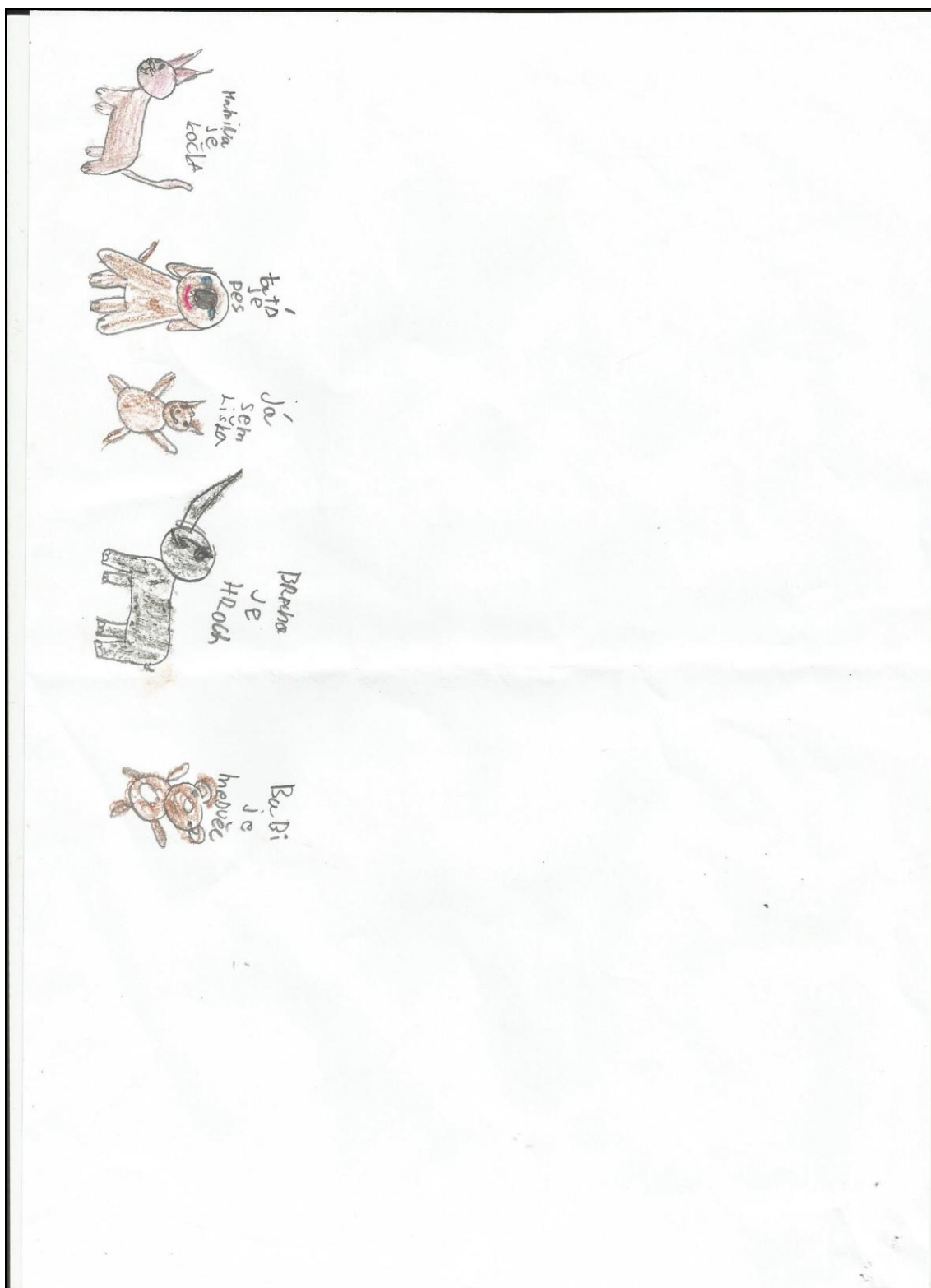
Příloha č. 17: Kresba ke kazuistice č. 17

Příloha č. 18: Kresba ke kazuistice č. 18

Příloha č. 19: Kresba ke kazuistice č. 19

Příloha č. 20: Kresba ke kazuistice č. 20

